

Tanuja museoiden kätköistä

Käsityöllinen esinetutkimus tanu-päähineistä

Helsingin yliopisto
Kasvatustieteellinen tiedekunta
Käsityönopettajan koulutus
Pro gradu -tutkielma
Käsityötiede
Maaliskuu 2018
Satu Ruokamo

Ohjaaja: Päivi Fernström

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Kasvatustieteellinen		
Tekijä - Författare - Author Satu Ruokamo		
Työn nimi - Arbetets titel Tanuja museoiden kätköistä: Käsityöllinen esinetutkimus tanu-päähineistä		
Title Tanu's from Museum collection: A craft-oriented object study of tanu headdresses		
Oppiaine - Läroämne - Subject Käsityötiede		
Työn laji/ Ohjaaja - Arbetets art/Handledare - Level/Instructor Pro gradu -tutkielma / Päivi Fernström	Aika - Datum - Month and year Maaliskuu 2018	Sivumäärä - Sidoantal - Number of pages 103 s + 4 liites.
<p>Tiivistelmä - Referat - Abstract</p> <p>Tutkimuksen kohteena ovat suomalaiseseen kansanpukuun kuuluvat tanu-päähineet. Aihetta lähestytään kahden eri museon kokoelmiin kuuluvien tanu-päähineiden kautta. Tanu-päähineitä on aiemmin tutkittu kansanpukujen tutkimuksen sekä kansallispuukujen kokoamisprojektien yhteydessä. Tietoa tanu-päähineistä löytyy useista eri lähteistä. Tämän tutkimuksen tavoitteena oli koota ja tuottaa uutta tietoa tanu-päähineistä. Yhtenä tavoitteena oli tutkia mitä käsityöllistä tietoa tutkimuksen kohteena oleviin tanuihin kätkeytyy. Toisena tavoitteena oli luoda yleiskuvaa siitä, millainen tanu on esineenä ja ilmiönä. Kolmantena tavoitteena tutkimuksessa oli selvittää, miten valittu tutkimusmenetelmä soveltuu tanujen tutkimiseen.</p> <p>Tutkimuksen aineistona oli yhteensä 13 museokokoelmiin kuuluvaa tanu-päähinettä. Tutkimuksessa sovellettiin Marketta Luutosen kehittämää tuotteen olemusanalyysia. Analyysin ensimmäisessä vaiheessa poikettiin olemusanalyysista lähestymällä esineitä asiantuntijana. Toisessa vaiheessa hyödynnettiin tutkijan omaa käsityöprosessia tutkimuksen välineenä. Kolmannessa vaiheessa tulkinnan apuna käytettiin museotyöhön kehitettyä merkitysanalyysia.</p> <p>Tutkimuksessa saatiin selville yksityiskohtaista tietoa tanujen valmistusprosessista, kuten nyplättyjen pitsien rakenteesta ja tanujen ompelutekniikoista. Aineiston antamaa tietoa ja kirjallisuudesta löytyvää tietoa yhdistämällä saatiin luotua kuvaa tanujen valmistuksesta ja käytöstä. Tutkimusmenetelmän todettiin soveltuvan tanujen tutkimiseen. Luutosen olemusanalyysi antoi selkeän kehyksen tutkimustyölle. Tutkijan oma käsityöprosessi antoi syvällisempää tietoa valmistustekniikoista kuin itse tanujen tai niistä otettujen valokuvien tarkastelu olisi antanut.</p>		
Avainsanat - Nyckelord kansanpuku, päähineet, nyplätty pitsi, esinetutkimus		
Keywords pheasant dress, headdress, bobbin lace, study of objects		
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto – Helda / E-thesis (opinnäytteet)		
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information		

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Educational Sciences		
Tekijä - Författare - Author Satu Ruokamo		
Työn nimi - Arbetets titel Tanuja museoiden kätöistä: Käsityöllinen esinetutkimus tanu-päähineistä		
Title Tanu's from Museum Collection: A Craft-Oriented Object Study of Tanu Headdresses		
Oppiaine - Läroämne - Subject Craft Science		
Työn laji/ Ohjaaja - Arbetets art/Handledare - Level/Instructor Master's Thesis / Päivi Fernström	Aika - Datum - Month and year March 2018	Sivumäärä - Sidoantal - Number of pages 103pp. + 4 appendices
Tiivistelmä - Referat - Abstract <p>This study discusses tanu headdresses of Finnish folk costume. Tanu was a white cloth cap worn by married women until end of 19th century. Focus of this study is on tanu headdresses from museum collections. From that research expands to general knowledge of tanu headdresses. Previously tanu headdresses were discussed in general studies of Finnish folk costumes and among design processes of Finnish national dresses. First aim of this study was to find craft-based knowledge from tanu headdresses. Second aim was to find general knowledge of tanu headdresses as an object and phenomenon. Third aim was to find out how the chosen research method would work for to study such objects.</p> <p>Research material of this study was 13 tanu headdresses from two museums. Main research method for this study was an own application based on product essence analysis developed by Marketta Luutonen. In first stage in this study researcher approached object as an expert, which differed from Luutonen's analysis. In second stage researcher used her own craft process as a research method. In third stage to help the interpretation, appropriate criteria of the significance analysis for the museum objects was used.</p> <p>As the result of the study, detailed craft-based knowledge was found in tanu headdresses. Among this knowledge was for example construction of the bobbin laces and sewing techniques on tanu headdresses. With the information found from research material and from literature the picture of production and use of tanu headdresses was built. The research method developed for this study was found to work. Luutonen's analysis gave clear guidelines for the study. Researcher's own craft process gave deeper knowledge of construction and production of tanu headdresses than viewing the objects itself or pictures of the objects.</p>		
Avainsanat - Nyckelord kansanpuku, päähineet, nyplätty pitsi, esinetutkimus		
Keywords folk costume, headdress, bobbin lace, study of objects		
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited Helsinki University Library – Helda / E-thesis (theses)		
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information		

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	TANUN KÄYTTÖ ENNEN JA NYT	3
2.1	Säädynmukainen pukeutuminen Ruotsi-Suomessa	3
2.2	Liinapäähineet säätyläisnaisten pukeutumisessa	4
2.3	Tanu kansanpuvuissa	6
2.4	Tanu kansallispuvuissa	10
2.4.1	Sireliuksen kansallispuvut	11
2.4.2	Tanut ja tykkimyssyt kansallispuvuissa	15
3	PITSIT JA PITSINKUTOJAT	16
3.1	Nyplätyt pitsit	17
3.2	Nyplättyjen pitsien tunnistaminen	19
3.3	Nyplätyn pitsin rakenteen tutkiminen museopitsistä	20
3.4	Verkkopitsit	22
3.5	Konepitsit	24
4	TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	26
5	TUTKIMUKSEN NÄKÖKULMA JA MENETELMÄ	27
5.1	Oman tutkimuksen menetelmä	27
5.2	Esinetutkimus ja menneisyyden esineet	30
5.3	Olemusanalyysi ja merkitysanalyysi	31
5.4	Tutkijan oma käsityöprosessi ja hiljainen tieto	34
6	AINEISTOON TUTUSTUMINEN JA ENSIVAIKUTELMA	37
6.1	Tampereen museoiden tanut	38

6.2	Kymenlaakson museon tanut.....	43
6.3	Yhteenveto ensivaikutelmista	53
7	TANUN MÄÄRITELMÄ TÄMÄN TUTKIMUKSEN TULOKSENA.....	55
8	TANUJEN TARKEMPI ANALYSOINTI JA TULKINTA	57
8.1	Verkkopitsit	57
8.2	Nyplätyt pitsit	65
8.3	Konepitsit	70
8.4	Tanujen pesät	76
8.4.1	Pienipesäiset tanut.....	76
8.4.2	Muotoonleikattu tanu.....	78
8.4.3	Suuripesäiset tanut	79
8.5	Tanun käyttö.....	82
8.5.1	Pukeminen	82
8.5.2	Pesu ja tärkkäys.....	86
8.6	Yhteenveto.....	87
9	POHDINTAA	91
	LÄHTEET	97
	LIITE	104

TAULUKOT

Taulukko 1. Yhteenveto aineiston tanuista.....	53
--	----

KAAVIOT

Kaavio 1. Tutkimuksen kulku.....	27
Kaavio 2. Tanun YLEE2009102:2 pitsiosan kudontajärjestys.	58
Kaavio 3. Tanun YLEE2009102:3 pitsiosan kudontajärjestys.	61
Kaavio 4. Tanun YLEE2008321 pitsiosan kudontajärjestys.	62
Kaavio 5. Tanun YLEE525:1 pitsin kudontajärjestys.	64

KUVAT

Kuva 1. Tutkielma tanupäisestä naisesta, aihe sivulta katsottuna. Piirros: Artturi Hele-nius, 1914. Kuva: Museovirasto, Kansatieteen kuvakokoelmat. https://www.finna.fi/Record/musketti.M012:KK1125:111	8
Kuva 2. Hämeen kansallispuku Sireliuksen mukaan. Akvarelli: Toivo Vikstedt. Sirelius, U. T. (1922). Suomen kansallispukuja II.....	14
Kuva 3. HM 61:16b. Kuva: Satu Ruokamo.....	38
Kuva 4. HM 61:48a. Kuva: Satu Ruokamo.....	40
Kuva 5. HM 50:241. Kuva: Satu Ruokamo.....	42
Kuva 6. YLEE2009102:2. Kuva: Satu Ruokamo.	43
Kuva 7. YLEE2009102:3. Kuva: Satu Ruokamo.	44
Kuva 8. YLEE2009102:4. Kuva: Satu Ruokamo.	45
Kuva 9. YLEE2004045. Kuva: Satu Ruokamo.	46
Kuva 10. YLEE2008321. Kuva: Satu Ruokamo.	47
Kuva 11. YLEE525:1. Kuva: Satu Ruokamo.	48
Kuva 12. YLEE2008320:1. Kuva: Satu Ruokamo.	49
Kuva 13. YLEE2003007:19. Kuva: Satu Ruokamo.	50
Kuva 14. YLEE84157. Kuva: Satu Ruokamo.	51
Kuva 15. YLEE264. Kuva: Satu Ruokamo.	52
Kuva 16. Ylinnä tutkittava tanun pitsi, alla toisinto pitsistä. Punaiset pisteet ovat neulan paikkoja. Kuva: Satu Ruokamo.	60
Kuva 17. Ylinnä alkuperäinen viuhkakuvioinen pitsi ja alla toisinto pitsistä. Kuva: Satu Ruokamo.	61
Kuva 18. Yllä tanun alkuperäinen pitsi, alla toisinto pitsi. Punaiset pisteet ovat neulojen paikkoja. Kuva: Satu Ruokamo.	63

Kuva 19. Ylinnä alkuperäinen pitsi ja alla oma kokeilu. Kuva: Satu Ruokamo.	65
Kuva 20. Alkuperäinen pitsi. Kuva: Satu Ruokamo.	65
Kuva 21. Toisinto pitsistä, tärkkäämätön versio. Kuva: Satu Ruokamo.	66
Kuva 22. Toisinto pitsistä, tärkätty versio. Kuva: Satu Ruokamo.	67
Kuva 23. Ylinnä alkuperäinen pitsi ja toisinto. Kuva: Satu Ruokamo.	68
Kuva 24. HM 69:16b tanun pitsi. Kuva: Satu Ruokamo.	69
Kuva 25. Tanun YLEE2009102:4 pitsi. Kuva: Satu Ruokamo.	72
Kuva 26. Tanun YLEE2008320:1 pitsi. Kuva: Satu Ruokamo.	73
Kuva 27. Tanun YLEE2003007:19 pitsi. Kuva: Satu Ruokamo.	74
Kuva 28 Tanun YLEE84157 pitsi. Kuva: Satu Ruokamo.	74
Kuva 29. Tanun YLEE264 pitsi. Kuva: Satu Ruokamo.	76
Kuva 30. HM 61:16b, pesäosan takasauma ja nauhakuja. Kuva on nurjalta puolelta. Kuva: Satu Ruokamo.	77
Kuva 31. HM 61:48a, pesän alareunan nauhakuja ja etureunan päärme, johon pitsi on kiinnitetty. Kuva on nurjalta puolelta. Kuva: Satu Ruokamo.	78
Kuva 32. HM 50:241, pesäosan muoto, kuvassa oikea puoli. Kuva: Satu Ruokamo.	78
Kuva 33. YLEE2009102:2, tanu sivulta kuvattuna. Kuva: Satu Ruokamo.	80
Kuva 34. YLEE2004045, pesäosan takasauma, kuva nurjalta puolelta. Kuva: Satu Ruokamo.	81
Kuva 35. YLEE84157, pesäosan takasauma, kuva oikealta puolelta. Kuva: Satu Ruokamo.	81
Kuva 36. Tutkielma tanupäisestä naisesta, päähine nutturaan kiinnitettynä. Piirros: Art-turi Helenius. 1914. Kuva: Museovirasto, Kansatieteen kuvakokoelma (KK1125:107), https://www.finna.fi/Record/musketti.M012:KK1125:107	83
Kuva 37. Toisinto tanusta HM 61:48a. Kuva: Satu Ruokamo.	84
Kuva 38. Toisinto tanusta HM 61:48a, kuvattuna sivulta. Kuva: Aino Sohlman.	85
Kuva 39. Toisinto tanusta HM 61:48a, kuvattuna yläpuolelta. Kuva: Aino Sohlman.	85

1 Johdanto

Tutkimukseni aiheena on kansanpukujen ja kansallispukujen tanu-päähine. Kansanpuvuilla tarkoitetaan talonpoikaisväestön aina 1800-luvulle saakka käyttämää vaatetusta. Kansallispuvut taas ovat kansanpukujen pohjalta suunniteltuja asukokonaisuuksia, joita käytetään nykyään.¹ Päähine oli olennainen osa naisten pukua aikana, jolloin kansanpuvut olivat käytössä. Päähine ei pelkästään fyysisesti suojannut päätä kylmältä ilmalta tai auringonpaahteelta, vaan sillä oli paljon myös symbolisia merkityksiä. Päähineestä saattoi mm. päätellä naisen aviosäädyn. Tanu oli joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta naimisissa olevan naisen päähine.²

Olen jo pitkään ollut kiinnostunut kansanomaisesta pukeutumisesta ja kansallispuvuista. Pohdin kansallispuvun valmistamista itselleni ja tämä johdatti minut tutkimaan tanu-päähineitä. Tykkimyssy on monelle edes vähän kansallispukuja tuntevalle ihmiselle tuttu päähine. Näin oli myös minun kohdallani. Ajattelin, että aikuisten naisten pukuun kuuluu tykkimyssy. Ihmettelin kuitenkin, miksi joissakin puvuissa ei ollutkaan tykkimyssyä, vaan valkoinen, pitsireunainen päähine. Tämä päähine näytti mukavan ilmavalta ja helppohoitoiselta verrattuna tykkimyssyn arvokkaaseen silkkiin ja kovitettuun koppaan. Pienen hintavertailun jälkeen totesin, että tanu olisi myös huomattavasti edullisempi hankinta kuin tykkimyssy. Mutta miksi tanu kuului vain muutamiin pukuihin? Osassa puvuista tanu oli hyvin pieni, osassa taas suuri, miksi näin? Mitä tietoa löytyy tanuista kansanpuvuissa? Miten tanu valmistetaan? Mieleeni alkoi nousta paljon kysymyksiä. Osaan kysymyksistä löysin vastauksia kirjallisuudesta, mutta osa jäi ratkaisematta. Halusin perehtyä syvemmin tähän päähineeseen, mutta huomasin, että tietoa ei löytynyt läheskään niin helposti kuin tykkimyssyistä.

Vaikka kansallispukujen eri osat perustuvat alkuperäisiin esikuviin, ovat ne voineet kokoamisprosessissa ja senkin jälkeen muuttua erilaiseksi kuin esikuvansa. Toisaalta täysin esikuvan mukaista on mahdotonta jäljitellä nykyajan materiaaleilla. En siis voisi löytää etsimääni tietoa tutkimalla ainoastaan kansallispukujen

¹ Kaukonen, 1985, 11, 277.

² Kaukonen, 1985, 57–59.

tanuja. Tämän vuoksi halusin päästä tutkimaan kansanpukujen tanuja. Niihin täytyy olla kätkeytyneenä tietoa, jota en muuten saisi selville. Aloin etsiä sopivaa aineistoa tutkimukseeni museoiden kokoelmista. Kävin läpi eri maakuntamuseoita löytääkseni sopivaa aineistoa. Hämeenlinnan kaupunginmuseoon ja Lahden historiallisesta museoon tekemäni kysely ei tuottanut tulosta, mutta sen sijaan tanu-päähineitä löytyi Tampereen museosta ja Kymenlaakson museosta Kotkasta. Aineistokseni rajautui kolme tanua Tampereen museon kokoelmista ja kymmenen tanua Kymenlaakson museon kokoelmista. Tutkimuksen alkaessa minulla ei ollut tietoa siitä, onko aineistoni tanuja käytetty kansallispukujen tanujen esikuvina.

Tämän tutkimuksen yhdeksi tavoitteeksi muodostui museoesineeseen liittyvän tiedon ja taidon esilletuominen. Museoesine tai siitä olemassa oleva digitoitu aineisto eivät voi säilyttää tekemisen ja taidon perinnettä, joka esineeseen sisältyy³. Voisiko käsityötieteen keinoin olla mahdollista löytää tanuihin liittyvää taitoa ja tietoa?

³ Luutonen, 2014, 96.

2 Tanun käyttö ennen ja nyt

Aluksi halusin saada selville, millaisen kuvan kirjallisuus antaa tanu-päähineestä ja tanupäisen naisen elämästä 1700- ja 1800-luvuilla. Pukeutumiseen liittyi rajoitteita ja tapoja, jotka voivat tuntua nykyajan ihmisestä ehkä hieman kummalliselta. Tietoa tanu-päähineistä löysin useista eri lähteistä, joista tärkeimpiä olivat Sirelius, Kaukonen sekä Lehtinen ja Sihvon teokset⁴. Kansanpukuihin saatiin vaihteita säätyläisiltä, joten olen käsitellyt myös liinapäähineitä säätyläisnaisten käytössä. Pylkkäsen tutkimuksista löytyi paljon tietoa tästä aiheesta⁵. Luvun lopussa olen tarkastellut tanu-päähineitä kansallispuvuissa. Kaukonen laatima esitely suomenkielisten seutujen kansallispukumalleista osoittautui tässä vaiheessa hyvin hyödylliseksi⁶.

2.1 Säädynmukainen pukeutuminen Ruotsi-Suomessa

1700- ja 1800-luvuilla pukeutuminen kertoi vaatteiden kantajasta paljon. Vaatetus saattoi kertoa kotipaikasta, aviosäädystä, varallisuudesta ym. Erityisen tärkeää oli pukeutua oman säätynsä mukaisesti. Rahvaan (eli talonpoikien, maaseudun tilattomien ja kaupunkien alempien yhteiskuntaluokkien) arkipukeutumisessa korostui käytännöllisyys. Juhlapukeutumiseen sen sijaan haettiin enemmän vaikutteita muodista ja säätyläisten pukeutumisesta, vaikka se olikin paheksuttavaa yleisen käsityksen mukaan. Papisto valvoi rahvaan pukeutumista ja nuhteli liian koreasta pukeutumisesta. 1600-luvulta lähtien säädettiin ns. ylellisyysasetuksia, joiden avulla yritettiin estää liian kalliiden materiaalien käyttö rahvaan puvuissa. Tämän taustalla oli säätytietoisuuden ja moraaliskonnollisten käsitysten lisäksi protektionistinen kauppapolitiikka: asetuksilla säädettiin nimenomaan ulkomailta tuotujen materiaalien (esim. silkin) käyttöä.⁷

Vaikka varsinaiset säädynmukaisen pukeutumisen rajoitukset purettiin vuonna 1794 annetulla asetuksella, kansan ja erityisesti naisten pukeutumista tarkkailtiin

⁴ Sirelius, 1915; Kaukonen, 1985; Lehtinen & Sihvo, 2005.

⁵ Pylkkänen, 1982.

⁶ Kaukonen, 1985, 316–358.

⁷ Kopisto & Sihvo, 1996, 2.

1800-luvulle saakka. Ylellisyysasetusten ankaruus vaihteli, eikä kansa niitä olisi halunnut noudattaa. Rangaistuksena asetusten rikkomisesta saattoi olla vankeutta tai jalkapuuissa istumista. Pieni ylellisyys kansannaisillekin sallittiin: Silkkiä sai käyttää päähineissä ja kaulahuiveissa, mutta väreinä sallittiin vain musta, harmaa ja valkoinen, ja kultalankakirjonta ja pitsien leveys olivat rajoitettua. Silkkikankaat täytyi olla Tukholman silkkikutomoissa valmistettuja.⁸

Kaukosen mukaan rahvaan juhlapukeutumiseen omaksuttiin piirteitä ylempien säätyjen muotipuvuista⁹. Kansanpuvuissa oli omaleimaisia ja paikallisia erityispiirteitä, mutta esimerkiksi useiden pukujen perusosat (hame, liivi ja röijy) voivat olla peräisin espanjalaisesta muotipuvusta¹⁰. Kansannaisten pukeutuminen on muuttunut niin hitaasti, että varsinaisesti ei voida puhua muodeista. Vaikutteet ovat levinneet kaupungeista ja rannikoilta maaseudulle ja sisämaahan. Kaupunkien lähistöllä maalaisväestön puku oli hyvin samankaltainen kaupunkien porvareiden pukujen kanssa. Palvelijatar saattoi saada palkakseen jonkin vaatekappaleen herrasväeltä ja käytettyjä vaatteita oli myös mahdollista ostaa.¹¹ Kansa itsessäänkin oli jakautunut eri osiin varallisuuden mukaan: Ratsutilojen talonpoikaisväestö pukeutui huomattavasti ylellisemmin kuin esim. tilaton väestö¹².

2.2 Liinapähineet säätyläisnaisten pukeutumisessa

Ruotsi-Suomessa seurattiin eurooppalaista muotia säätyläisten keskuudessa. 1500-luvulla suosittiin saksalaista ja 1600-luvulla espanjalaista renessanssimuotia. 1700-luvulla säätyläiset suosivat rokokoota ja kustavilaista tyyliä. Ranskan hovipukeutumista seurattiin koko Euroopassa.¹³ Kansannaisten pukeutumiseen sen sijaan saatiin vaikutteita eurooppalaisen pukeutumisen lisäksi myös idästä, esimerkiksi karjalaiset hartiushameet pohjautuvat bysanttilaiseen pukuun. Suurin ero säätyläisten ja rahvaan pukeutumisen välillä oli käytetyissä materiaaleissa. Mitä ylemmältä säädystä oli kyse, sitä arvokkaammista materiaaleista

⁸ Lehtinen & Sihvo, 2005, 7–10, 15–16, 131; Kopisto & Sihvo, 1996, 24.

⁹ Kaukonen, 1985, 12.

¹⁰ Lehtinen & Sihvo, 2005, 32.

¹¹ Lönnqvist, 1979, 32.

¹² Kaukonen, 1985, 12–15.

¹³ Kopisto & Sihvo, 1996, 4.

puku oli valmistettu. Puvun perusosat, hame ja röijy, olivat käytössä sekä rahvaalla, porvaristolla että ylhäisimmillä (tosin heillä vain arkiasuna).¹⁴

Päähineistä liinalakki on ollut hyvin yleinen päähine Pohjois-Euroopassa. Suomessa liinalakki oli 1600-luvulla papinrouvien ja porvarisrouvien päähine. Samoin tykkimyssyä käyttivät 1700-luvulla ylemmät säädyt, kunnes se pikkuhiljaa siirtyi kansannaisten käyttöön.¹⁵

Pylkkänen pohtii säätyläisnaisten päähinemuodin tutkimisen haasteita. Muotokuvissa kuvattuja muodikkaita päähineitä ja kirjallisista lähteistä löytyviä päähineiden nimityksiä on ollut vaikea yhdistää. Arkisia liinapäähineitä on kuitenkin useimmiten kutsuttu myssyiksi tai hupuiksi. Arkena porvarisnaiset peittivät hiuksensa liinapäähineellä, jonka päälle saatettiin myös pukea silkkinen päällyssyssi. Ylemmät säädyt eivät käyttäneet liinapäähineitä kuin yö- tai suruasuisa. Ylimmillä säädyillä päähinemuotiin vaikutti kampaumuotien muuttuminen. Päähine oli heillä enemmänkin koriste kuin hiuksia peittävä suoja.¹⁶ 1700-luvun alussa porvarisnaisten liinamyssy oli melko suurikokoinen ja se oli ommeltu puuvillasta, pellavasta tai nokkospalttinasta. Myssyt saatettiin koristella pitsillä ja kirjonnalla. Joistakin pukuluetteloista löytyy tietoja ulkomaisten (esim. hollantilaisten tai ranskalaisten) pitsien käytöstä. Silkkimyssyn alla käytetty liinamyssy suojasi arvokasta silkkiä.¹⁷

1700-luvun puolivälissä muotiin tuli ns. marseille-kirjontainen pellavamyssy. Näitä myssyjä tuotiin Suomeen Keski-Euroopasta, mutta myös kirjailtiin ja ommeltiin itse. Myssyn muoto muistutti kansallispuvustakin tuttua tykkimyssyä, mutta se ei ollut kovitettu. Liinahupuksi kutsuttiin yö- ja kotipäähinettä, jossa oli kasvoja kehystävät, hartioille riippuvat kielekkeet. Eräs versio tästä myssystä oli ”uppsatt mössa”, jossa kielekkeet oli laskostettu ja kiinnitetty ylös myssyyn. Näitä myssyjä tehtiin liinakankaan lisäksi harsosta ja koristettiin silkkinauhoilla ja pitsillä. Kansallispuukujen tykkimyssyistä tuttu tykki, eli pitsiosa, kuului porvarisnaisten päähineeseen 1700-luvulla. Pitsi saattoi olla kiinnitettynä liinaiseen alusmys-

¹⁴ Kopisto & Sihvo, 1996, 4, 30.

¹⁵ Keskipoikela, 1997, 15–18.

¹⁶ Pylkkänen, 1982, 267

¹⁷ Pylkkänen, 1982, 267–268.

syyn tai silkkiseen päällyssmyssyyn. Joissakin tapauksissa pitsitykki korvasi alusmyssyn kokonaan. Suosittu pitsitykin muoto oli ns. perhossiivet. Tällainen pitsi muotoiltiin ja tärkättiin kahteen siipimäiseen, kasvoja kehystävään muotoon. Korneteiksi kutsuttiin nauhamaisia kirjaituja koristeita, jotka kiinnitettiin myssyyn joko taakse tai sivuille. Kornetteja käytettiin erityisesti ”Konkarong” (eli konkkaronkka) -päähineen kanssa. Nämä päähineet olivat rautalangalla tuettuja ja harsokankaasta ja nauhapoimutelmista valmistettuja.¹⁸

Pylkkäsen mukaan 1700-luvun loppupuolella porvarisnaiset käyttivät edelleen liinamyssyjä. Kampausmuoti muuttui korkeaksi, joten liinamyssytkin paisuivat suuremmiksi. Joskus myssyn päälle puettiin myös harsomainen huppu. Myssyssä oli suuri pyöreä ja poimutettu pesä, jonka molemmille puolille oli kiinnitetty siipimäiset pliseeratut pitsit. Myssyn ympäri oli sidottu värillinen silkkinauha. Sivuille oli kiinnitetty kornetti-nauhat. Nämä nauhat laskostettiin ja kiinnitettiin myssyn päälle. Tästä johtuu myssyn ruotsinkielinen nimi ”upsatta mössa” eli ”ylöspantu myssy”. Nämä porvarien liinamyssyt olivat siis varsin monimutkaisia verrattuna rahvaan käyttämiin päähineisiin. ”Ylöspantujen” myssyjen rinnalla oli käytössä myös yksinkertaisempi myssymalli, yömyssy, jota käytettiin nimestään huolimatta myös päivällä. Rousseau’n maalaiselämän ihailu ja Ranskan vallankumous yksinkertaistivat kampausmuotia ja myös myssyjä. Tämä myssytyyppi oli käytössä niin kartanonrouvilla kuin palvelijattarilla. Yömyssy ommeltiin ohuesta harsokankaasta ja koristeltiin silkkinauhoilla. Myssyä kutsuttiin myös nimellä ”neglige-myssy”. Rahvaan keskuudessa myssy oli nimeltään ”niplissi” tai ”niklitsi”.¹⁹

2.3 Tanu kansanpuvuissa

Sireliuksen mukaan tanu on tullut Suomessa käyttöön sen jälkeen, kun huntujen käyttö on vähentynyt. Tykkimyssyn hän määrittelee tanun seuraajaksi.²⁰ Kaukonen on täydentänyt Sireliuksen tutkimuksia ja vahvistaa, että tanu on 1600-luvulla syrjäyttänyt hunnun Länsi-Suomessa²¹. Vaikka huntua ei enää käytetty, ”huntu”-sana esiintyy muissa yhteyksissä. Esimerkiksi puhuttiin ”hunnustamisesta”, kun

¹⁸ Pylkkänen, 1982, 268–276.

¹⁹ Pylkkänen, 1982, 282–284.

²⁰ Sirelius, 1915, 49, 64.

²¹ Kaukonen, 1985, 59.

naiselle vihkimisen jälkeen puettiin ensimmäisen kerran vaimonpäähine. Tanuja käytettiin kuitenkin tykkimyssyjen rinnalla läntisen pukualueen kaakkoisosissa. Esimerkiksi Kymissä vanhat emännät käyttivät vielä 1920-luvulla tanua huivin alla kirkossa käydessään. Tanun käytön loppuaikoina sitä käytettiin arkena tai pienemmissä juhlatilaisuuksissa ja tykkimyssyä taas suuremmissa juhlissa tai kirkossa käydessä. Etelä-Hämeessä tanusta tuli neitojen juhlapäähine. Tällöin tanuun kiinnitettiin värikkäitä silkkinauhoja.²²

1600-luvulla tanut olivat suurikokoisia, ne peittivät hiukset kokonaan²³. Tanu on Suomessa länsimaista lainaa. Ensimmäisiä mainintoja tanun tyyppisistä päähi-neistä löytyy 1600- ja 1700-lukujen vaihteesta Tyrväältä. ”Liinahatuista” on mai-nintoja 1600-luvun käräjäpöytäkirjoissa.²⁴ Karjalan kannaksella ja Keski-Karjalan savakoilla tanu säilyi suurikokoisena. Muilla alueilla tanun lakkiosan koko pieneni ja vastaavasti pitsiosan koko suureni. Esimerkiksi Anjalassa on käytetty tanua, jonka lakkiosan koko on ollut vain n. 5 x 4 cm.²⁵

Tanu on aikoinaan Virossa tarkoittanut isoa, huntumaista päähinettä. Sireliuksen mukaan tämä on ollut hunnun ja tanun välimuoto, jollainen voi olla ollut käytössä myös Suomessa.²⁶

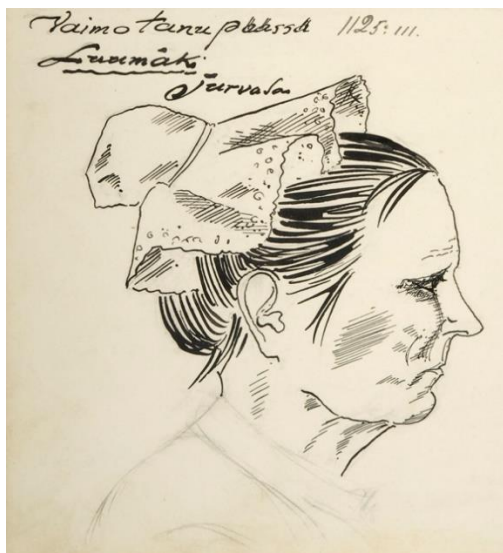
²² Kaukonen, 1985, 60–63.

²³ Kaukonen, 1985, 60.

²⁴ Sirelius, 1915, 50–51.

²⁵ Kaukonen, 1985, 60.

²⁶ Sirelius, 1915, 50–51.

Kuva 1. Tutkielma tanupäisestä naisesta, aihe sivulta katsottuna. Piirros: Artturi Helenius, 1914. Kuva: Museovirasto, Kansatieteen kuvakokoelmat. <https://www.finna.fi/Record/musketti.M012:KK1125:111>.

Tanun pukemisessa oli vaihtelua paikkakunnittain. Yleensä kuitenkin hiukset kammattiin sykeröille tai nupulle (nutturalle) joka sijaitsi joko päällella tai takaraivolla. Tanu asetettiin sykerön tai nupun päälle. Joillakin paikkakunnilla tanun päällä pidettiin tanuliinaa. Tanuliina kuului erityisesti nuoren vaimon vaatetukseen, mutta sitä käytettiin kirkossa käydessä myöhemminkin. Kirkkomatkan ajaksi tanu saatettiin peittää huivilla. Kymissä tanun pitsiin tehtiin vastalaskos, jotta pitsi asettuisi päänmyötäisesti. Luumäellä sen sijaan tehtiin kuusi laskosta, jolloin pitsistä tuli röyhelömäinen (kuva 1). Ruotsinpyhtäällä oli käytössä tanu, jonka lakkiosa (eli pesä) oli hyvin pieni mutta pitsi hyvin leveä. Tämän tanun alla käytettiin punaisesta verasta valmistettua leveähköä pinteliä. Niskan puolella pinteli oli näkyvillä.²⁷ Nastolassa taas käytettiin erikoista päähinettä, joka koostui kankaalla päällystetystä tuohivanteesta sekä tanun tyyppisestä, kankaasta ja pitsistä muodostuvasta osasta. Paikkakunnalla tätä pidettiin hyvin vanhana ja perinteisenä päähineenä.²⁸ Nastolan ja Asikkalan alueen sekä uudemman että vanhemman kansallispukuversion päähineeksi on valittu tämä tanoksi kutsuttu päähine²⁹.

²⁷ Sirelius, 1915, 51–59.

²⁸ Sirelius, 1915, 62.

²⁹ Suomen kansallispukukeskus.

Sireliuksen mukaan tanujen käyttäjät eivät itse valmistaneet pitsejä tanuihinsa, vaan ne ostettiin joko suoraan pitsintekijältä tai kierteleviltä kauppiailta, jotka tulivat Orimattilasta tai Raumalta³⁰. Kaukosen mukaan taas pitsejä ostettiin valmiina, mutta myös nyplättiin itse 1800-luvun alkupuolelle saakka³¹. Tätä näkemystä vahvistaa Salon kuvaus lemiläisistä naisten käsistöistä: Vuonna 1927 Lemillä kukaan ei enää osannut nyplätä, mutta nypläyksestä oli paljon muistitietoa. Nyplätyt pitsit olivat olleet reunapitsejä ja niitä oli käytetty ”lakin” tai ”huuvan” reunassa. (”Lakki” tarkoittaa tanua ja ”huuva” oli morsiamen päähine.) Salolle oli esitelty pitsinäytteitä, jotka oli nyplännyt lemiläinen 1800-luvun lopussa kuollut ”Manun Liena”. Suruaikana Lemillä käytettiin pitsitöntä lakkia (tanua). Lakin reunassa käytettiin tavanomaista kapeampaa pitsiä, jos surtiin kaukaisempaa sukulaista tai kun suruaika oli päättymässä.³²

Sireliuksen mukaan pitsejä valmistettiin joko revinnäisompelulla, nypläämällä, virkkaamalla tai verkkopitsinä. Tanu tärkättiin huolellisesti. Tärkkäyksessä käytettiin perunajauhoja ja tanua silitettiin sian torahampaalla tai lusikalla.³³ Kaukonen ei mainitse virkattuja pitsejä, vaan ainoastaan nyplätyt pitsit ja verkkopitsit. Hänen mukaansa pitsejä käytettiin juhlissa. Arkikäytössä tai suruaikana tanuissa ei ollut pitsiä ollenkaan tai pitsin tilalla oli valkea poimutettu kangaskaitale.³⁴

Vahter mainitsee nyplätyt ja verkkopitsit sekä revinnäiset tanujen koristeina, mutta ei virkattuja pitsejä kuten Sirelius³⁵. Vahterin mukaan tanua olisi käytetty suppealla alueella Kymijoen ympäristössä. Hän kuitenkin osittain yhtyy Sireliuksen näkemykseen siitä, että tanua on voitu käyttää Suomessa laajemminkin. Työkimyssy on syrjäyttänyt tanun niin varhain Länsi-Suomessa, ettei muistitietoa tai itse tanuja ole säilynyt. Vahterin mukaan tanun koossa oli paikkakuntakohtaisia eroja: Kymissä ja Suursaareissa tanut olivat suurempia ja muualla pienempiä. Vahter löytää yhtymäkohtia suomalaisten ja virolaisten päähineiden malleissa.

³⁰ Sirelius, 1915, 62.

³¹ Kaukonen, 1985, 62

³² Salo, 1930, 58–60.

³³ Sirelius, 1915, 62–63.

³⁴ Kaukonen, 1985, 62.

³⁵ Vahter, 1937, 95.

Suomeen on omaksuttu tanujen muoto ja pitsikoristelu, mutta ei värikästä kirjontakoristelua. Vahter on tullut lopuksi siihen tulokseen, että tanu olisi alun perin Suomessa läntistä lainaa, joka hävisi kokonaan tykkimysseyjen käytön myötä. Hänen mukaansa tanu lainattiin Kymenlaakson alueelle uudelleen Virosta.³⁶

Mussalo ja Avelin ovat tulleet samaan tulokseen Vahterin kanssa Kymijokilaakson tanujen koosta, mutta eivät ota kantaa siihen, mistä ja miten tanujen käyttö on alueelle levinnyt. Heidän mukaansa tanuja (eli paikallisesti tanoja) on käytetty Kymissä myöhään, jopa vielä 1920-luvulla. Kymissä tanu valmistettiin pellava- tai puuvillakankaasta. Kankaanpala taitettiin kahtia ja ommeltiin takasauma. Takasauman yläkulma pyöristettiin poimuttamalla. Tämä taidokas poimutus antaa tanuille paikkakunnalle leimallisen ilmeen. Etureunaan ommeltiin 5 – 6 cm levyinen pääärme, alareunaan n. 2 cm leveä nauhakuja. Nauhakujaan pujotettiin kapea pellavanauha, joka oli valmistettu lautanauhana, palmikoiden tai sormeillen. Ennen kuin tanu puettiin päähän, hiukset kammattiin kahdeksi ”piiskaksi”, joiden ympärille kieputettiin pellavanauhaa. Näiden piiskojen avulla päähän kiinnitettiin pajuviitsasta tai metallilangasta punottu panta eli luokki. Tanu puettiin pannan päälle. Nauhakujassa olevan nauhan avulla tanu poimutettiin sopivaksi ja nauhan päät solmittiin taakse pannan ympärille. Tanun päälle puettiin aina musta tai valkoinen huivi eli riamo. Tanu oli vaimojen päähine ja he käyttivät sitä sekä arkena että pyhinä. Suruaikana tanua käytettiin ilman pitsiä tai pitsi oli koristelematonta verkkoa.³⁷

2.4 Tanu kansallispuvuissa

Kansallispuvujen päähineenä tanu on aikuisen naisen päähine. Kansallispuvuissa tanuja on vähemmän verrattuna tykkimysseyihin. Tämä voi johtua siitä, että tykkimysseyjä on saatu tallennettua museokokoelmiin enemmän kuin tanuja, joten esikuva-aineistoa tykkimysseyille löytyy runsaammin. Suomessa on tällä hetkellä noin 200 erilaista kansallispuvumallia suomenkielisiltä alueilta³⁸. Useista lähteistä kokoamieni tietojen mukaan yhteensä 47 suomenkielisen alueen puvussa on päähineenä tanu (ks. liite 1). Todellinen lukumäärä on todennäköisesti pienempi,

³⁶ Vahter, 1937, 95–100 ja 1939, 113.

³⁷ Mussalo & Avelin, 1986, 6–16.

³⁸ <http://www.craftmuseum.fi/kansallispuvukeskus/kansallispuku.htm>

sillä taulukossa on mainittu sekä tarkistamattomia, että tarkistettuja pukuja. Joissain tapauksissa tarkistettu puku on syrjäyttänyt tarkistamattoman, kuten on käynyt esim. Lappeen puvussa. Toisissa puvuissa molemmat versiot ovat edelleen saatavilla, esim. Hämeen tai Anjalan eli Kymenlaakson puvut.

2.4.1 Sireliuksen kansallispuvut

Vanhimpia kansallispuhumalleja, joissa on tanu-päähine, löytyy vuosina 1921 ja 1922 julkaistuista, U.T. Sireliuksen toimittamista ohjevihkoista Suomen kansallispuvukuvia ja ohjeita käytäntöä varten 1 ja 2. Sirelius julkaisi aiemmin (1915) laajan teoksen ”Suomen kansanpukujen historia”. Ohjevihkosiin on koostettu tietoa ja suosituksia tämän teoksen pohjalta. Sireliuksen tavoitteena on ollut, että kansallispuvut muistuttaisivat mahdollisimman pitkälle esikuviaan. Hän kuitenkin myöntää, että tämä ei ole täysin mahdollista. Esimerkiksi ensimmäisen osan johdannossa hän toteaa, että alkuperäisten pukujen raskaat kankaat eivät nykyihmistä miellytä³⁹. Tämän vuoksi vihkosessa onkin kudontaohje kankaiden kevyempään ja ohuempaan vaihtoehtoon.

Ensimmäisessä osassa esitellään kolme pukua, joissa on päähineenä tanu. Lemmin naisen puvussa vaimojen päähineeksi suositellaan ’pääpanos’-nimistä lakkia. Tästä päähineestä Sirelius toteaa, että sen käyttö voi olla tuuheahiuksiselle mahdotonta ilmeisesti johtuen päähineen kapeasta muodosta ja siitä periaatteesta, että nuttura on peitettävä kokonaan. Pääpanokselle on esikuvana Lemiltä (KM A 5037) peräisin oleva kovitettu ja pitsireunainen päähine⁴⁰. Lemmin nykyisessä, vuonna 1988 tarkistetussa naisen puvussa on useita päähinevaihtoehtoja. Mallipukuun on valmistettu tanu, jonka pesä on laskostettu ja reunassa on nypälly pitsi⁴¹. Tämän päähineen esikuvana on ollut edellä mainittua pääpanosta vanhoillisempi päähine (KM A 5007)⁴².

Sulkavan pukuun Sirelius suosittelee päähineeksi vaihtoehtoisesti tanua tai tykimyssyä. Tanu näyttää kuvassa suhteellisen pienipesäiseltä ja pitsi näyttää

³⁹ Sirelius, 1921, 7.

⁴⁰ Kaukonen, 1985, 62.

⁴¹ Holst, 2011, 143.

⁴² Ks. Kaukonen, 1985, 62.

melko leveältä⁴³. Sulkavan puvusta on julkaistu ns. ”uusittu” versio vuonna 1954. Myös tässä versiossa on päähinevaihtoehtoina tykkimysy tai tanu.

Nastolan ja Asikkalan puvun päähine on kiinnostanut tutkijoita erikoisen muotonsa vuoksi. Sirelius on kuvaillut tätä päähinettä myös teoksessaan suomalais-ten kansanpukujen historiasta. Tanossa on kolme osaa: punaisella veralla verhoiltu tuohivanne, valkoinen tai musta pesä sekä näiden välissä pitsi. Lisäksi tanon taakse on kiinnitetty silkkinauhoja.⁴⁴ Samanlainen päähine kuuluu myös vuonna 1982 julkaistuu Asikkalan naisen mallipukuun⁴⁵.

Sireliuksen ohjevihkojen toisessa osassa tanu-päähinettä suositellaan Kymenlaakson (eli Anjalan), Keski-Karjalan (eli Sortavalan), Puulaveden seudun (eli Mäntyharjun), Hämeen ja Sääksmäen kansallispukuihin. Keski-Karjalan puvussa tanua kutsutaan lakiksi ja se on melko suurikokoinen: pituus n. 35 cm ja korkeus 28 cm. Lakin takaosa ohjeistetaan asettelemaan poimuille. Juhlallisissa tilanteissa lakin päälle sidotaan kolmiomainen pääpyyhe. Lakin pitsiä ei kuvata tarkemmin. Sivulta 8 löytyy piirroskuva lakista, jonka perusteella pitsi voisi olla nypylätty tai tyllille kirjailtu.⁴⁶ Keski-Karjalan pukuun on ilmeisesti kuitenkin vakiintunut päähineeksi kaluunanauhakoristeinen pinteli, joka on tyttöjen tai nuorten naisten päähine⁴⁷. Puulaveden seudun puvun kohdalla Sirelius kuvailee tanoa, joka muistuttaa Keski-Karjalan lakkia, mutta on kapeampi, suikkamainen. Piirrosku- vassa tanossa ei ole pitsiä. Myös tästä päähineestä Sirelius toteaa, ettei sen alle mahdu kovin tuuheat hiukset ja suosittelee vaihtoehdoksi vanhoillisempaa, suu- rikokoisempaa tanoa.⁴⁸

Kymenlaakson pukuun Sirelius suosittelee tekemään tanun, jonka pesä on pieni ja pitsi leveä. Tanun alle puetaan punaisesta verasta valmistettu nauha eli pinteli. Juhlallisissa tilanteissa tanun päälle puetaan mustalla kankaalla päällystetty ja

⁴³ Ks. Sirelius, 1921, 15.

⁴⁴ Sirelius, 1915, 62.

⁴⁵ Suomen Kansallispukukeskus.

⁴⁶ Sirelius, 1922, 7–9.

⁴⁷ <http://www.vuorelma.net/tuotteet.html?id=25/18>.

⁴⁸ Sirelius, 1922, 12–15.

paperilla kovitettu myssy.⁴⁹ Kymenlaakson (eli Anjalan) puku on kokenut joitakin muutoksia vajaan sadan vuoden aikana, mutta päähineenä on edelleen pysynyt tanu. Kymenlaakson pukua valmistaa ja myy tällä hetkellä kaksi tahoa: Suomen Perinnetekstiilit Oy ja Taito Kymenlaakso ry. Tanun pitsin valmistustekniikassa on eri variaatioita. Sekä Sirelius⁵⁰ että Kansallispukuraati⁵¹ suosittelevat tanun pitsiksi verkkopitsiä. Suomen Perinnetekstiilit Oy:n verkkosivuilla vaihtoehtoina ovat Orimattilan (nyplätty) pitsi tai tyllipitsi⁵². Taito Kymenlaakso ry myy puvusta vuonna 1994 Kansallispukuraadin hyväksymää tarkistettua versiota. Tässä versiossa tanu vastaa Sireliuksen suunnitelmaa: Pesä on pieni, pitsi on leveä verkkopitsi ja tanun alla on punainen verkapinteli⁵³. Kumpaankaan näistä kahdesta puvusta ei kuulu Sireliuksen kuvaamaa tanun päälle puettavaa mustaa kovitettua myssyä. Tämän alueen puvuksi on kolmaskin vaihtoehto: Kymin naisen kansallispuku. Tämä puku on näistä kolmesta uusin, se on julkaistu vuonna 2004. Tanupäähineen pitsille on kolme vaihtoehtoa, joille kaikille löytyy esikuvat museoiden ja yksityisten kokoelmista. Kymin pukuun kuuluu tanun päällä käytettävä liina eli 'riemo'.⁵⁴

⁴⁹ Sirelius, 1922, 10–11.

⁵⁰ Sirelius, 1922, 10–11.

⁵¹ Kaukonen, 1985, 321

⁵² <http://www.vuorelma.net/tuotteet.html?id=25/24>

⁵³ http://www.kansallispuvut.fi/puvut/kymenlaakso_np2.htm

⁵⁴ Kymi-Seura.

Kuva 2. Hämeen kansallispuku Sireliuksen mukaan. Akvarelli: Toivo Vikstedt. Sirelius, U. T. (1922). Suomen kansallispukuja II.

Hämeen ja Sääksmäen kansallispukuihin Sirelius suosittelee samaa tanumallia (kuva 2). Tanu tehdään valkoisesta pellavakankaasta ja sen reunaan kiinnitetään pitsi. Sirelius ei kuvaile pitsiä sen tarkemmin, mutta kuvan perusteella voisi päätellä, että se on nyplätty. Tanun taakse kiinnitetään mustapohjaiset kuvioidut silkkinauhat.⁵⁵ Hämeen puvusta on tällä hetkellä saatavana kaksi vaihtoehtoa, joita molempia myy Suomen Perinnetekstiilit⁵⁶. Sireliuksen suunnitelmaan perustuvassa 1922-mallissa on takana silkkinauharusetti kuten alkuperäisessäkin versiossa. Tanun pesän materiaali sen sijaan on vaihtunut läpikuultavaksi silkkiorgan-

⁵⁵ Sirelius, 1922, 15–19.

⁵⁶ <https://www.vuorelma.net/tuotteet.html?id=25/8>

zaksi. Pitsivaihtoehtoina on tehdasvalmisteinen tyllipitsi tai käsin nyplätty Orimattilan pitsi. Hämeen puku tarkistettiin vuonna 1985 ja tuolloin tanun pesän materiaaliksi valittiin puvun paitakangas eli valkoinen pellava. Tässä uudemmassa versiossa rusetit ja nauhat on jätetty pois ja pitsinä on Mäntsälästä tallennettu nyplätty pitsi (KM:KE A 2157)⁵⁷. Sääksmäen puvun vaiheista löytyy vähän tietoa, kansallispuvut.fi -sivusto on listannut puvun Hämeen alueelle, mutta tarkempaa kuvausta puvusta ei löydy. Puku on kuitenkin ollut paljon julkisuudessa, sillä se on ollut Pauligin kahvia mainostavan Paula-tytön edustusvaatteena. Paula-tyttö on tyttömäisyyttään korostaakseen käyttänyt päähineenään nauhaa, 1980-luvulla hän on esiintynyt myös ilman päähinettä.⁵⁸

2.4.2 Tanut ja tykkimyssyt kansallispuvuissa

Kansallispukuja suunniteltaessa ja tarkistettaessa tanu ja tykkimyssy ovat milloin kulkeneet rinta rinnan, milloin taistelleet asemasta naisten pukujen päähineenä. Kirjallisuudesta löytyy tietoa eri pukujen vaiheista jonkin verran.

Suursaaren kansallispukuun kuuluu tykkimyssy, jolle löytyy Suursaarelta peräisin oleva esikuva Kansallismuseosta. Suursaarella käytettiin kuitenkin myös suuri-kokoisia ja leveäpitsisiä tanuja, joten puvussa voisi olla toisena päähinevaihtoehtona tanu.⁵⁹

Orimattilan pukuun Kaukonen mainitsee tykkimyssyn vaihtoehtoksi tanun. Kansallispuvut.fi -sivustolla on kuitenkin vain kerrottu tykkimyssystä⁶⁰. Myöskään Orimattilan pukua myyvä Suomen Perinnetekstiilit ei ole myynyt pukuun tanua, vaan ainoastaan tykkimyssyä⁶¹. Samoin on Virolahden kansallispuvussa, jonka yhteydessä Kaukonen puhuu vain pitkulaisesta verkkopitsisestä tanusta, kun taas kansallispuvut.fi -sivustolla mainitaan ainoastaan tykkimyssy⁶².

⁵⁷ Helmi Vuorelma Oy, 1985; Suomen Perinnetekstiilit.

⁵⁸ Oy Gustav Paulig AB.

⁵⁹ Kaukonen, 1985, 321–322.

⁶⁰ Kaukonen, 1985, 325.

⁶¹ Suomen Perinnetekstiilit.

⁶² Kaukonen, 1985, 322.

Pirkanmaan puvun aiemmassa versiossa (vuodelta 1979) on ollut vaihtoehtoina tykkimyssy tai tanu⁶³. Sen sijaan Pirkanmaan nykyisessä puvussa (vuodelta 1997) ei ole lainkaan tanua, vaan kaksi erilaista tykkimyssyä⁶⁴. Samoin on käynyt myös Suur-Vesilahden puvun päähineille: aiemmassa versiossa (vuodelta 1953) on tanu tai tykkimyssy, uudemmassa (vuodelta 2000) on ainoastaan tykkimyssy. Onko näiden kahden puvun kohdalla tarkempi tutkimus osoittanut, ettei näillä paikkakunnilla ole käytetty tanua? Voi olla mahdollista, että paikkakunnalta on tallennettu museoihin ainoastaan tykkimyssyjä.

Lappeen naisen kansallispuvusta on olemassa kaksi versiota. Ensimmäinen julkaistiin vuonna 1953 ja sen suunnitteli Tyyni Vahter. Tämän pukuversion päähiheenä on tanu. Esikuva tälle tanulle on Lappeen kihlakunnasta peräisin ja kuuluu Kansallismuseon kokoelmiin (KM:KE A 7496 Lappee). Pitsi ei kuitenkaan ole esikuvansa mukainen, vaan ns. yleispitsiä. Lappeen kansallispuvu tarkistettiin ja uusi versio julkaistiin vuonna 1989. Tähän pukuun kuuluu kaksi päähinettä: tanu sekä päähinemyssy. Tanulla on sama esikuva kuin vuoden 1953 versiolla. Tarkistetussa versiossa on esikuvansa mukainen nyplätty pitsi. Tanun pesä on pitkänomainen ja se on laskostettu pienille laskoksille.⁶⁵

3 Pitsit ja pitsinkutojat

Pitsi on olennainen osa tanu-päähinettä ja tässä luvussa syvennyn tarkemmin erilaisiin pitseihin. Nyplätyistä pitseistä löytyy paljon kirjallisuutta. Nypläys on ollut hyvin yleinen pitsinvalmistustekniikka ja tästä aiheesta on tehty useita tutkimuksia. Tärkein ja edelleenkin relevantti tutkimus nypläyksestä on Linnoven väitöskirja ”Suomalaisen pitsinnypläyksen kehitysvaiheita 1500-luvulta 1850-luvulle”⁶⁶. Verkkopitsejä on tehty erityisesti Kymijokilaaksossa ja Mussalon ja Avelinin teos on keskittynyt juuri tämän alueen verkkopitseihin⁶⁷. Konepitseistä eli teollisesti

⁶³ Kaukonen, 1985, 331.

⁶⁴ http://www.kansallispuvut.fi/puvut/pirkanmaa_np.htm

⁶⁵ Stenberg, 1999.

⁶⁶ Linnove, 1947.

⁶⁷ Mussalo & Avelin, 1986.

valmistetuista pitseistä ei suomenkielistä kirjallisuutta juuri löydy. Sikäli kuin konepitsit ovat olleet Suomessa tuontitavaraa, löytyy Euroopan alueelta useita konepitsejä käsitteleviä teoksia, joista on ollut hyötyä tässä tutkimuksessa⁶⁸.

3.1 Nyplätyt pitsit

Aino Linnove on tutkinut suomalaisen nyplätyn pitsin historiaa. Vuonna 1947 julkaistussa väitöskirjassaan ”Suomalaisen pitsinnypläyksen kehitysvaiheita 1500-luvulta 1850-luvulle” hän käsittelee erityisesti raumalaisia pitsejä sekä karjalaisia nyytinkejä. Kirjoittajan tavoitteena on ollut julkaista toinen teos, jossa hän käsitelisi tarkemmin Uudenmaan ja Hämeen pitsinnypläystä.⁶⁹ Nähtävästi tämä teos on kuitenkin jäänyt julkaisematta. Honka-Hallilan mukaan edellä mainittu Linnoven väitöskirja innosti tulevia polvia nypläämään ja tutkimaan vanhoja nyplättyjä pitsejä⁷⁰. Sekä nyytinkeistä että raumalaisista pitseistä onkin julkaistu teoksia, joissa on sekä tietoa pitseistä, että ohjeita pitsien nypläämiseen⁷¹.

Linnove taustoittaa suomalaista kansanomaista nypläystä eurooppalaisen nyplätyn pitsin historialla jakaen pitsit renessanssi-, barokki-, rokokoo- ja uusklassisiin pitseihin. Renessanssipitsit ajoittuvat 1500-luvulle. Niille oli tyypillistä palmikot sekä liinalyönnit ja valkoisen pellavalangan käyttö. Barokkipitseissä on hyvin monimutkaisia köynnöskuvioita ja pitsi on kangasmaisen pehmeää. Barokin loppuvaiheessa pitsin kuviointi pienenee ja kuvioden väleihin tehdään pohjaa. Rokokoopitseille on tyypillistä ilmavuus ja epäsymmetrisyys. Pitsien kuviot on sijoitettu reunaan. Uusklassisissa pitseissä on selkeä symmetrinen kuviointi. Edellä mainittujen pitsien piirteitä löytyy kansanomaisista pitseistä. Kansanomaiset pitsit ovat muuttuneet hitaasti ja yllättävästi niissä on enemmän renessanssi- ja barokkipitsien kuin rokokoopitsien piirteitä.⁷²

Suomalainen nypläys voidaan jakaa alueittain nypläysalustan mukaan. Kymijoen länsipuolella nypläysalustana on ollut nypläystyyny. Tähän alueeseen kuuluu Sa-

⁶⁸ Ks. esim. Levey 1983 ja 2003; Goldenberg, 1904.

⁶⁹ Linnove, 1947.

⁷⁰ Honka-Hallila, 2015, 48.

⁷¹ Hokkanen, 1991; Pentikäinen, Leimulahti, Hokkanen & Strömberg, 2004; Haukanheimo, 2001 ja 2002; Honka-Hallila & Vänni, 2017.

⁷² Linnove, 1947, 13–15.

takunta, Varsinais-Suomi, Uudenmaan läntiset pitäjät sekä Kaakkois-Häme. Nyytinkipussi ja kekka eli nyytinkirukki on ollut käytössä Karjalan kannaksella, Vuoksenlaaksossa, Laatokan rantapitäjissä ja Joutsenossa. Suomenlahden saaristossa on käytetty nyytinki- eli pitsipatjaa. Etelä-Savossa, Länsi-Karjalassa ja Uudenmaan ja Hämeen itäisissä osissa on käytetty kötsikkää, pitsityynyä eli pitsipylsyä. Nypläämällä aikaansaatuja tuotoksia on kutsuttu idässä nyytingeiksi ja lännessä pitsiksi. Raumalla on myös käytetty sanaa utti tai uddi. Sekä ”nyytinki” että ”pitsi” ovat etymologisesti läntistä lainaa. Ruotsinkielessä sana ”knytning” tarkoittaa pitsiä, mutta tekniikkana on voinut olla myös esimerkiksi verkkopitsi. ”Pitsi” -nimitystä on alettu käyttää 1600-luvulla ja se on peräisin saksan sanasta ”Spitze”. Tällä on aluksi voitu tarkoittaa ommeltua pitsiä. Itse pitsin tekemistäkin kutsutaan eri nimillä: Länsi-Suomessa nyplätään, Itä-Suomessa papeloidaan, Orimattilassa kudotaan.⁷³

Pitsinnypläys on ollut keino ansaita rahaa ainakin Raumalla ja Heinämaalla. Tämän vuoksi jo hyvin pienet lapset on opetettu nypläämään. Yksinkertaisestakin pitsistä on voitu saada talouteen tuloja. Honka-Hallilan mukaan Raumalta löytyy kirjallisia tietoja nypläämisestä 1700-luvun puolivälistä⁷⁴. Tuolloin nypläys oli paikkakunnalla jo merkittävä tulonlähde. Nypläyksestä hankittiin ansioita n. 6-vuotiaasta lähtien ja jotkut saattoivat nyplätä koko elämänsä ajan. Pitsejä myytiin laajalle alueelle Suomessa ja aina Tukholmaan saakka. Kansannaiset käyttivät pitsejä erityisesti tanujen ja tykkimysyjen koristeina. Ei ole tarkkaa tietoa siitä, kuinka pitsinnypläystaito oli alun perin tullut Raumalle tai Heinämaalle. Raumalta oli suorat meriyhteydet Alankomaihin ja Saksaan, joten nypläystaito on voinut tulla tätä kautta Raumalle.⁷⁵ Orimattilassa sijaitsevassa Heinämaan kylässä on tietoja nypläyksestä 1700-luvulta. Nypläystaidon tulosta Heinämaalle on monia kertomuksia. Linnove toteaa, että ihmisellä voi olla tietoa vanhemmistaan ja isovanhemmistaan, mutta sitä aiemman ajan muistitieto voi pohjautua enemmän taruihin kuin totuuteen. Arkistotietojen mukaan Heinämaalle on hankittu 1750-

⁷³ Linnove, 1947, 15–18.

⁷⁴ Honka-Hallila, 2012, 31.

⁷⁵ Hosiaisuus-Karppinen, 1998, 11–14.

luvulla pellavan ja hampun siemeniä. Tämä viittaisi siihen, että nypläykseen tarvittavaa pellavaa on alettu tuolloin viljelemään paikkakunnalla.⁷⁶

Ylellisyysasetuksilla on ollut vaikutusta nypläyksen kehitykseen Suomessa. Kun pitsien maahantuonti on ollut kiellettyä, on syntynyt kysyntää kotimaiselle tuotannolle. Raumalla pitsintuotantoa pyrittiin edistämään mm. palkitsemalla taitavimpia tekijöitä sekä hankkimalla kunnollista lankaa nypläystä varten. Raumalle hankittiin myös Saksasta pitsimallikokoelmia, joiden toivottiin edistävän nypläystaidon kehitystä. Näiden kokoelmien vaikutus näkyy selkeästi raumalaisissa pitsimalleissa, esimerkiksi Kansallismuseon kokoelmiin kuuluvassa Grönholmin pitsimallikokoelmassa. Raumalla toimi myös nypläyskoulu, mutta se perustettiin niin myöhään, että pitsien kysyntä oli jo tuolloin hiipunut ja näin ollen kouluun ei tullut riittävästi opiskelijoita.⁷⁷

3.2 Nyplättyjen pitsien tunnistaminen

Linnove jakaa raumalaiset pitsit kahteen pääryhmään: pitseihin, joissa ei ole pohjaa sekä pohjapitsit. Pitseissä joissa ei ole pohjaa, on geometrisia kuvioita, esim. kolmioita, neliöitä ja raitoja. Lyönteinä käytetään puoli- ja kokolyöntejä. Lisäksi näistä pitseistä löytyy hämähäkkejä ja manteleita. Kuviot liittyvät toisiinsa palmikoilla. Linnove jakaa nämä pitsit edelleen neljään ryhmään: (1) jamikkapitsit (jamikka=palmikko), (2) liinalyönti- ja spindelipitsit (spindeli=hämähäkki), (3) mantelipitsit ja (4) sekamuotoiset pitsit. Tämä jako on kuitenkin häilyvä, sillä on hyvin tavallista, että samassa pitsissä esiintyy useampia eri kuvioita, ja näin ollen sekamuotoiset pitsit ovat suuri ryhmä.⁷⁸

Pitsit, joissa ei ole pohjaa, ovat suhteellisesti yksinkertaisempia kuin pohjapitsit. Pohjapitseissä on aina selvästi erottuva pohja, eli verkko, johon kuviot kiinnittyvät. Linnoven mukaan Raumalla erilaiset pohjat nimettiin neulojen erilaisten kiinnitystapojen mukaan⁷⁹. Tuplapohja-pitsit tunnetaan nykyäänkin. Tuplapohjan ni-

⁷⁶ Linnove, 1947, 208–209.

⁷⁷ Honka-Hallila, 2012, 30–47.

⁷⁸ Linnove, 1947, 166.

⁷⁹ Linnove, 1947, 172–173.

imitys tulee siitä, että pohjan nypläämiseen tarvitaan kaksinkertainen määrä nypläpareja verrattuna tavallisiin neulapohjapitseihin. Tämä pohja tunnetaan myös Flanderin pohjana, koska se oli tyypillinen Belgiaan kuuluvan Flanderin alueella.⁸⁰ Yksinkertaiset välineulat -niminen pohja tehdään puolilyönnein. Neula kiinnitetään kahdella puolilyönnillä ja väleihin tehdä yksi tai useampia kiertoja. Tavalliset välineulat -pohja eroaa yksinkertaisesta siten, että siinä tehdään pareihin kierre sekä neulaa lisättäessä, että neulojen välillä. Tämän pohjatyypin tunnettu edustaja on tykkimysissä suosittu Frimodiglai-pitsi. Saksan välineulat -pohjan yksi versio tunnetaan nykyään nimellä ruusupohja. Tätä pohjaa on käytetty suhteellisen vähän Raumalla. Vastinjaneulat-pohjan erikoisuutena on se, että siinä neulaa ei lyödä kiinni. Pitsi on ilmavaa ja kevyttä, mutta ei niin kestävää kuin edellä mainitut.⁸¹

Hämeessä ja Uudellamaalla, erityisesti Orimattilan Heinämaalla, on nyplätty etupäässä Rauman pitsien yksinkertaiset välineulat -tyyppisiä pitsejä. Näitä kutsutaan Euroopassa Torchon-tyyppisiksi pitseiksi. Linnove mainitsee, että Hämeen ja Uudenmaan pitsit erottuvat selkeästi Rauman pitseistä ja toisaalta Karjalan nyytingeistä.⁸² Nyytingit poikkeavat edellä mainituista ratkaisevasti tekniikkansa suhteen: Niissä neuloja käytetään ainoastaan pitsin reunoissa, kun taas esim. Raumalla neuloja on myös pitsin keskellä. Tästä johtuu nyytingeille ominainen tiheä yleisilme.⁸³

3.3 Nyplätyn pitsin rakenteen tutkiminen museopitsistä

Aineiston tanujen valmistustekniikan tutkimisessa haasteellinen osuus on pitsiosan rakenteen selvittäminen. Pirjo Vänni käsittelee artikkeleissaan nyplätyn pitsimallin talteen ottamista museokokoelmien pitseistä. Vänni on erikoistunut raumalaisten ja erityisesti tyllipitsien mallien tallentamiseen. Hän on mm. tutkinut edellä mainittua Grönholmin kokoelmaa. Hän kuvailee mallin tallentamista hyvin hitaaksi ja työlääksi prosessiksi. Mallin tutkijalla täytyy olla riittävästi kokemusta

⁸⁰ Palo, 2014, 46.

⁸¹ Linnove, 1947, 172–173.

⁸² Linnove, 1947, 214–215

⁸³ Hokkanen, 1991, 17.

nypläämisestä, jotta hän pystyy hahmottamaan lankojen kulkua. Työskentelyyn vaikuttaa myös se, onko tarkoituksena tehdä mahdollisimman täydellinen toisinto museon pitsistä vai ottaa pitsistä ideoita modernin pitsin suunnitteluun. Täydelliseen esikuvan mukaiseen toisintoon on mahdotonta päästä, koska vanhassa pitsissä voi olla epäsäännöllisyyksiä, joita on mahdotonta kaikkia toistaa. Lisäksi nykykäytössä olevat langat eroavat aiemmista.⁸⁴ Vänni käyttää työvälineinään perinteisiä ruutu- ja kuultopaperia sekä kyniä ja kopiokonetta, mutta pitsien suunnitteluun on olemassa myös erityisiä tietokoneohjelmia. Myös esim. CorelDraw tai muu vektorigrafiikka-ohjelma voisi sopia pitsimallin piirtämiseen.

Museokokoelmien pitsien tallentamisen suureksi haasteeksi Vänni mainitsee pitsien huonon kunnon. Jos pitsi on sileä ja ehjä, siitä otetun kuvan päälle voi suoraan aloittaa piirtämisen. Useimmiten pitsit ovat kuitenkin ryppyisiä, venyneitä ja rispaantuneita. Joskus pitsistä on jäljellä vain pieni pala, jossa ei ole kokonaista kuviomallikertaa. Tällöin pitsin tutkija joutuu soveltamaan ja melkeinpä osittain arvaamaan pitsin kuvion. Toisaalta voi olla tilanteita, jossa pitsissä on kyllä useita mallikertoja, mutta mallikertojen välillä on suurta vaihtelua. Tällöin on löydettävä jonkinlainen yleistys, jonka mukaan pitsimallin piirtää.⁸⁵

Ensimmäinen vaihe Vännin mukaan on kokonaiskuvan hahmottaminen. Tämä tarkoittaa pitsin pääpiirteiden tarkastelua silmämääräisesti. Tähän vaiheeseen saattaa kulua aikaa muutamasta minuutista useaan päivään riippuen pitsin leveydestä ja monimutkaisuudesta. Laanalangan kulku, pohjan rakenne ja alustavat neulojen paikat hahmottuvat tässä vaiheessa. Seuraava vaihe on alustavan työohjeen laatiminen. Tämä vaihe kannattaa aloittaa suurimmista kuvioista ja edetä sitten pienempiin kuvioihin ja pohjaan. Pitsin reunat hahmotellaan viimeiseksi. Työohjeeseen piirretään neulojen paikat, laanalangan kulku sekä muut nypläystä ohjaavat merkinnät. Kolmannessa vaiheessa tehdään koenylpläys alustavan työohjeen pohjalta. Koenylpläyksen avulla testataan mallikerran ja työohjeen toimivuus. Tässä vaiheessa ei ole välttämätöntä käyttää esikuvan mukaista lankaa, vaan vertaamalla koenylpläystä esikuvaan on mahdollista tarkentaa langan vahvuutta. Koenylpläyksiä voi joutua tekemään useita. Neljännessä

⁸⁴ Vänni, 2015a ja 2015b.

⁸⁵ Vänni, 2015b.

vaiheessa työohje piirretään puhtaaksi koenylpläyksestä saatujen tietojen pohjalta. Viimeisenä vaiheena on lopullisen näytepitsin nypläys.⁸⁶

3.4 Verkkopitsit

Verkkopitsit eroavat nyplätyistä pitseistä sekä valmistustekniikan että työvälineiden puolesta. Verkkopitsin valmistuksessa on kaksi vaihetta. Ensin kudotaan verkkopohja, ja sen jälkeen verkkoon kirjaillaan kuviot. Verkkopitsin tunnistaa verkonkutomisen aikana syntyneistä solmuista. Revinnäiskirjonnalla, kutomalla tai virkkaamalla valmistetuissa pitseissä ei näitä solmuja näy. Verkkopitsi on kehittynyt kalastukseen käytetyn verkon kutomisesta: Kun verkon silmät on kudottu pienemmiksi ja verkkoa on alettu koristella kirjomalla, on alkanut syntyä pitsiä. Vanhimmat säilyneet verkkopitsit ovat keskiajalta. Tuolloin verkkopitsiä käytettiin kirkkotekstiileissä ja esim. hiusverkkoina. 1500- ja 1600-luvuilla verkkopitsiä alettiin valmistaa valkoisesta pellavasta aiempien värikkäiden silkkilankojen sijaan. Verkkopitsien kuvioden mallit olivat useimmiten Italiasta peräisin. Kuvioaiheina käytettiin sekä ornamentteja että esittäviä kuvia.⁸⁷

Jalavan suomentamassa verkkopitsin valmistusta käsittelevässä oppaassa neuvotaan seikkaperäisesti filet-solmun tekeminen sekä suoraruutuisen ja vinoruutuisen verkon kutominen. Teoksessa verkkopitsit jaetaan lisäksi kahteen eri ryhmään. Filetgipyr on ornamenttimaisia kuvioita ja monipuolisesti erilaisia pistoja sisältävä tekniikka. Filet-antik taas tehdään pääasiassa parsinpistoin ja kuviot ovat esittäviä.⁸⁸ Lahden ja Pursiaisen suomentama ”Pitsejä”-teos sisältää edellisten lisäksi ohjeen myös pyöreän verkon kutomiseen⁸⁹.

Honka-Hallilan mukaan Suomessa verkkopitsi on ollut tunnettu erityisesti Kymijokilaaksossa, mutta myös muualla rannikkoseuduilla niitä on valmistettu. Kymijokilaakson pitsit olivat hyvin tiheää verkkoa ja niitä käytettiin naisten päähineissä. Verkonkudonnassa käytettiin filet-solmua. Muualla Suomessa kudottiin harvempaa verkkoa ja pitsiä käytettiin sisustustekstiileihin. Solmuna oli merimiessolmu.

⁸⁶ Vänni, 2015a.

⁸⁷ Koskennurmi-Sivonen, 2013, 204–206.

⁸⁸ Jalava, 1924.

⁸⁹ Lahti & Pursiainen, 1961.

Yleensä pitsien väri oli valkoinen, mutta ruotsinkielisellä Pohjanmaalla tehtiin myös värikkäitä pitsejä.⁹⁰ Koskennurmi-Sivonen mainitsee, että Suomessa verkkopitsi on ollut tunnettu 1600-luvulta lähtien, mutta verkkopitsit ovat olleet huomattavasti harvinaisempia kuin nyplätyt pitsit⁹¹.

Mussalo ja Avelin ovat tutkineet erityisesti Kymijokilaakson verkkopitsejä. Pitsien valmistuksen keskuksena on tällä alueella ollut Kymin pitäjä, joka nykyään on osa Kotkan kaupunkia. Pitsejä on tallennettu museoiden kokoelmiin myös Anjalasta ja Ruotsinpyhtäältä. Pernoon, Ahvion ja Vastilan kylissä verkkopitsin valmistustaito oli kaikkein korkein. Mussalon ja Avelinin mukaan verkkopitsit ovat olleet niin vaativia käsitöitä, etteivät kaikki naiset ole pystyneet niitä valmistamaan. Verkkopitsejä on käytetty sekä tanujen että tykkimysyjen pitseinä. Tanuissa on Kymijokilaakson alueella käytetty myös pitsipoimintana (kangaspuissa) kudottua pitsiä sekä harsolle tai tyllille kirjottuja pitsejä.⁹²

Kymijokilaaksossa tanujen verkkopitsiä varten pohjaverkko kudottiin vinoruutuseksi ja materiaalina käytettiin useimmiten kerrattua pellavalankaa. Pohjaverkon kirjontaan käytettiin löyhäkierteistä puuvillalankaa. Molemmat langat olivat yleensä käsinkehrättyjä ja väriltään valkoisia. Verkon kutomiseen käytetty lasta eli kalvain oli hyvin ohut, jopa rautalangasta valmistettu. Ohuella lastalla saatiin tiheää verkkoa. Tiheys oli 7-15 ruutua / 2 cm vinosti verkonsilmien suuntaisesti mitattuna. Lanka kierrettiin haarakävöksi kutsutun verkkoneulan ympärille. Verkko täytyi kutomisen ajaksi kiinnittää tukevaan alustaan, jotta solmuista tuli napakoita. Kymissä tanua varten tehtävä verkkopitsi kudottiin useassa vaiheessa: ensin leveä keskiosa ja sitten reunat yhdessä tai useammassa vaiheessa. Joskus pitsin kapeille reunoille ei kudottu verkkoa, vaan ne päärmättiin. Pitsiin saatettiin tehdä kuviointia jo kutomisvaiheessa. Kuviointi muodostui tavalliseen verkonsilmään verrattuna suuremmista rei'istä. Kuviointiin oli kolme eri tekniikkaa: konut, herasilmät ja suursilmäset. Kun pohjaverkko oli valmis, se kiinnitettiin kehykseen kirjontaa varten. Kirjonnalla oli monta nimeä: korjutus, ruusutelu, luumuttelu, ajelu. Kuvioaiheina oli useimmiten vinoruutuja, polvekeraitoja,

⁹⁰ Honka-Hallila, 2016, 32–37.

⁹¹ Koskennurmi-Sivonen, 2013, 206.

⁹² Mussalo & Avelin, 1986.

sydämiä, kuusia tai kannuksenpyöriä. Tavallisimmin kuviolanka pujotettiin verkonsilmiin suorana, mutta jonkin verran käytettiin myös risti- ja paulapistoja. Pitsin ulkoreuna viimeisteltiin lopuksi utiksi kutsutulla reunapitsillä. Utti oli joko nyplättyä, teollista tai tyllipitsiä. Valmis pitsi vaati tärkkäyksen, joka oli vaativa työvaihe, vaikka sinänsä tanun huoltaminen oli helpompaa kuin tykkimyssyn. Maito, soke-rivesi tai perunajauhot toimivat tärkkinä. Tanu kastettiin tärkkiin ja aseteltiin nurinpäin tähän tarkoitukseen valmistetulle puupölkylle. Tanun annettiin kuivua pölkyllä esim. leivinuunin jälkilämmössä. Tämän jälkeen tanu silitettiin (edelleen pölkyn päällä) sian torahampaalla.⁹³

3.5 Konepitsit

Felkinin mukaan teollisesti valmistettujen pitsien historian katsotaan alkavan vuodesta 1769. Neulekone oli kehitetty jo aiemmin, mutta tuolloin Nottinghamissa Frost ja Taylor onnistuivat valmistamaan neulekoneella pitsimäistä neuletta. Tämä ei kuitenkaan vastannut nypläten tai ommellen valmistettuja pitsejä. Hitaan valmistustekniikkansa vuoksi nyplätyt ja ommellut pitsit olivat arvokkaita ja keksijät käyttivät paljon voimavarojaan teollisen pitsin kehittämiseksi⁹⁴. Palliser kertoo, kuinka eräs Hammond -niminen neulekone-yrittäjä oli tarkastellut vaimonsa myssyn leveää pitsiä ja saanut siitä innoituksen kehittää konetta, jolla pystyisi valmistamaan vastaavanlaista pitsiä. Lopputuloksena ei kuitenkaan ollut pitsiä, vaan edelleen enemmän neuletta muistuttava rakenne.⁹⁵ Pohdittiin mahdollisuutta yhdistää neulekoneen ja kutomakoneen ominaisuuksia, jotta saataisiin pitsiä aikaan⁹⁶. Lukuisten epäonnistuneiden yritysten ja yrittäjien jälkeen englantilainen John Heathcoat keksi laitteen, jolla sai valmistettua verkkomaista, ei purkautuvaa tyllipitsinauhaa. Tylliä käytettiin pohjana, jolle kirjailtiin kuvioita käsin.⁹⁷ Heathcoat keksintöä kehitti edelleen John Leavers, ja hänen laitteensa saavutti suuren suosion. Leaversin laite hyödynsi jacquard-tekniikkaa, joten sillä pystyi valmistamaan hyvin monimutkaisiakin pitsejä. Laitteessa oli kaksi lankajärjestelmää: loimi

⁹³ Mussalo & Avelin, 1986, 6–16.

⁹⁴ Felkin, 1867, 106–107, 135.

⁹⁵ Palliser, 1875, 395–396.

⁹⁶ Felkin, 1867, 143.

⁹⁷ Levey, 2003, 849.

ja sukkuloilla olevat kuteet. Sukkulat kulkevat heilurimaisesti loimien välissä ja sukkuloilla olevat langat voivat kietoutua sekä toistensa että loimilankojen ympäri. Molempien lankajärjestelmien kireyttä voidaan säätää itsenäisesti, jolloin joko loimet kietoutuvat kuteiden ympäri tai päinvastoin. Loimien ja kuteiden liikettä ja kireyttä ohjaa jacquard-laite. Heathcoatın ja Leaversin laitteita kutsutaan englanniksi nimellä ”bobbinet machine” ja laitteen tuottamaa kangasta nimellä ”bobbinet tulle”.⁹⁸

Ranskalaiset teollisesti pitsiä valmistavat yritykset käyttivät 1800-luvun lopulla perinteisiä Jacquard- menetelmään ja Leaversin keksintöön perustuvia koneita. Britanniassa ja Sveitsissä alettiin pitsejä valmistaa kirjontakoneilla. Ensimmäiset kirjontakoneet on kehitetty jo 1800-luvun alkupuolella, mutta vasta 1870 koneilla pystyi valmistamaan leikekirjontaa muistuttavaa kangasta. 1881 Britanniassa kehitettiin menetelmä, jolla pystyttiin valmistamaan neulapitsiä muistuttavaa kangasta. Kirjonta tehtiin puuvillalla silkkikankaalle ja lopuksi silkki poistettiin kemiallisella käsittelyllä, jolloin jäljelle jäi ainoastaan kirjontapistot. Tämä menetelmä kehittyi huippuunsa Sveitsissä, jossa pystyttiin valmistamaan hyvin monipuolisesti erilaisia pitsejä, jopa virkattua pintaa muistuttavia kankaita. Viimeisin innovaatio konepitsien kehityksessä oli ranskalaisen Malhèren vuonna 1894 kehittämä pyöreä Torchon-pitsikone. Tällä laitteella pystyi valmistamaan hyvin aidon näköisiä, tosin karkeita, Torchon- ja Maltanpitsien näköisiä pitsejä. Kone pystyi valmistamaan mm. Torchon-pitseille tyypillisiä hämähäkki- ja tähtäkuvioita. Koneella valmistetun pitsin erottaa käsinnyplätystä varmimmin tutkimalla pitsin reunoja. Konepitsissä reuna on löysä, kun taas käsinnyplätyn pitsin reunassa kulkee yleensä suora, reunaa tukeva lanka.⁹⁹

⁹⁸ Goldenberg, 1904, 14–22.

⁹⁹ Levey, 1983, 116.

4 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset

On itsestään selvää, että tutkimuksen tavoitteena on tuottaa uutta tietoa. Mitä uutta tietoa tanuista voi saada? Koska kyseessä ovat museoesineet, voisi sanoa, että etsin tanuissa jo olemassa olevaa tietoa, erityisesti tanun valmistukseen liittyvää käsityöllistä tietoa. Tämä tieto ei ole tanuista suoraan nähtävissä ja luettavissa. Sen vuoksi tämän tutkimuksen ensimmäisenä tavoitteena on tuoda esille tuo tieto. Toisena tavoitteena on luoda kokonaiskuva tanusta päähineenä. Tämä voisi kiinnostaa esimerkiksi kansallispukuharrastajaa, joka haluaa löytää kootusti tietoa tanu-päähineistä. Kansallispukujen kokoamisprosessissa on syntynyt (ja syntyy) tietoa tanuista. Pelkästään tanuihin keskittynyttä julkaistua tietoa ei kuitenkaan ole. Näiden tavoitteiden pohjalta asetan seuraavat tutkimuskysymykset:

1. Mitä käsityöllistä tietoa tutkimuksen kohteena oleviin tanuihin kätkeytyy?

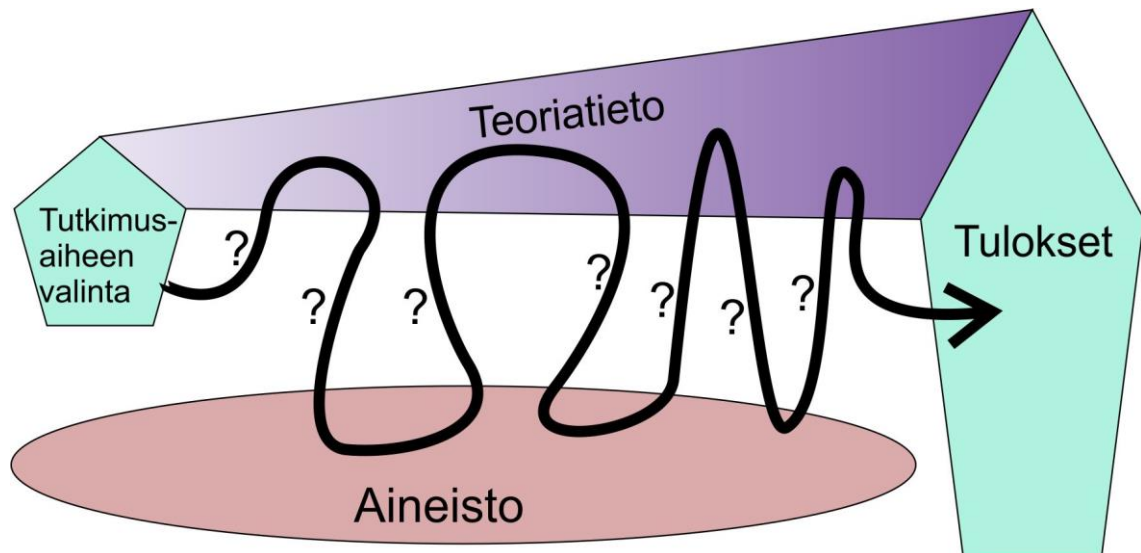
2. Millainen tanu on esineenä ja ilmiönä?

5 Tutkimuksen näkökulma ja menetelmä

Tässä luvussa käsittelen tutkimukseni näkökulmaa ja käyttämiäni menetelmiä. Ensimmäisessä alaluvussa esittelen oman tutkimukseni menetelmän. Toisessa alaluvussa taustoitin menneisyyden esineisiin painottuvaa näkökulmaa tutkimuksessani. Seuraavissa alaluvuissa olen käsitellyt tutkimusmenetelmiä, joita olen soveltanut omassa tutkimuksessani. Tutkimukseni kohteet ovat käsityönä valmistettuja esineitä, joten käsityötieteen näkökulma on luonnollisesti tutkimukseni keskiössä. Olen perehtynyt myös kansatieteen käyttämiin esinetutkimuksen menetelmiin, ja löytänyt sieltä apua oman tutkimukseni menetelmän kehittelyyn. Tutkimukseni kohteiden valmistusajankohta on menneisyydessä ja ne kuuluvat museokokoelmiin. Sen vuoksi olen hyödyntänyt myös museoiden käyttämää esineiden analyysimenetelmää. Koska olen käyttänyt omaa sovellusta useasta eri menetelmästä, on tutkimuksessani hyvä raportoida ja analysoida oman menetelmäni toimivuutta museoesineen tutkimiseen. Tämän vuoksi esitän vielä kolmannen tutkimuskysymyksen: **Millä tavalla tutkimuksen menetelmä soveltuu tanujen tutkimiseen?**

5.1 Oman tutkimukseni menetelmä

Kaavio 1. Tutkimuksen kulku

Tutkimukseni kulkua voisi kuvata hermeneuttisena kehänä. Hermeneuttisessa lähestymistavassa ajatellaan, että tutkijalla on jonkinlainen esiymmärrys tutkittavasta kohteesta. Tutkija esittää aineistolle kysymyksiä, joiden vastaukset muokkaavat tutkijan käsitystä. Tämä taas saattaa aiheuttaa uusia kysymyksiä,

jotka jälleen muokkaavat käsitystä tutkittavasta kohteesta. Näin tutkimus etenee kehämäisesti tiedon lisääntyessä koko ajan.¹⁰⁰

Tutkimukseni kulkua kuvaa yllä oleva kaavio (kaavio 1). Tutkimus alkoi aiheen valinnalla. Jotta pystyin löytämään tutkimukseeni sopivan aineiston, minun täytyi ensin tutustua aiheesta löytyvään teorian tietoon. Tämän tiedon avulla pystyin paremmin määrittelemään mitä oikein aion tutkia ja millaista aineistoa tarvitsen. Kun olin löytänyt aineiston ja tutustunut siihen, oli aika palata teorian tiedon pariin ja etsiä vastauksia aineistosta nousseisiin kysymyksiin. Vuorottelu teorian tiedon ja aineiston tutkimisen välillä voi toistui useita kertoja kunnes uutta tietoa ei enää noussut esille. Tällöin oli aika esitellä tutkimuksen tulokset.

Sovelsin tutkimuksessani Luutosen kehittämää tuotteen olemusanalyysia, jonka eri vaiheissa hyödynsin myös muita menetelmiä. Ensivaikutelma-vaiheessa lähestyin tanuja Luutosesta poiketen asiantuntijana. Halusin hyödyntää tässä vaiheessa sitä tietoa, mitä minulla jo oli. Käytin tuotteen olemusanalyysia kandidaatin tutkielmassani ja huomasin, miten vaikea kaiken aiemman tiedon hylkääminen ensivaikutelma-vaiheessa oli. Aiemman tiedon hylkääminen tietenkin antaa mahdollisuuden tutustua kohteeseen ikään kuin puhtaalta pöydältä ilman ennakkoluuloja, jolloin kohteesta voi löytää jotain yllättävää. Tässä voisi mahdollisesti käyttää apuna henkilöä, jolla ei ole asiantuntija-tietoa kohteesta. Tutkija voisi tarkastella esinettä yhdessä toisen henkilön kanssa ja kirjata ylös hänen huomionsa esineestä. Tässä tutkimuksessa kuitenkin tarkastelin esineitä ensivaikutelma-vaiheessa asiantuntijana, joka hyödyntää omaa kokemustaan käsityönä valmistetuista esineistä. Uskon että tämä asiantuntijan intuitio saattoi nostaa esille kysymyksiä, joista oli hyötyä seuraavissa vaiheissa.

Käytännössä ensivaikutelma-vaihe tapahtui museon tiloissa, joissa pääsin konkreettisesti näkemään tutkimukseni kohteet. Tässä vaiheessa oli oleellisen tärkeää valokuvata tanut perusteellisesti, joten valokuvaus on yksi tärkeä menetelmä tässä tutkimuksessa. Aikaisempien kokemusteni perusteella voin sanoa, että valokuvia ei koskaan ole liikaa. Olisi tärkeää saada mahdollisimman selkeitä kuvia tanujen yksityiskohdista ja myös nurjan puolen kuvaaminen on muistettava,

¹⁰⁰ Anttila, 2006, 280–281, 305–306.

sillä nurja puoli paljastaa usein enemmän kuin oikea puoli¹⁰¹. Ensivaikutelma-vaiheessa myös oman tekstin tuottaminen oli tärkeää. Kirjoitin ylös omia huomioitani kustakin tanusta. Tämä tapahtui paikan päällä museolla ja heti välittömästi sen jälkeen, jotta todellakin sain tallennettua oman ensivaikutelmani tanuista.

Perehtymisvaiheessa tavoitteenani oli asettaa tanut alkuperäiseen ympäristöönsä. Tässä hyödynsin tanuihin liittyviä museoiden luettelointitietoja ja yritin niiden perusteella löytää lisätietoja. Kirjallisuudesta löytyvä tieto auttoi myös asettamaan tanut omaan kontekstiinsa. Tanujen valmistajaan ja valmistusprosessiin liittyvää tietoa etsin oman käsityöprosessin avulla. Pyrin löytämään alkuperäisen tanun tekijän kokemuksia työprosessista¹⁰². Kokeilujen tekeminen oli eksploratorista eli etsivää, ja tärkeää oli oman käsityöprosessin reflektointi¹⁰³. Tein kokeiluja esivaikutelma-vaiheen perusteella valitsemistani yksityiskohdista ja valmistin toisinnon yhdestä tanusta. Toisinto ei ole täydellinen replika tanusta. Toisinnon tavoitteena oli luoda kokonaiskuva tanusta ja auttaa hahmottamaan mm. tanun pukemista. Tein muistiinpanoja käsityöprosessin aikana ja näitä muistiinpanoja hyödynsin seuraavassa eli tulkintavaiheessa.

Tulkintavaiheen tavoitteena oli kokonaiskuvan luominen tanuista. Tämä on sekä Luutosen että omien kokemusteni perusteella vaativa vaihe. Tässä vaiheessa käytin apuna museoiden merkitysanalyysimenetelmän kontekstualisointi-vaiheen kriteerejä soveltuvien osien: *Autenttisuutta* koskevia huomioita nousi esille tanujen tarkemmassa tutkinnassa erityisesti oman käsityöprosessin aikana. *Yhteisöllisen merkityksen* ja *esineen käytettävyyden ja hyödynnettävyyden* kriteerejä sovelsin pohtiessani tanujen mahdollista käyttöä kansallispuvun päähineiden esikuvina. Tulkintavaiheessa vastasin ensivaikutelma-vaiheessa esille nousseisiin kysymyksiin perehtymisvaiheessa löytyneiden tietojen perusteella. Perehtymisvaihe tuotti myös vastauksia kysymyksiin, joita ensivaikutelma-vaiheessa en ollut osannut kysyä. Tulkintavaiheessa kaikki tutkimuksessa siihen saakka löytynyt tieto täytyy ottaa huomioon.

¹⁰¹ Vrt. Koskennurmi-Sivosen kokemukset valokuvauksesta. Koskennurmi-Sivonen, 2015, VI–VII.

¹⁰² Vrt. Anttila, 2006, 77.

¹⁰³ Anttila, 2006, 91.

5.2 Esinetutkimus ja menneisyyden esineet

Käytin tutkimuksessani esinetutkimuksen menetelmiä. Kohteeni oli rajattu tanihin, joita lähestyin useiden eri menetelmien kautta. Erityisesti halusin korostaa tutkimuksessani käsityön tekemisen taitoa, yhtenä tavoitteenanihan oli saada selville valmistustekniikoita. Koska aineistoni koostui esineistä, on hyvä aluksi pohtia sen eroja muihin aineistoihin.

Voidaan ajatella että esim. muistitietoaineistoon verrattuna esine on luotettavampi todiste menneisyydestä. Esine on ihmisen tuottama, se esittää ihmisen kulttuuria siinä ajassa ja paikassa kuin se on valmistettu tai sitä on käytetty. Esine on mykkä ja passiivinen, mutta kuitenkin erittäin konkreettinen todiste menneisyydestä. Tutkijan tehtävänä on välittää esineeseen sisältyvä tieto nykyajan ihmiselle. Merkityksellistä on se, miten tutkija esinettä tulkitsee. Esineen asema on jollain tavalla kaksijakoinen: toisaalta niillä on aina fyysinen olomuoto, mutta toisaalta ne eivät oikeastaan ole mitään ilman ihmistä niiden tekijänä, käyttäjänä tai tutkijana.¹⁰⁴

Koskennurmi-Sivosen (2015) mukaan edellä mainittu esineen fyysisen olomuodon tutkiminen ja erityisesti esineen tarkempi rakenteellinen tutkimus eivät kuitenkaan vakuuta kaikkia akateemisia tutkijoita. Hänen mukaansa pukututkimuksen yhteydessä on esitetty väitteitä, että tällainen tutkimus olisi vanhanaikaista ja pukujen rakenne on itsestään selvää, jolloin tutkimusta ei tarvita. Koskennurmi-Sivonen kuitenkin puolustaa useisiin lähteisiin nojaten pukujen rakenteellisen tutkimisen merkitystä. Hänen mukaansa itse puvut voivat antaa sellaista tietoa, jota muista lähteistä tai aineistosta ei voi löytää. Verrattuna muotikuviin, puvun konkreettinen tutkiminen paljastaa seikkoja, joita kuvat eivät voi kertoa. Koskennurmi-Sivonen korostaa pukujen tutkimisessa tulkinnan taitoa. Tutkijan täytyy pystyä erottamaan mykkään esineeseen sisältyvä oikea tieto vääristyneestä. Koskennurmi-Sivosen tutkimuksessa esimerkiksi oli tärkeää valokuvata puvut siten, että kuvat ovat puvun rakenteen suhteen havainnollisia.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Kiuru, 2001, 64–65.

¹⁰⁵ Koskennurmi-Sivonen, 2015, VI–VII.

Aineistoni esineet on valmistettu ja olleet käytössä jo kauan ennen kuin olen itse edes syntynyt. Tämän vuoksi on hyvä pohtia, sitä millaista on menneisyyden esineen tutkiminen. Perinteinen käsitys etnografista on tutkimusmatkailija, joka matkustaa kauas tutkimaan vierasta kulttuuria. Vanhoja esineitä tutkiessa voisi ajatella olevansa etnografi, joka myös tutkii vierasta kulttuuria. Vaikka kyseessä olisi suomalainen esine, on se peräisin ajalta, jolloin oma kulttuurimme oli hyvin erilaista kuin tänä päivänä. Tämä täytyy ottaa huomioon, jotta tutkija ei sortuisi anakronismiin ja yrittäisi tarkastella esinettä pelkästään tämän päivän näkökulmasta. Esine on siis asetettava omaan kontekstiinsä, on selvitettävä millaista elämä ja olosuhteet tuon esineen valmistuksen ja käytön aikana olivat. Mennyt aika tutkiva etnografi voi lähestyä historiaa muistin ja muistamisen kautta. Mennyt aika ja nykyhetki eivät ole toisista erillään, vaan aika on jatkumo. Menneisyyden tavat ja tapahtumat voivat selittää nykyhetken ilmiöitä. Toisin sanoen meissä ja tekemisissämme on aina muistoja menneisyydestä. Toisaalta muistin ja muistelemisen voidaan ajatella rakentavan kuvaa menneisyydestä nykyajan ihmiselle ymmärrettäväksi. Eli nykypäivä luo menneisyydestä kuvan ottaen huomioon myös sen mitä menneisyyden ja nykyisyyden välillä on tapahtunut.¹⁰⁶ Omassa tutkimuksessani menneisyyden ja nykyisyyden välinen jatkumo sisältää kansallispukujen koko kehityskaaren. Oman tutkimukseni aineisto on ajalta ennen kansallispukuja. Jotta välttyisin anakronismilta, minun täytyy ottaa huomioon (ja ehkä joissakin tutkimuksen vaiheissa myös hetkeksi siirtää sivuun) tietoni, kokemukseni ja käsitykseni kansallispuvuista.

5.3 Olemusanalyysi ja merkitysanalyysi

Esineiden tutkimista käsityötieteen näkökulmasta voisi pitää laadullisen ja määrällisen tutkimusotteen kohtauspintana. Toisaalta esine on konkreettinen, käsin koskettava, jolloin sitä voidaan mitata eri menetelmin ja lähestyä määrällisin menetelmin. Toisaalta taas esine on aina jonkin ihmisen valmistama, jolloin tutkimuksen kohteeseen väistämättä sitoutuu vahvasti laadullisella tutkimusotteella helpommin lähestyttäviä ominaisuuksia, kuten sosiaalinen konteksti, traditiot ja

¹⁰⁶ Davies, 2002, 156–159.

semioottiset näkökulmat.¹⁰⁷ Marketta Luutosen kehittämä tuotteen olemusanalyysi on menetelmä, jolla voidaan tutkia käsityönä valmistettua esinettä. Olemusanalyysi tarkastelee tuotetta sekä ilmiönä että merkkinä. Ilmiö on Luutosen mukaan ihmiselle aistihavaintona avautuva näkemys tuotteesta. Analyysin tavoitteena on luoda tuotteesta mahdollisimman kokonainen kuva, toisin sanoen löytää tuotteen olemus.¹⁰⁸

Olemusanalyysin ensimmäisessä ensivaikutelma-vaiheessa, tutkijan täytyisi osata siirtää syrjään kaikki aikaisempi tieto, mitä hänellä tuotteesta on. Ensivaikutelman voi luoda joko tuotteen autenttisessa ympäristössä tai silloin, kun tuote on irrotettu ympäristöstään. Molemmilla menetelmillä on hyvät ja huonot puolensa. Autenttisessa ympäristössä tutkittavasta tuotteesta saa monipuolisen ja aidon kuvan. Toisaalta ilmiötä voi olla vaikea systemaattisesti havainnoida, koska tutkija väistämättä osallistuu itse tapahtumiin. Luonnollisesta ympäristöstään irrotettuna itse tuotetta voidaan havainnoida enemmän ja vain tuotteen fyysisiä ominaisuuksia. Tuolloin tuotteen muut ominaisuudet saadaan selville myöhemmissä perehtymis- ja tulkintavaiheissa.¹⁰⁹

Perehtymisvaiheessa selvitetään kaikki mahdolliset faktatiedot tutkittavista tuotteista. Tuotteen fyysiset ominaisuudet sekä näissä mahdollisesti tapahtuneet muutokset selvitetään myös tässä vaiheessa. Tuotteen tekijän tiedon selvittäminen eli valmistusprosessin ymmärtäminen edellyttää tutkijalta valmiuksia tuotteen valmistamiseen. Tuote tulisi myös sijoittaa luonnolliseen yhteyteensä. Tällä tarkoitetaan mm. tuotteen syntyhistorian, käytön ja erityisesti tuotteeseen liitettyjen merkitysten tarkastelua.¹¹⁰

Tutkimuksen vaativimpana vaiheena Luutonen pitää tulkintaa. Tulkinta on tutkijan oma, ensivaikutelman ja perehtymisen perusteella muodostettu käsitys tutkittavasta tuotteesta. Tulkintavaiheessa ilmiöstä etsitään yleistä laatua ja tavoitteena on löytää ilmiön olemus. Tämän vuoksi on erityisen tärkeää tarkastella ilmiötä

¹⁰⁷ Luutonen, 1997, 39–42.

¹⁰⁸ Luutonen, 1997, 51

¹⁰⁹ Luutonen, 1997, 51–52, 66.

¹¹⁰ Luutonen, 1997, 52–53.

mahdollisimman systemaattisesti. Tulkintavaiheessa yhdistyvät tutkijan oman tulkinnan lisäksi tuotteen valmistajan, käyttäjän ja tuotetta tarkastelevan näkökulmat.¹¹¹

Suomessa kehitetyssä museoiden merkitysanalyysi-menetelmässä on hieman samoja piirteitä kuin tuotteen olemusanalyysissä. Myös siinä on tavoitteena löytää esineen olemus. Aiemmin esineeseen liittyviä tietoja on kerätty hyvin vähän esinettä museokokoelmiin luetteloitaessa. Nykyään esineeseen liittyvät kontekstitiedot ovat nousseet tärkeiksi. Esineen fyysisten ominaisuuksien rinnalle ovat tärkeäksi nousseet esineeseen liittyvät merkitykset. Erilaisia esineen merkityksien selvittämiseen soveltuvia menetelmiä on kehitetty 2000-luvulla. Suomessa on kehitetty merkitysanalyysi-menetelmää museoiden käyttöön Merkitykselliset museoesineet -hankkeessa vuonna 2014. Merkitysanalyysiä tehdessä tutkijalla on käytössään esineen luettelointitiedot. Menetelmän tavoitteena on yhteisöllinen tulkinta esineestä. Sen vuoksi tutkija etsii tietoja arkistoista ja mahdollisesti haastattelee esineestä jotain tietäviä henkilöitä. Hän voi myös pyytää toisilta museoalan asiantuntijoilta arvioita esineestä. Koska merkitysten analysointi ei koskaan tuota faktatietoa, on analyysissä oltava kriittinen ja reflektoitava omia tulkintoja. Menetelmä antaa mahdollisuuksia uudelleen tulkintaan ja ristiriitaisuuksiin. Merkitysanalyysia on mahdollista käyttää museoesineiden lisäksi esim. yksityiskokoelmissa olevien esineiden arviointiin.¹¹²

Merkitysanalyysi koostuu eri osista, ja analysointi ei välttämättä etene lineaarisesti. Useimmiten kuitenkin ensin valitaan ja perustellaan näkökulma, jolla analyysia lähdetään tekemään, sekä määritellään tavoitteet. Perehtyminen ja tiedonkeruu ovat menetelmän ydinkohtia, jolloin esinettä tarkastellaan fyysisesti ja etsitään ja kootaan esineeseen liittyvää tietoa. Kontekstualisointi-vaiheessa hahmotellaan esineen ja sitä ympäröivän maailman välisiä suhteita. Analyysi tuottaa erityisesti tietoa siitä, millä tavalla kyseinen esine on merkityksellinen, mutta lisäksi se kertoo miten esinettä ja tietoja siitä voi hyödyntää museotyössä. Esineen merkitystä arvioidaan useiden kriteereiden perusteella. *Edustavuudella* tarkoitetaan esineen yleisyyttä tai harvinaisuutta suhteessa muihin saman tyypin esineisiin. *Autenttisuudella* tarkoitetaan aitoutta, eli sitä onko esineen alkuperä,

¹¹¹ Luutonen 1997, 53–54.

¹¹² Paaskoski, 2015; Häyhä, Jantunen & Paaskoski, 2015.

omistussuhteet ja käyttöhistoria tiedossa. *Historiallinen ja kulttuurinen merkitys* esineellä on, jos se ilmentää jotain yhteiskunnan merkittävää käännekohtaa tai tuo esille yksilön ja yhteisön käsityksiä ja arvoja. Esineellä on paljon *elämyksellistä ja kokemuksellista merkitystä*, jos se herättää katsojassa tunteita tai esim. muistoja. *Yhteisöllinen merkitys* esineellä on, jos se on edelleen tärkeä jollekin yhteisölle. Ideaalitila on se esineen historiallinen tila, jota käyttäjä tai esineen hallinnoija pitää merkityksellisimpänä. Yhtenä kriteerinä on myös esineen *käytettävyyden ja hyödynnettävyyden* sekä nyt että tulevaisuudessa. Koko analyysi tiivistetään lopuksi merkityslausunnoksi, joka voidaan liittää esineen luettelointitietoihin.¹¹³

5.4 Tutkijan oma käsityöprosessi ja hiljainen tieto

Käsityötuote esineenä on hyvin materiaallinen, mutta se sisältää myös aineettoman puolen. Tällä tarkoitetaan tuotteen valmistukseen liittyvää tietoa, taitoa ja perinnettä.¹¹⁴ Tätä hiljaista tietoa on aiemmin tieteen piirissä vierastettu, koska sitä on vaikeaa muuttaa sanalliseen muotoon. Hiljainen tieto on subjektiivista, yhdellä tekijällä voi olla samasta asiasta eri käsitys kuin toisella. Hiljaiseen tietoon liittyy myös intuitio ja taitavan tekijän taitoa kuvaava sana ”näppituntuma”. Hiljaista tietoa ei voi hankkia oppikirjoja lukemalla, vaan havainnoimalla ja harjoittelemalla.¹¹⁵

Kuinka tutkija voisi saada esille nämä esineen aineettomat ominaisuudet? Tutkija voisi esimerkiksi haastatella ihmisiä, jotka osaavat valmistaa tutkittavan tuotteen kaltaisia esineitä. Tutkija voisi myös saada paljon tietoa tuotteesta tutkimalla sitä yhdessä taidon hallitsevan ihmisen kanssa. Tutkija voisi myös seurata ja videoida tekijää työssään ja analysoida tekemistä. Tällöin tekijän täytyisi osata hyvin sanallistaa omaa tekemistään ja tuntemuksiaan. Aina tämä ei ole mahdollista. Jos tekniikkaa ei kukaan enää hallitse, on käsityötuotteen valmistukseen liittyvää tietoa vaikea saada selville.

Eräs menetelmä käsityötuotteen aineettomien ominaisuuksien tutkimiseen on tutkijan oma tekeminen. Tutkija voi itse valmistaa tutkimuksen kohteen kaltaisen

¹¹³ Paaskoski, 2015; Häyhä, Jantunen & Paaskoski, 2015.

¹¹⁴ Luutonen, 2017, 7.

¹¹⁵ Anttila, 2006, 73–76.

tuotteen tai sen osia. Tällöin hän voi päästä lähelle tutkimuksen kohteena olevan tuotteen tekijää. Tutkija ikään kuin rakentaa sillan itsensä ja menneisyydessä eläneen tekijän välille. Tämä edellyttää tietenkin tutkijalta käsityötaitoa ja taustatyötä. Oman käsityötaidon ja -prosessin hyödyntäminen tutkimuksessa on varsin luontevaa käsityötieteen parissa työskentelevälle tutkijalle. Esimerkiksi Fernström on havainnut, että omasta käsityötaidosta on hyötyä tutkimuksen tekemisessä:

”Paikannan itseni tutkijana lähelle sitä taiteen ja taidon tutkimuksissa esiin noussutta linjaa, jossa tutkijalla itsellään on yhtymäkohtia aiheeseensa sekä kyky omakohtaiseen tuottamiseen saman genren piirissä. Pidän tällaista tutkimusotetta tärkeänä ja mielenkiintoisena, sillä vain oman kokemuksen ja tekemisen kautta tutkija voi hyödyntää hiljaista tietoaan ilmiön ymmärtämisessä.¹¹⁶”

Anna Rauhala tutkii Suomen kansallismuseon kansatieteellisen kokoelman neu-lottuja lapasia ja yhtenä tutkimusmenetelmänä hän hyödyntää omaa käsityöllistä prosessia ja sen analysointia. Hän on erityisesti kiinnostunut lapasiin kätkeyvästä hiljaisesta tiedosta. Hiljaisella tiedolla Rauhala tarkoittaa hyvin paljon samaa asiaa kuin Luutonen: esineeseen kätkeytyvää tietoa, taitoa ja perinnettä.¹¹⁷ Myös Gill on havainnut, että kokeilut ja niiden havainnointi tuottavat enemmän tietoa kuin pelkkä alkuperäisen esineen havainnointi ja sen perusteella tehdyt oletukset ja johtopäätökset¹¹⁸. Anna Rauhala on itse kokenut neuloja. Hän oli havainnut tutkittavia lapasia tarkastellessaan, miten hän oli alkanut tehdä tulkintoja lapasista perustuen omaan hiljaiseen tietoonsa neulomisesta. Lapasissa oleva hiljainen tieto ja tutkijan oma hiljainen tieto olivat vuorovaikutuksessa keskenään. Päästäkseen syvemmälle tähän vuorovaikutukseen hän päätti valmistaa valikoiduista lapasista toisinnot. Tutkimusmenetelmässä on autoetnografisia piirteitä: tutkijan oma käsityöllinen prosessi on tutkimuksen kohteena, ja tutkija itse tulkitsee ja analysoi omaa työskentelyään. Autoetnografiasta menetelmä poikkeaa siinä, ettei varsinaisena tutkimuksen kohteena ole tutkija itse, vaan tutkija

¹¹⁶ Fernström, 2012, 20–21.

¹¹⁷ Rauhala, 2016.

¹¹⁸ Gill, 2015.

käyttää itseään välineenä tutkimusaineiston tuottamisessa. Tulkintavaiheessa tutkija reflektoi tätä itsetuottamaansa aineistoa yleisemmällä tasolla ja saa näin rakennettua kulttuurisen tulkinnan tutkimuksen kohteesta.¹¹⁹ Rauhalan tutkimuksessa olennaisessa osassa on hiljainen tieto. Lapasiin sisältyy monenlaista hiljaista tietoa. Niiden konkreettiseen tietopohjaan sisältyy mm. mitat, muoto, materiaali ja kuviot. Tutkija voi lisäksi aistinvaraisesti havainnoimalla löytää tietoa esim. lapasten tunnusta tai visuaalisesta ulkomuodosta. Tutkijan oma hiljainen tieto muodostuu hänen omasta neulomiskokemuksesta ja -taidosta, neulomisprosessin kokemisesta ja näiden pohjalta muodostuvasta kokonaisvaltaisesta ymmärryksestä lapasen neulomisprosessista.¹²⁰

¹¹⁹ Rauhala, 2016.

¹²⁰ Rauhala, 2017.

6 Aineistoon tutustuminen ja ensivaikutelma

Aineistoni koostui kahden eri museon kokoelmiin kuuluvista tanu-päähineistä. Et-siessäni aineistoa kartoitin aivan aluksi kansallispukujen tanu-päähineitä (Liite 1). Päättelin, että tanuja voisi löytyä niiden alueiden maakuntamuseoista, joiden alueella kansallispukuun kuuluu tanu. Rajasin pois kaikki 1900-luvulle sijoittuvat päähineet, sillä kansanomaisen pukeutuminen väistyi 1800-luvun loppuun mennessä ja näin ollen tanujakaan ei enää käytetty¹²¹. Sain kyselyihini myöntävän vastauksen kahdesta museosta. Tampereen museoiden kokoelmakeskuksesta löytyi neljä päähinettä, joista kaksi vastaa hyvin kirjallisuudesta löytyviä tanu-päähineitä. Kaksi muuta päähinettä olivat ulkomuodoltaan poikkeavia, mutta olen ottanut toisen näistä (HM 50:241) tutkimukseen mukaan. Tämän päähineen muoto ei muistuta muita tanuja, mutta materiaaleiltaan ja ajoitukseltaan se sopii tanujen joukkoon. Päähine voi mahdollisesti antaa laajemman käsityksen liinakankaisista päähineistä 1800-luvulla. Kymenlaakson maakuntamuseon kokoelmista löytyi kymmenen päähinettä, jotka selkeästi olivat tanuja. Lisäksi Kymenlaakson maakuntamuseosta löytyi 5 päähinettä, jotka olivat todennäköisesti kuuluneet porvarisväen pukeutumiseen tai olivat myöhemmältä ajalta, ja näin ollen rajasin ne tutkimukseni ulkopuolelle.

Seuraavissa alaluvuissa esittelen aineistooni kuuluvat tanut ja niistä syntyneet ensivaikutelmat. Museoiden kokoelmakeskuksissa vieraillessani minulla oli mahdollisuus ottaa valokuvia sekä tehdä muistiinpanoja jokaisesta päähineestä. Lisäksi minulla oli museoiden kokoelmatiedot käytettävissäni. Valokuvatessa pyrin yleiskuvan lisäksi ottamaan lähikuvia mahdollisimman kattavasti jokaisesta tanusta, sekä kuvaamaan tanun myös nurjalta puolelta, mikäli se oli mahdollista. Muistiinpanoni sisältävät sekä konkreettista tietoa aineistostani, että omia mielikuviani ja päätelmiäni, joita syntyi päähineen äärellä ollessani. Huomioni kiinnittyi pitseihin ja erityisesti nyplättyihin pitseihin. Osaan itse nyplätä ja pystyin tarkastelemaan ja analysoimaan nyplättyjä pitsejä jo ensivaikutelma-vaiheessa syvällisemmin kuin esim. verkkopitsejä. Olen käyttänyt tanujen nimeämiseen museoiden omia inventaarionumeroita, jotta tutkimukseni tulokset ja museoiden kokoelmatiedot olisi helpompi yhdistää toisiinsa.

¹²¹ Kaukonen, 1985, 11–13; Lehtinen & Sihvo, 2005, 9–11.

6.1 Tampereen museoiden tanut

Tampereen museoista tässä aineistossa on yhteensä kolme tanua. Kaikissa tanuissa on pitsi, mutta yksi tanuista poikkeaa muodoltaan muista tanuista. Ajoitus-aika-arvio sijoittuu kaikissa tanuissa 1800-luvulle.

HM 61:16b

Kuva 3. HM 61:16b. Kuva: Satu Ruokamo.

Museon kokoelmatiedot

Tampereen museot

Nimi: Päähine – Tanu – Naisten myssy

Ajoitusaika-arvio: 1800–1900

Mitat: Leveys 11 cm, korkeus 12,5 cm, pitsin leveys 6 cm

Materiaali: Pellava

Ominaisuudet: Pellavakankaasta ommeltu, reunassa leveä pitsi. Nauhoilla leuan alta solmittava.

Lisätiedot: Tanu pellavakankaasta ommeltu, reunassa leveä pitsi. Nauhoilla leuan alta solmittava. Forstadiuksen keräyspäiväkirjan v. 1905 mukaan "*Kirkkopäähineet kaikki laitettu päällekkäin tanun kanssa päähän.*" Samalla numerolla

HM 61:16 on huivimyssy. Forstadiuksen stipendiaattikeruu v. 1906. Saantipaikka Valkeala Ahoilan kylä. Ahoila on Oravalan kylä.

<http://siiri.tampere.fi/displayObject.do?uri=http%3A%2F%2Fwww.pro-fium.com%2Farchive%2FArchivedObject-E222807F-71B1-75D4-29AE-EAD05417DE1D>

Ensivaikutelma

Muoto ja koko: Tanu on ommeltu suorakulmaisesta kappaleesta. Takana (kuvassa vasemmalla) on sauma. Pesän korkeus n. 6,5 cm ja pituus takasaumasta etureunaan 8 cm. Etureunassa on 3,5 cm leveä päärmie ja 6 cm leveä pitsi. Pitsin pituus on n. 50 cm (tämä on arvio, sillä pitsin pituutta on vaikea tarkasti mitata). Tanun alareunassa on 0,7 cm levyinen nauhakuja, johon on pujotettu nyöri. Nyörin päät ovat n. 30 cm:n pituiset ja se näyttää palmikoimalla valmistetulta. (Kuva 3.)

Huomioita: Minusta näyttää siltä, että tämä tanu on nurinpäin. Siitä on ehkä hyötyä, koska ompelutekniikan voi nähdä helpommin nurjalta puolelta. Tämän tanun kohdalla törmään termiin ”konepitsi”. Pitsi näyttää hyvin tiivisrakenteiselta ja pak-suhkosta langasta valmistetulta. Jos ei ota huomioon reunan nirkkoja, mieleeni tulevat nyytingit, eli pitsi olisi valmistettu nypläämällä. Kyseessä voi tuki olla myös konepitsi, eli teollisesti valmistettu pitsi. Pitsi on kiinnitetty etureunaan voimakkaasti poimuttaen.

Mielenkiintoisinta tämän tanun kohdalla on siihen liittyvät kontekstittiedot. Tanu on saatu museon kokoelmiin K.W. Forstadiuksen suorittamassa stipendiaattikeruussa vuonna 1906. Museon arkistoista löytyy Forstadiuksen kenttäpäiväkirja tuolta ajalta. Tanun kanssa yhtä aikaa on kokoelmiin lahjoitettu toinen päähine, huivimyssy (HM 61:16). Molemmat on lahjoittanut Maria Pekkala (Hamarin vanha emäntä) Ahoilan kylästä. Kenttäpäiväkirjasta löytyy merkintä: ”Kirkkopäähineet kaikki laitettu tanun kanssa päähän.”¹²² Tästä voisi siis päätellä, että tanua on kirkkomatkoilla käytetty huivimyssyn alla.

HM 61:48a

¹²² Forstadius, 1905.

Kuva 4. HM 61:48a. Kuva: Satu Ruokamo.

Museon kokoelmatiedot

Tampereen museot

Nimi: Päähine – Tanu

Ajoitusaika-arvio: 1800–1900

Mitat: Leveys 18 cm, korkeus 11 cm, pitsin leveys 6 cm

Materiaali: Pellava

Ominaisuudet: Pellavakankaasta ommeltu tanu, jonka reunassa nyplätty pitsi.

Valmistustapa: Käsinommeltu. Nyplätty

Lisätiedot: Tanu Jaalan Ulmilasta. Forstadiuksen stipendiaattikeruu v.1906. Lahjoittanut Eeva-Leena Ylätaalo, Ulmila.

Saatavilla verkosta:

<http://siiri.tampere.fi/displayObject.do?uri=http%3A%2F%2Fwww.pro-fium.com%2Farchive%2FArchivedObject-60ACCF6C-6D7B-C29D-71E5-FE03D8176721>

Ensivaikutelma

Muoto ja koko: Tanu on ommeltu suorakulmaisesta kappaleesta. Pesän korkeus on 10 cm ja leveys 12,5 cm. Pitsin leveys on 6 cm ja pituus n. 30 cm. Näyttää siltä, että pitsi on kiinnitetty melko sileästi pesän etureunaan, pitsin keskellä näkyy poimutusta. Takana on sauma, etureunassa kapea päärmie ja alareunassa

on nauhakuja. Nauhakujan leveys 1,2 cm ja se kapenee etureunaa kohti. Tässä tanussa ei ole mukana nauhaa tai nyöriä. (Kuva 4.)

Huomioita: Tässä tanussa kiinnitän ensimmäisenä huomioni sen pitsiin. Pitsi on selvästikin nyplätty ja se on yksi yhtenäinen pitsi, ei monesta osasta koottu. Ni-meän tämän heti rusettipitsiseksi tanuksi, sillä kuviot muistuttavat mielestäni rusetteja. Rusettikuviot vuorottelevat tiiliseinämäisen ruudukon kanssa. Pitsi saa minut heti pohtimaan sen nypläystekniikkaa. Pesä muistuttaa edellisen tanun pesää. Erona ovat etureunan päärmeeen leveys ja nauhakujan erilainen ompeluratkaisu. Voi olla, että takasaumoistakin löytyy joitakin eroja.

Tämä tanu on saatu saman stipendiaattikeruun myötä museon kokoelmiin kuin edellinenkin tanu. Forstadiuksen päiväkirjamerkinnot ovat hyvin niukat tämän tanun kohdalla, mutta yhtä aikaa samalta lahjoittajalta on saatu tykkimyssyn koppa. Kopan ajoitusaika arvio on 1800-luvun alkupuoli. Sen etureuna on muoltaan suora, joten voisi tanu olisi voinut sopia kopan alla käytettäväksi. Kopasta löytyy tietoja verkosta:

http://siiri.tampere.fi/displayObject.do?uri=http%3A%2F%2Fmuseosiiri.tampere.fi%3A8080%2FESINE%2Fcontent%2FSIR_EXEC%2Fimages%2Fprimary%2F20030619%2F10560051965860.jpg

HM 50:241

Kuva 5. HM 50:241. Kuva: Satu Ruokamo.

Museon kokoelmatiedot

Tampereen museot

Nimi: Päähine – Naisten myssy

Ajoitusaika-arvio: 1800–1900

Mitat: leveys: 20 cm, korkeus 18 cm

Materiaali: Pellava

Ominaisuudet: Pellavakankaasta ommeltu myssy, reunassa nyplätty pitsi. Leuan alta nauhoin kiinnitettävä.

Lisätiedot: Lahjoittanut emäntä Ulla Niikkula, Orivesi, v. 1905.

<http://siiri.tampere.fi/displayObject.do?uri=http%3A%2F%2Fwww.pro-fium.com%2Farchive%2FArchivedObject-76F717EF-22E6-C756-E34D-0C81B1330E99>

Ensivaikutelma

Tämä päähine tuntuu jotenkin tanun ja tykkimyssyn risteytykseltä. Toisaalta materiaali on kuin tanussa, mutta muoto on kuin tykkimyssyssä. Voisiko olla, että tätä on käytetty tykkimyssyn kopan alla? Samalta lahjoittajalta on samaan aikaan saatu myös tykkimyssyn koppa ja pitsi (HM 50:242). Tosin kopan etureunan muoto on suora ja tämän myssyn etureunassa taas on nipukkamainen muoto. Jos myssyä on käytetty kyseisen kopan kanssa, on myssyn kangasta näkynyt

kopan alta keskellä edessä. Myssy on koottu kahdesta kappaleesta. Kappaleiden langansuunta on alareunan suuntainen. Myssyn etureuna on pääosin huoliteltu vinokaitaleella, päissä n. 4 cm matkalla on kapea päärme. Pitsi on kiinnitetty siileästi, paitsi keskellä edessä on poimutusta. Pitsi on valmistettu nypläämällä. Myssyn alareunassa on 1-1,2 cm:n levyinen nauhakuja. Nauhakujassa on nyöri. (Kuva 5.)

6.2 Kymenlaakson museon tanut

Aineistossa on kymmenen tanua Kymenlaakson museosta. Ne kaikki muistuttavat toisiaan muodoltaan, mutta yhdessä tanussa ei ole lainkaan pitsiä. Kokoelmatietoja ei näistä tanuista ole niin paljon kuin Tampereen museoiden tanuista.

YLEE2009102:2

Kuva 6. YLEE2009102:2. Kuva: Satu Ruokamo.

Museon kokoelmatiedot

Kymenlaakson maakuntamuseo

Nimi: naisen päähine, tanu

Ensivaikutelma

Tämä ja kaksi seuraavaa tanua näyttävät olevan samaa hankintaerää inventaarionumeroiden perusteella. Kaikkiin on kiinnitetty teksti "Ruotsalainen". Tanun pesäosan leveys on 29 cm ja pituus etureunasta niskaan on 23,5 cm. Pesän etu-

reunassa on 5,5 cm leveä päärme ja alareunassa 16 mm leveä nauhakuja. Nauhakujuksessa on nauha. Pesän takana on sauma, jonka yläreunassa on hyvin tasaisesti ommeltu poimutus. Pesä on ommeltu todennäköisesti pellavakankaasta. Pitsin pituus on n. 40 cm ja leveys yhteensä on 12 cm. Pitsiä on pesäosaan kiinnitettäessä poimutettu reunalta, ei keskeltä. Pitsi koostuu kolmesta osasta. Pesästä lähtien ensimmäisenä on 6,5 cm leveä verkkopitsi. Sen jälkeen 4,5 cm leveä verkkopitsi. Näiden pitsien välillä ei näy ompeleita, joten ne voisivat olla myös yksi yhtenäinen pitsi. Ulkoreunaa kiertää n.12 mm leveä nyplätty pitsi. Yllättävää on, että lähellä pitsin ulkoreunan keskikohtaa näyttäisi olevan pieni pätkä toisenlaista pitsiä. Ulkoreunan pitsi on jäməkänoloista, palmikoita nypläämällä valmistettua, pienempi pala taas on rakenteeltaan hennomppaa ja ehkä hieman kapeampaa pitsiä. (Kuva 6.)

YLEE2009102:3

Kuva 7. YLEE2009102:3. Kuva: Satu Ruokamo.

Museon kokoelmatiedot

Kymenlaakson maakuntamuseo

Nimi: naisen päähine, tanu

Ensivaikutelma

Tämän tanun pesäosan leveys on 29 cm ja pituus 23 cm. Se on siis lähes samankokoinen kuin edellisen tanun pesä. Pesän etureunassa on 7 cm leveä pääärme ja alareunassa 17 mm leveä nauhakuja. Nauhakujassa on nauha, mutta se on niin lyhyt, että se ei näy. Nauha on saattanut katketa. Pesän takasauma poimutuksineen muistuttaa edellistä tanua. Pesän kangas näyttää pellavalta. Pesässä on selkeitä neulanreikiä. Pitsi koostuu kahdesta osasta. Pitsin leveys on yhteensä 14 cm ja pituus n. 42 cm. Kuten edellisessäkin tanussa, pitsi voisi olla valmistettu yhtenäisenä, koska osien välillä ei näy ompeleita. Näyttää siltä, että pitsiä on kiinnitysvaiheessa melkein pä venytetty keskeltä ja poimutettu reunoilta. (Kuva 7.)

YLEE2009102:4

Kuva 8. YLEE2009102:4. Kuva: Satu Ruokamo.

Museon kokoelmatiedot

Kymenlaakson maakuntamuseo

Nimi: naisen päähine, tanu

Ensivaikutelma

Kahteen edelliseen tanuun oli kiinnitetty teksti ”Ruotsalainen”. Tässä tanussa ei sellaista tekstiä tai muutakaan tunnistetta ole. Tanun pesä on 28,5 cm leveä ja 25,5 cm pitkä, eli melkein samankokoinen kuin edellisetkin. Etureunan pääärme on 5,5 cm leveä ja nauhakuja n. 16 mm. Takasauma on ommeltu ja poimutettu kuten edellisetkin. Takasauman pituus poimutuksesta alareunaan on 7,5 cm. Pesän kangas vaikuttaa hieman tiheämpään kudotulta kuin edelliset. Pitsi koostuu yhteensä neljästä eri osasta. Pitsin kokonaisleveys on. 11,5 cm ja pituus ilman reunapitsiä n. 30 cm. Pesästä lähtien ensimmäinen pitsi on n. 25 mm leveä. Se on valmistettu paksummasta langasta kuin muut tämän tanun pitsit. Tämä pitsi voisi olla nypläämällä valmistettu. Siinä on hieman samaa tekniikkaa käytetty kuin ensimmäisen tanun reunapitsissä. Toisen pitsin leveys on n. 55 mm. Tämän pitsin valmistustekniikkaa en tunnista, se voisi olla konepitsiä. Kolmannen pitsin leveys on n. 20 mm. Se on valmistettu edellisiin pitseihin verrattuna paljon ohuemmasta langasta. Tekniikka voisi olla toisen pitsin tapaan konepitsi. Neljäntenä on 15 mm leveä pitsi, joka kiertää koko reunan ympäri. Se on saman vahvuisesta langasta valmistettu kuin toinen pitsi ja voisi myös olla konepitsi. (Kuva 8.)

YLEE2004045

Kuva 9. YLEE2004045. Kuva: Satu Ruokamo.

Museon kokoelmatiedot

Kymenlaakson maakuntamuseo

Nimi: Tanu, päähine

Ensivaikutelma

Tässä tanussa ei ole lainkaan pitsiä. Tanun etureunassa näkyy kyllä ompeloiden jälkiä, joiden perusteella voisi päätellä, että tanussa on ollut pitsi, mutta se on ratkottu pois. Miksihän näin on tehty? Tanu ei ole sen huonommassa kunnossa kuin muutkaan tämän aineiston tanut. Ehkä pitsi on irrotettu johonkin muuhun käyttöön tai siirretty toiseen päähineeseen, sen jälkeen, kun tanut ovat ”menneet pois muodista”. Mittoja: Etureunan leveys 33 cm, pituus etureunasta takasaumaan 26,5 cm, etureunan päärmeen leveys 6 cm, nauhakujan leveys 15 mm ja takasauman pituus 7,5 cm. (Kuva 9.)

YLEE2008321

Kuva 10. YLEE2008321. Kuva: Satu Ruokamo.

Museon kokoelmatiedot

Kymenlaakson maakuntamuseo

Nimi: Päähine, tanu

Ensivaikutelma

Tässä tanussa näyttäisi olevan kolme erilaista pitsiä. Pesää lähimpänä on 9 cm leveä ja 31 cm pitkä verkkopitsi. Sen jälkeen on 3 cm leveä verkkopitsi. Tämä pitsi on pidempi, se kiertää leveämmän pitsin reunoihin. Kolmantena on kapea

(n. 5-6 mm) reunapitsi, joka näyttää nyplättyä. Tämä pitsi muistuttaa ulkonäöltään YLEE2009102:2 tanun pitsiä, mutta on kapeampaa ja yksinkertaisempaa. Pitsit ovat melko huonossa kunnossa, mutta kuviot erottuvat helposti. Pitsi on kiinnitetty pesään keskeltä sileästi ja reunoilta poimuttaen. Pesä mittoja: etureunan leveys 30 cm, pituus etureunasta takasaumaan 24 cm, etureunan päärmeeen leveys 7,5 cm, nauhakujuun leveys 20 mm, takasauman pituus 7,5 cm. (Kuva 10.)

YLEE525:1

Kuva 11. YLEE525:1. Kuva: Satu Ruokamo.

Museon kokoelmatiedot

Kymenlaakson maakuntamuseo

Nimi: tanu, päähine

Valmistusaika: 1800

Valmistuspaikka: Suomi, Kymenlaakso

Mitat: Pituus 38 cm, leveys 15 cm

Ensivaikutelma

Tämän tanun pitsi näyttää vielä hauraammalta kuin edellisen. Pitsi koostuu kolmesta osasta. Pesää lähimpänä on 8 cm leveä verkkopitsi. Siihen on kiinnitetty 4 cm leveä verkkopitsi. Näiden pitsien pituus on 37 cm. Reunaa kiertää 1,5 cm leveä nyplätty pitsi. Tämä pitsi on hyvin heikossa kunnossa, mallin selvittäminen

olisi varmaankin haasteellista. Pitsi on kiinnitetty pesään kuten edellisetkin: suorana keskeltä, poimutettuna reunoilta. Pesän mittoja: etureunan leveys 30 cm, pituus etureunasta takasaumaan 24 cm, etureunan päärmeen leveys 7 cm, nauhakujan leveys 30 mm (kujassa on kapea nauha) ja takasauman pituus 6,5 cm. (Kuva 11.)

YLEE2008320:1

Kuva 12. YLEE2008320:1. Kuva: Satu Ruokamo.

Museon kokoelmatiedot

Kymenlaakson maakuntamuseo

Nimi: päähine, tanu

Valmistusaika: 1850-1900

Valmistuspaikka: Suomi

Ensivaikutelma

Pitsi on koottu kolmesta osasta. En aivan tunnista tekniikkaa. Jotkut kohdat pitsissä viittaisivat nypläykseen, mutta toisissa kohdissa taas ei voi olla kyse nypläyksestä. Olisiko kyseessä siis konepitsi? Pesää lähimpänä olevan pitsin leveys on 5 cm ja siihen on kiinnitetty toinen samanlainen pitsi. Näiden pitsien pituus on 38 cm. Reunaa kiertää kolmas pitsi, jonka leveys on 3 cm. Pitsi on kiinnitetty pesään kuten edellisissä tanuissa: Sileästi keskeltä, poimuttaen reunoilta. Pesän

mittoja: Etureunan leveys 31 cm, pituus etureunasta takasaumaan 27 cm, etureunan päärmee leveys 6 cm, nauhakuja leveys 15 mm, takasauman korkeus 8 cm. (Kuva 12.)

YLEE2003007:19

Kuva 13. YLEE2003007:19. Kuva: Satu Ruokamo.

Museon kokoelmatiedot

Kymenlaakson maakuntamuseo

Nimi: päähine, tanu

Valmistusaika: 1890–1914

Käyttöpaikka ja valmistuspaikka: Suomi, Viipurin lääni, Kymi, Saksala Tavastila

Valmistaja: Elisabeth Lukkari

Ensivaikutelma

Tästä tanusta on enemmän kokoelmatietoja kuin muista Kymenlaakson maakuntamuseon tanuista. Koska tiedetään, kuka on tanun valmistanut, on siitä ollut mahdollista haarukoida valmistusaikaa. Tämän tanun kohdalla voisi olla mahdollista selvittää sen historiaa tarkemmin. Kuten kahdessa edellisessäkin tanussa, myös tässä on pitsit melko huonokuntoisia. Tämä pitsi ei ole nyplättyä eikä verkkopitsiä, joten päättelisin sen olevan konepitsiä. Kaksi samanlaista noin 5 cm leveää ja 34 cm leveää pitsiä on ensin ommeltu yhteen. Tämän yhdistelmän kol-

melle sivulle on ommeltu n. 2 cm leveä pitsiä. Pitsiosa on kiinnitetty pesään keskeltä sileästi ja reunoilta poimuttaen. Pesäosan mittoja: etureunan leveys 28 cm, pituus etureunasta takasaumaan 26 cm, etureunan päärme 7 cm, nauhakuja 2 cm, takasauman pituus 6,5 cm. (Kuva 13.)

YLEE84157

Kuva 14. YLEE84157. Kuva: Satu Ruokamo.

Museon kokoelmatiedot

Nimi: tanu, päähine

Valmistusaika: 1800–1888, 1800- loppu

Valmistuspaikka: Kymenlaakso, Kymi

Mitat: pituus 87 cm, leveys 28,5 cm

Ensivaikutelma

Tämän tanun pitsi vaikuttaisi edellisen tapaan olevan konepitsiä. Pitsiosa on koottu kahdesta osasta. Pääosan muodostaa 9 cm leveä ja 36 cm pitkä pitsi. Tämän kolmelle reunalle on kiinnitetty 3,5 cm leveä reunapitsi. Reunapitsi ei yllä pesäosaan saakka, vaan toisessa reunassa 4 cm:n ja toisessa 6 cm:n päähän pesästä. Pitsi on kiinnitetty suorana pesäosaan, reunoja saattaa olla hieman poi-

mutettu. Pesäosan mittoja: Etureunan leveys 29 cm, pituus etureunasta takasaumaan 24 cm, etureunan päärmie 6 cm, nauhakuja 2 cm, takasauman pituus 7,5 cm. Kokoelmatiedoissa mainittu pituusmitta ei pidä paikkaansa, kokonaispituus pitseineen on n. 37 cm. (Kuva 14.)

YLEE264

Kuva 15. YLEE264. Kuva: Satu Ruokamo.

Museon kokoelmatiedot

Kymenlaakson maakuntamuseo

Nimi: tanu, päähine

Valmistusaika: 1850

Käyttöpaikka ja valmistuspaikka: Suomi, Kymenlaakso, Kymi

Mitat: pituus 36,5 cm, leveys 15,5 cm

Ensivaikutelma

Tämän tanun pitsiosa koostuu kolmesta eri pitsistä, jotka kaikki näyttäisivät olevan kolmen edellisen tanun tapaan konepitsiä. Pisissä ei näy reikiä ja tanu muutenkin on melko hyväkuntoinen. Pesäosaa lähimpänä on 5 cm leveä pitsi. Tähän on ommeltu kiinni 7 cm leveä pitsi. Näiden pitsien pituus on n. 38 cm. Yhdistelmää reunustaa 1,5 cm leveä reunapitsi. Pitsiosa on kiinnitetty pesään keskeltä sileästi (tai hieman venyttäen) ja reunalta poimuttaen. Pesän mittoja: etureunan leveys

32 cm, pituus etureunasta takasaumaan 24 cm, etureunan pääme 6 cm, nauha-
kuja 1,5 cm, takasauman pituus 8,5 cm. (Kuva 15.)

6.3 Yhteenveto ensivaikutelmista

Kokonaisuuden hahmottamiseksi kokosin aineistosta taulukon (taulukko 1). Taulukosta löytyy tiedot tanujen koosta sekä arvio pitsin valmistustekniikasta.

Taulukko 1. Yhteenveto aineiston tanuista.

numero	pitsi	pitsin leveys	pitsin koko pituus	pesän etureu- nan le- veys	pesän pi- tuus etu- reuna-ta- kasauma
HM 61:16b	nyplätty tai konepitsi ?	6 cm	50 cm	13 cm	8 cm
HM 61:48a	nyplätty	6 cm	30 cm	22 cm	12,5 cm
HM 50:241	nyplätty	5 cm	-	-	20 cm
YLEE2009102:2	verkkopitsi + nyplätty	12 cm	40 cm	29 cm	23,5 cm
YLEE2009102:3	verkkopitsi	14 cm	42 cm	29 cm	23 cm
YLEE2009102:4	konepitsi + nyplätty	11,5 cm	33 cm	28,5 cm	25,5 cm
YLEE2004045	-	-	-	33 cm	26,5 cm
YLEE2008321	verkkopitsi + nyplätty	12,5 cm	38 cm	30 cm	24 cm
YLEE525:1	verkkopitsi + nyplätty	13,5 cm	40 cm	30 cm	24 cm
YLEE2008320:1	konepitsi	13 cm	44 cm	31 cm	27 cm
YLEE2003007:19	konepitsi	12 cm	38 cm	28 cm	26 cm
YLEE84157	konepitsi	12,5 cm	43 cm	29 cm	24 cm
YLEE264	konepitsi	13,5 cm	41 cm	32 cm	24 cm

Kymenlaakson museon tanut muodostavat hyvin yhtenäisen kokoelman. Kaikki tanut muistuttavat muodoltaan toisiaan ja ovat myös hyvin samankokoisia. Myös pitsiosan koko ja kiinnitystapa pesään ovat samanlaisia. Kaikissa tanuissa takasauma on ommeltu samalla tavalla. Takasauman yläosan poimutus on näyttävän

näköinen ja tuo tanuihin oman leimallisen ulkonäön. Samaa poimutustekniikkaa on todennäköisesti käytetty Kymin naisen kansallispuvun tanussa (http://www.kansallispuvut.fi/puvut/kymi_np.htm). Samoin näiden tanujen pukemista varten löytyy tietoa kansallispukujen ohjeista. Tanujen huomiota herättävin kohta on pitsiosa. Yhtä lukuun ottamatta Kymenlaakson maakuntamuseon tanuissa pitsiosa näyttää olevan koottu useammasta pitsistä. Verkkopitsi tekniikkana on useista pitseistä helposti tunnistettavissa. Nypläystä on käytetty lähinnä kapeissa reunapitseissä. Konepitsiksi luokiteltavaa pitsiä tulkitseen olevan viidessä Kymenlaakson maakuntamuseon tanussa.

Tampereen museoiden tanut ovat kokoelmana hajanaisempi. Ne saavat pohtimaan tanun määritelmää. Kaksi niistä (HM 61:16b ja HM 61:48a) on helppo nimetä tanuksi, mutta kolmatta (HM 50:241) voisi kutsua laajemmalla käsitteellä liinalakiksi. Pitsit ovat Tampereen museoiden tanuissa kapeampia kuin Kymenlaakson museon tanuissa. Kahden tanun pitsi on selvästi nyplätty (HM 61:48a ja HM 50:241), mutta yhden pitsin (HM 61:16b) valmistustekniikka jäi alkumielikuuvaiheessa vaiheessa vielä epävarmaksi.

Verkkopitsin tekniikasta olen löytänyt kirjallisuudesta tietoa, joten kirjallisuuden avulla pystyn selventämään verkkopitsitanujen yksityiskohtia¹²³. Konepitsi herättää paljon kysymyksiä. Miten ja milloin pitsejä on alettu teollisesti valmistaa? Miten ne ovat kulkeutuneet Kymenlaaksossa asuneiden naisten päähineisiin? Mitä materiaaleja ja tekniikoita teollisesti valmistetuissa pitseissä on käytetty? Konepitsit olivat ehkä yllättävin asia, mitä aineistosta esille nousi. Kaikista aineistoni tanuista HM 61:48a perhospitseineen vaikuttaisi mielenkiintoiselta valinnalta toisinnon valmistamiseksi. Pitsimalli vaikuttaa harvinaiselta, mutta ei aivan tuntemattomalta. Taipalsaareltä on tallennettu lakki (tanu)¹²⁴, jossa on saman tyyppisiä rusettikuvioita kuin tässä Tampereen museoiden pitsissä. Pitsin pystyisi toteuttamaan itse nypläten, koska pitsiä tarvitaan vain n. 30 cm. Tästä tanusta olisi mahdollista kokeilujen avulla selvittää pitsin nypläystekniikkaa ja valmistamalla koko tanu, voisi sen avulla tutkia myös tanun päähän pukemista.

¹²³ Ks. Mussalo ja Avelin, 1986.

¹²⁴ Ks. Kaukonen, 1985, 84 (kuva 118).

7 Tanun määritelmä tämän tutkimuksen tuloksena

Lähdin siis etsimään museoiden kokoelmista ”tanu” -nimisiä päähineitä. Edellisessä luvussa 6 (Aineistoon tutustuminen ja alkumielikuvat) on nähtävillä se mitä löysin. Aineiston muodostumiseen on vaikuttanut sekä oma käsitykseni tanusta, että museoiden henkilökunnan käsitys tanusta. Tässä kohtaa voi pohtia myös sitä vaihetta, jolloin päähine on tullut museon kokoelmiin ja se on luetteloitu. Jos tanun vastaanottaja ei ole tarkasti pystynyt nimeämään tätä päähinettä, on mahdollista, että se on nimetty jollain toisella nimellä tai esim. yleisemmällä nimellä ”naisen päähine” tai ”päähine”. Näin ollen museoiden kokoelmissa saattaa piileskellä vielä ”löytämistään” odottavia tanuja. Tanu vaikuttaa toisaalta selkeästi ja helposti määriteltävältä, toisaalta taas termin käyttö ei vaikuta olleen aivan yksiselitteistä. Erityisesti Tampereen museoiden tanut antavat viitteitä siitä, miten monipuolista tanun ja päähineiden käyttö yleensäkin on ollut. Milloin on kyseessä tanu ja milloin liinalakki? Tässä vaiheessa onkin hyödyllistä selvittää, miten tanu on kirjallisuudessa määritelty.

Sirelius kuvaa tätä päähinettä seuraavasti: *”...päähineen muodostava valkea liinakangas taitettiin kaksin kerroin, että se toisesta taitteen vastaisesta syrjästä varustettiin kurenauhalla.*¹²⁵ Liinakankaalla tässä yhteydessä tarkoitetaan pella-
vakangasta. Länsi-Suomessa tätä päähinettä kutsuttiin tanuksi ja Itä-Suomessa lakiksi¹²⁶. ”Tanu”-nimeä on käytetty seuraavilla paikkakunnilla mm: Suursaari, Tyttärsaari, Pyhtää, Kymi, Anjala, Luumäki, Iitti, Mäntyharju, Valkeala ja Pornainen. ”Tano” on ollut käytössä Nastolassa, Asikkalassa, Heinolassa ja Mäntyharjulla. ”Lakki” taas Pälkjärvellä, Sortavalassa, Kurkijoella, Äyräpäässä, Lemillä, Taipalsaassa, Ristiinassa, Mikkelissä, Kangasniemellä ja Korpilahdella.¹²⁷ Vahter on jatkanut Sireliuksen pohdintaa ”tanu” ja ”tano” -sanojen etymologiasta ja päätenyt siihen että ”tanon” sisällä on käytetty kovikkeena tuohivannetta. Tuohen käyttöä päähineiden ja kampausten tukena hän pitää Suomessa hyvin vanhana (mahdollisesti jo rautakautisena) tapana. ”Tano” on tarkoittanut nimenomaan tuohta tai

¹²⁵ Sirelius, 1915, 50.

¹²⁶ Kaukonen, 1985, 59.

¹²⁷ Sirelius, 1915, 284.

”tuohella varustettua” suomen kielessä. Vahterin mukaan tanuja ei Virossa ole tuettu tuohivanteella. Sen sijaan kaukaisemmilla suomensukuisilla kansoilla tämä on ollut tapana.¹²⁸

Tässä tutkimuksessa nojaudun pääasiassa Sireliuksen määritelmään tanu-päähineestä. Kirjallisuuteen perehtyminen ja aineistoon tutustuminen ovat antaneet hieman vaihtelevan kuvan tanu-päähineestä, ja tämän perusteella olen muodostanut seuraavan määritelmän tanulle yhtenä tämän tutkimuksen tuloksena:

- Tanu on rahvaan naisen päähine.
- Tanu koostuu useimmiten kahdesta osasta:
 - o Pesä on ommeltu suorakaiteen muotoisesta kankaanpalasta, joka on materiaaliltaan useimmiten pellavaa. Pesän muoto on saavutettu poimuttamalla ompeluvaiheessa ja/tai päähän puettaessa.
 - o Tanun toinen osa on pitsi, joka on kiinnitetty tanun etureunaan. Pitsin koko ja valmistustekniikka vaihtelevat. Kaikissa tanuissa ei ole pitsiä lainkaan.
- Huolimatta paikkakuntakohtaisista eroista tanun nimityksessä, edellä mainitut ominaisuudet täyttäviä päähineitä kutsutaan tässä tutkimuksessa tanuiksi.

¹²⁸ Vahter, 1937, 95–100.

8 Tanujen tarkempi analysointi ja tulkinta

Tähän luku sisältää tutkimukseni aineiston tarkemman analyysin ja tulkinnan. Olen jaotellut aineistoni tanujen pitseissä käytetyn tekniikan mukaan. Tutkimuksen aikana ilmeni, että kaikkia Kymenlaakson maakuntamuseon verkkopitsitanuja on tutkittu aiemmin verkkopitsien osalta ja että yksi näistä tanuista on ollut kansallispuvun tanun esikuvana. Olen verkkopitsitanujen kohdalla keskittynyt enemmän pitsiosien reunoissa oleviin nyplättyihin pitseihin, sillä niitä aiempi tutkimus ei ole käsitellyt. Tutkimuksen ja aineiston analysoinnin tukena olen käyttänyt omaa käsityöprosessia, eli nyplännyt näytteitä analysoitavista pitseistä.

8.1 Verkkopitsit

Kaikki aineistooni kuuluvat verkkopitsejä sisältävät tanut ovat olleet myös osana Mussalon ja Avelinin tutkimuksen aineistoa¹²⁹. He ovat omassa tutkimuksessaan perehtyneet erityisesti tanujen pitsiosiin, mutta käsittelevät lyhyesti myös pesäosaa sekä tanun pukemista ja huoltoa. Mussalo ja Avelin ovat kuvanneet seikka-peräisesti verkkopitsin valmistustekniikkaa, sillä teoksessa on mm. ohjeet konutamiseen ym. erikoistapoihin. Teoksessa on sekä valokuva että mallipiirros kustakin verkkopitsistä. Mallipiirrokset eivät kaikilta osin täysin vastaa alkuperäistä pitsiä. Piirroksiin on etsitty toistuvuutta ja rytmiä, jolloin joitakin yksityiskohtia on muokattu verrattuna alkuperäiseen. Tämä johtuu todennäköisesti siitä, että teoksen tavoitteena on ollut tuoda unohduksiin painunut verkkopitsin valmistustekniikka nykypäivän (tai paremminkin teoksen ilmestymisajankohdan eli 1980 - luvun) käsityönharrastajalle tutuksi.

Seuraavana olen käsitellyt tarkemmin kunkin verkkopitsitanun yksityiskohtia. Koska Mussalo ja Avelin ovat jo tutkineet tanujen verkkopitsit, olen omassa tutkimuksessani jättänyt verkkopitsit vähemmälle huomiolle keskittynyt enemmän pitseistä löytyviin nyplättyihin osiin. Olen kuitenkin piirtänyt pitseistä kaaviot, joista selviää verkot kutomissuunta nuolilla merkittynä. Otsikot vastaavat museon käyttämää numerointia.

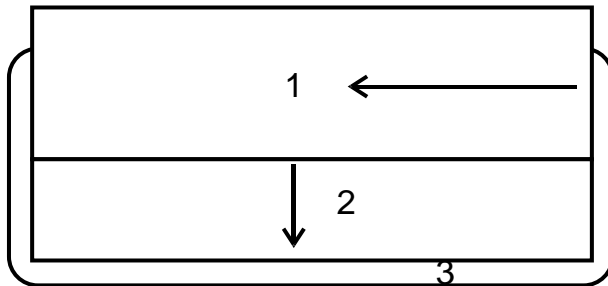
¹²⁹ Mussalo & Avelin, 1986.

YLEE2009102:2

Verratessani ottamiani valokuvia Mussalon ja Avelinin teoksesta löytyvään kuvaan tästä tanusta, havaitsin, että molemmista kuvista löytyi juuri samanlainen pitsin ulkoreunassa oleva pieni erilainen pitsinpätkä. Näin ollen tanun täytyy olla sama. Mussalon ja Avelinin mukaan tanu on peräisin Kymin Kalliokosken kylästä ja tutkimuksen aikana tanu on ollut yksityisomistuksessa. Mussalo ja Avelin ovat piirtäneet pitsin koristelusta mallipiirroksen, joka vastaa alkuperäistä sekä mitanneet verkon tiheydeksi 9 silmää / 2 cm.¹³⁰

Tanu on hyvin tyypillinen kymiläinen verkkopitsitanu. Ensinäkemältä näyttäisi, että verkkopitsin kaksi eri tavalla kuvioitua osaa ovat yhtenäistä verkkoa. Näin ei kuitenkaan ole, sillä lähempää tarkasteltuna voi havaita, että solmujen suunta on eri pitsin eri osissa. Näin ollen verkkopitsi on kudottu kahdessa osassa. Ensin on kudottu lähempänä pesää oleva leveämpi osa, jonka jälkeen toinen osa on aloitettu kutomaan ensimmäisen verkon pidemmästä reunasta (kaavio 2). Molempia pitsin osia kutoessa on tehty koristeeksi konuja.

Kaavio 2. Tanun YLEE2009102:2 pitsiosan kudontajärjestys.

Verkkopitsin kuviointi on tehty paksulla langalla pujotellen. Ensimmäisessä osassa on suuria vinoneliökuvioita ja tyyliteltyjä kasvi(?)kuvioita. Toisessa osassa on vinoneliöitä ja x-kuvioita sekä ensimmäisen osan kasviaiheesta yksinkertaistettuja kuvioita. Molempien osien kuviot on aseteltu symmetrisesti. Tähän on luonnollisesti vaikuttanut pohjaverkkoon kudotut konut, joiden mukaan pujotus on tehty. Toisen osan kuviointi on suunniteltu siten että se menee tasan ensimmäisen osan leveyteen: Ensimmäisessä osassa on yhdeksän vinoneliötä ja toisessa osassa yksitoista x-kuviota.

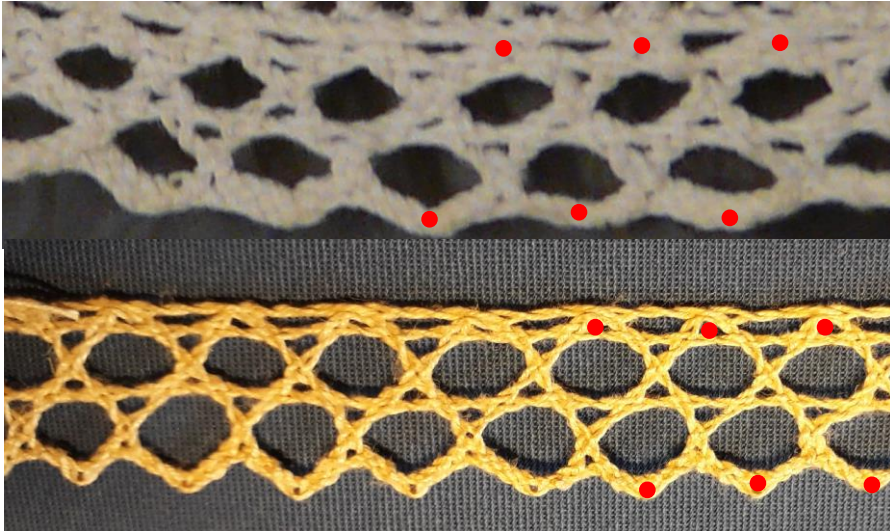
¹³⁰ Mussalo & Avelin, 1986, 54–55.

Ulkoreunan pitsi eli uti on nyplätty, ja sen rakenteen tutkiminen ei ole sisällynyt Mussalon ja Avelinin tutkimukseen. Erikoiseksi utin tekee sen koostuminen kahdesta eri pitsistä. Suurimmalta osalta uti on tiivistä, paksusta langasta nyplättyä pitsiä (kuva 16), mutta utin keskivaiheilla on pieni pätkä huomattavasti hennom-paa nyplättyä pitsiä (kuva 17). Tämä pitsi muodostuu hämähäkki- ja viuhkakuvioista. Syy, miksi uti koostuu kahdesta eri pitsistä, jäänee arvoitukseksi. Tuntuu epätodennäköiseltä, että jämäkämpään pitsiin olisi tullut reikä ja se olisi paikattu hennom-malla pitsillä. Tukevamman pitsin malli on yksinkertainen ja rakenteeltaan se koostuu pelkästään kokolyönneistä. Hyvin todennäköisesti tutkittava pitsi on nyplätty siten että neuloja on ollut vain pitsin reunoissa. Pitsin nypläämiseen tarvitaan seitsemän nypyläparia. Parien kulku pitsissä on saman tyyppinen kuin brabanttipohjassa¹³¹. Raumalla tunnetaan melkein samanlainen pitsimalli nimellä ”Ristkopekka” ja sitä on käytetty harjoituspitsinä nypläyksen opetuksessa¹³². Tämän tutkittavan utin pitsi poikkeaa kuitenkin hieman ristkopekasta, sillä reuna on palmikkomaisempi. Tämä on saavutettu nypläämällä reunaan neulan molemmin puolin yksi kokolyönti enemmän. Tällaista pitsiä on tehty ainakin Orimattilan Heinämaalla. Lahden kaupunginmuseon kokoelmiin kuuluu Elma Nurmisen vuonna 1939 nypläämä pitsinäyte (LHMLHME1907), joka muistuttaa rakenteeltaan erittäin paljon tutkittavaa pitsiä. Museon kokoelmatiedoissa pitsin rakennetta on kuvailtu seuraavasti: *”Koukkunyppy reunassa. Ratlaukku nastan vieressä. Parit kierretään kaksi kertaa keskenään, kaksi nappulaa eteenpäin.”* Pitsiä ei kuitenkaan ole varsinaisesti nimetty, mutta samasta mallista löytyy Elma Nurmisen nyp-läämänä museon kokoelmista myös kapeampi (LHMLHME1906) ja leveämpi (LHMLHME1908) reunapitsi.¹³³

¹³¹ Johanson, 1980, 84.

¹³² Honka-Hallila, 2012, 107, 125.

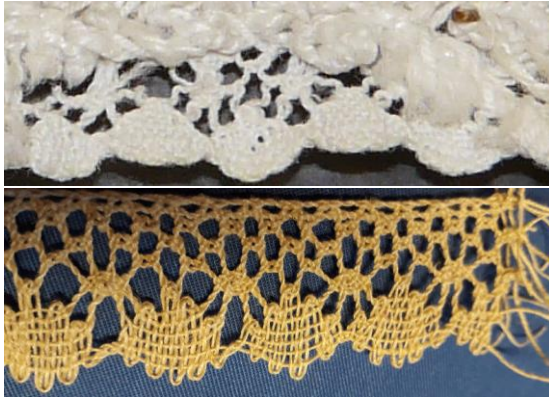
¹³³https://www.finna.fi/Record/musketti_lahti.M44:LHMLHME1907; https://www.finna.fi/Record/musketti_lahti.M44:LHMLHME1906; [https://www.finna.fi/Record/musketti_lahti.M44:LHMLHME1908.](https://www.finna.fi/Record/musketti_lahti.M44:LHMLHME1908;)

Kuva 16. Ylinnä tutkittava tanun pitsi, alla toisinto pitsistä. Punaiset pisteet ovat neulan paikkoja. Kuva: Satu Ruokamo.

Utin toinen pitsi, joka on vain muutaman senttimetrin pituinen, on vaikeampi analysoida (ks. kuva 17). Sisäreuna on peittynyt ompeleiden sisälle, mutta ulkoreuna on näkyvässä. Pitsi on nyplätty ohuemmasta langasta kuin utin ensimmäinen pitsi. Ulkoreunassa erottuu hyvin tiivis viuhkakuvio, joka voisi olla liinalyönnein nyplätty. Viuhkakuvioiden välissä, pitsin keskellä on hämähäkki-kuvio. Lähempänä sisäreunaa erottuu vielä yksi neulanpaikka, johon neula on todennäköisesti lyöty kiinni kokolyönnein. Kyseessä on siis melko yksinkertainen pitsi, joka Raumalla tunnetaan nimellä "spindelatto". Pitsin nimi tulee spindeli- eli hämähäkkikuvioista¹³⁴. Tässä tapauksessa hämähäkki-kuvion nypläämiseen tarvitaan yhteensä 4 paria. Tämä määrittää myös viuhkakuvion koon. Viuhkakuviossa on vielä yksi pari reunassa, sekä juoksupari. Sisäreunan nypläämiseen tarvitaan neljä paria, jolloin nypyläpareja koko pitsiin tarvitaan 10.

¹³⁴ Östman, 1976, 17.

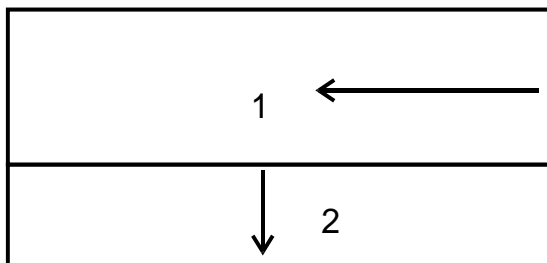

Kuva 17. Ylinnä alkuperäinen viuhkakuviainen pitsi ja alla toisinto pitsistä. Kuva: Satu Ruokamo.

YLEE2009102:3

Mussalon ja Avelinin mukaan tämä tanu on peräisin Kymin Kalliokosken kylästä. Pohjaverkon tiheys on 7 silmää / 2 cm. Heidän tutkimuksensa aikana tanu on ollut yksityisomistuksessa, mutta on sittemmin lahjoitettu museokokoelmiin.¹³⁵ Tanu on pysynyt hyvässä kunnossa, sillä kun vertaa ottamiani kuvia Mussalon ja Avelinin teoksen kuvaan, voi huomata, että tanun pitsissä on ollut samanlaisia reikiä kuvan ottamishetkellä kuin nytkin on. Reiät eivät siis ole suurentuneet.

Kaavio 3. Tanun YLEE2009102:3 pitsiosan kudontajärjestys.

Tämän tanun pohjaverkko on kudottu kahdessa vaiheessa (kaavio 3). Toisessa vaiheessa pohjaverkkoon on tehty konuja, ensimmäinen on tasaista verkkoa. Tässä tanussa ei ole reunaa kiertävää utia lainkaan. Reunoissa ei näyttäisi olevan myöskään päärmäystä. Pitsin kuviointi on tehty paksuhkolla langalla pujottaen. Pitsin ensimmäisessä osassa on suuria vinoneliökuvioita ja mahdollisesti kasviaiheisiä kuvioita. Toisessa osassa on vinoneliö- ja aaltokuvioita sekä ensimmäisen osan kasviaiheesta yksinkertaistettu, pienempi kuvio. Molempien osien

¹³⁵ Mussalo & Avelin, 1986, 52–53.

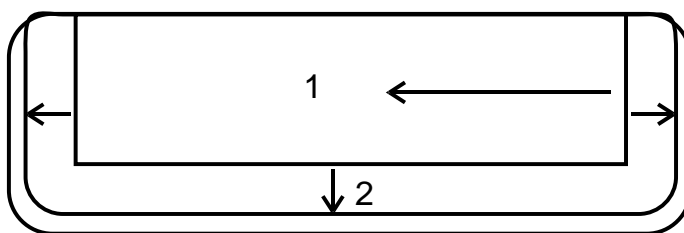
kuviot on aseteltu symmetrisesti. Tämän tanun kuvioinnista löytyy hyvin paljon samoja piirteitä kuin edellisestä tanusta.

YLEE2008321

Tämänkin tanun voi tunnistaa Mussalon ja Avelinin tutkimusaineistosta löytyväksi pitsissä olevien reikien avulla. Tutkimuksen aikaan tanu on ollut yksityisomistuksessa. Tanu on peräisin Kymin Pernoon kylästä ja pohjaverkon tiheys siinä on 10 silmää / 2 cm.¹³⁶

Tanun verkkopitsi on kudottu kahdessa osassa, mutta edellisistä poiketen pitsin toinen osa on kudottu kiertämään ensimmäinen osa kolmelta sivulta (kaavio 4). Molempiin osiin on kudottu konuja. Ensimmäisen pitsin osan kuviointi muodostuu pääasiassa suurista vinoneliöistä. Lisäksi pohjaverkkoon on pujoteltu yksittäisiä kuvioita jotka hieman muistuttavat perinteisen etupistokirjonnan¹³⁷ kuvioita. Kaikki kuviot on aseteltu pitsiin symmetrisesti, mutta kaikki kuviot eivät toistu koko pitsin alueella. Esim. ulkonurkissa on x-kuviot, joita ei ole muualla pitsissä. Reunimmaisiiin suuriin vinoneliöihin liittyy pienet kolmiot ja osa irrallaan olevista kuviosta on eri korkeudella kuin toiset. Konujen sijainti on määrittänyt isojen vinoneliöiden paikat, mutta irrallisia kuvioita on voinut sijoittaa vapaammin. Huomioitavaa on, että Mussalon ja Avelinin mallipiirroksen on kuvio muokattu tasaisen toistuvaksi ja osa kuvioista on jätetty pois. Pitsin toisen osan kuviointi on koko pitsin leveydeltä tasaisesti toistuvaa vinoneliökuvioita.

Kaavio 4. Tanun YLEE2008321 pitsiosan kudontajärjestys.

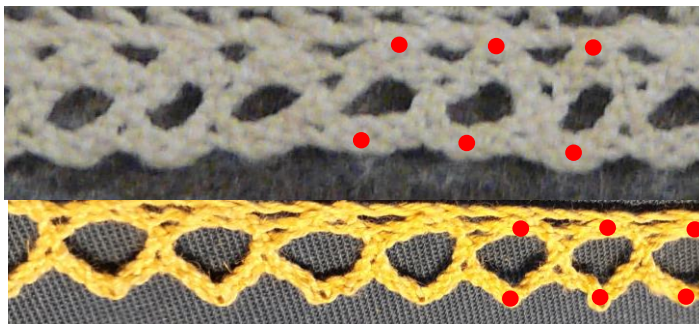

Pitsin ulkoreunaa kiertää uti, joka on kapeaa nyplättyä pitsiä. Lähemmässä tarkastelussa tämä ulkoreunan pitsi osoittautuu viiden parin uttia muistuttavaksi pitsiksi. Viiden parin utti on reunapitsiversio useimpien nyplääjien tuntemasta kuuden parin utista. Kuuden parin utista jätetään yksi pari toisesta reunasta pois,

¹³⁶ Mussalo & Avelin, 1986, 60–61.

¹³⁷ Ks. esim. Schvindt, 1992, 18 (kuva 83) tai 123 (kuva 71).

jolloin saadaan viiden parin uttia. Kuuden parin utti on pitsi, jota harjoittelemalla opitaan nypläyksen perusasiat. Molempia malleja on nyplätty yleisesti Suomessa. ”Utti” nimitys on käytössä Raumalla ja Orimattilassa tätä samaa pitsiä kutsutaan nimellä ”Raipat”¹³⁸. Tutkimuksen kohteena oleva pitsi eroaa viiden parin utista siten että ulkoreuna on nyplätty kahdella kokolyönnillä palmikon tapaan. Uti on nyplätty paksusta langasta hyvin tiiviiksi, mutta nykyajan langoilla tehtynä pitsi näyttää erilaiselta (kuva 18). Lahden kaupunginmuseon kokoelmista löytyy pitsinäyte (LHMLHME1906), jonka rakenne on hyvin samankaltainen kuin tutkitavassa pitsissä. Pitsinäyte on Elma Nurmisen vuonna 1939 nypläämä. Pitsinäytteestä on tallennettu seuraava kuvaus: *”Koukkunyppy reunassa, takapari nastassa. Parit kierretään kaksi kertaa keskenään.”*¹³⁹

Kuva 18. Yllä tanun alkuperäinen pitsi, alla toisinto pitsi. Punaiset pisteet ovat neulojen paikkoja. Kuva: Satu Ruokamo.

YLEE525:1

Kun vertaa tästä tanusta ottamiani kuvia Mussalon ja Avelinin teoksen kuviin, huomio kiinnittyy pitsin kuntoon. Noin 30 vuodessa pitsi on reikiintynyt huomattavasti, erityisesti reunapitsi on hävinnyt paikoin lähes kokonaan. Mussalon ja Avelinin mukaan tanu on peräisin Kymin Kalliokosken kylästä ja on heidän tutkimuksensa aikaan ollut Kymenlaakson maakuntamuseon omistuksessa. Pitsin pohjaverkko on varsin tiheää, 12 silmää / 2 cm.¹⁴⁰

Edellisten tanujen tapaan myös tämän pohjaverkko on tehty kahdessa osassa (kaavio 5). Molemmissa osissa on konuja ja ensimmäisessä osassa lisäksi herasilmiä. Kirjailu on tehty pääasiassa etupistoja pujottaen, mutta joissakin kohdissa

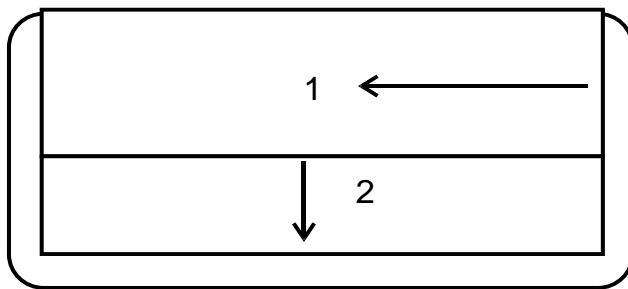
¹³⁸ Honka-Hallila, 2012, 125; Hosiaislouma-Karppinen, 1998, 206.

¹³⁹ https://www.finna.fi/Record/musketti_lahti.M44:LHMLHME1906:

¹⁴⁰ Mussalo & Avelin, 1986, 78–79.

on myös ristipistoja ja pykäpistoja. Ensimmäisen pitsin osan kuvioina on vinoneliöitä, ja niitä täydentää etupistokirjontaa muistuttavat kuviot. Pitsin toisen osan kuvioina on kolmioita. Kolmioiden molemmin puolin on pientä aaltokuvioita, joka suuntautuu keskeltä reunoja kohti. Kuvien perusteella näyttäisi siltä, että osien rajalla oleva aaltokuvio on ensimmäisen osan puolella.

Kaavio 5. Tanun YLEE525:1 pitsin kudontajärjestys.

Verkkopitsin ulkoreunaan on kiinnitetty uti, joka on nyplättyä pitsiä (kuva 19). Tämän pitsin analysoinnissa käytän apuna ottamieni valokuvien lisäksi Mussalon ja Avelinin teoksen kuvaa, koska siinä reunapitsi on ehjempi ja kuviointi on helpompi hahmottaa. Pitsi on rakenteeltaan hennompaa kuin edellisten verkkopitsitanujen uteissa. Pitsin kuviointi on vaihtelevaa, nyplääjä on muokannut kuviota nypläyksen edetessä. Pääasiassa kuviot ovat verkkolyönneillä reunustettuja hämähäkkikuvioita. Pitsin toisella puolella kuviot ovat lähellä toisiaan, jolloin verkkolyönneistä muodostuu aaltoilevaa kuviota hämähäkkien molemmille puolille. Sisä- ja ulkoreunalla on suurempaa reikäkuviota. Pitsin toisella puolella sisäreunalle on nyplätty reikien sijaan neulapohjaa ja hämähäkkikuviot ovat harvemmassa. Pitsiä tarkemmin tutkiessa huomaa, että kaikki hämähäkkikuviot eivät olekaan hämähäkkejä, vaan joka toinen kuvio on nyplätty toisella tavalla. Nypyläparit on kierretty hämähäkin jalkojen tapaan ja sen jälkeen parit on lyöty toistensa läpi liinalyönnein, mutta niitä ei ole palautettu liinalyönnein takaisin kuten hämähäkissä tehtäisiin. Lisäksi pitsistä löytyy kuvioita, jotka näyttäisivät verkkolyönnein nyplätyltä ruusulta. Kaiken kaikkiaan tämän pitsin rakenteen selvittäminen on hyvin haasteellista pitsin heikon kunnon vuoksi.

Kuva 19. Ylinnä alkuperäinen pitsi ja alla oma kokeilu. Kuva: Satu Ruokamo.

8.2 Nyplätyt pitsit

Tampereen museoiden tanujen pitsit ovat kokonaan nyplättyjä. Kahden pitsin kohdalla tämä oli selkeää jo alkumielikuva-vaiheessa. Kolmas pitsi vahvistui nyp-lätyksi vähän myöhemmin.

HM 61:48a

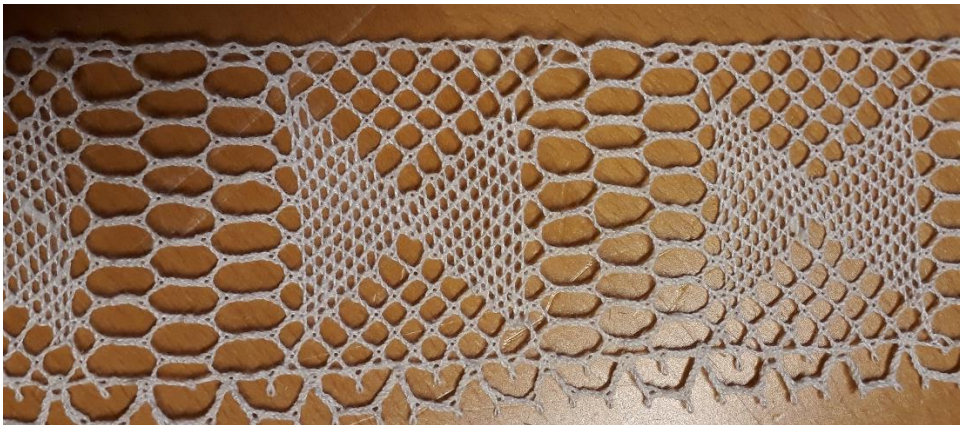

Kuva 20. Alkuperäinen pitsi. Kuva: Satu Ruokamo.

Tämän tanun pitsi on melko leveä ja sitä ei ole koottu useammasta kapeammasta pitsistä (kuva 20). Aloitan pitsin rakenteen tutkimisen kokonaiskuvan hahmotta-

misella. Ensin tarkastelen pitsin eri osien kuviointia ja käytettyjä lyöntejä. Ensimmäisenä pitsistä erottuu kaksi kärjistään toisissaan kiinni olevaa kolmiota, jotka muodostavat pitsille tunnusomaisen rusettikuvion. Tämä kuvio on nyplätty verk-kolyönnillä. Rusettikuvion molemmilla puolilla on kierteistä neulapohjaa. Toinen selkeästi erottuva kuviointi on palmikoista muodostuva ruutukuvio. Fuhrmann kutsuu tällaista kuviota brysselinpohjaksi (brussels ground) ¹⁴¹, tosin brysselinpohja on enemmänkin kuusikulmioista kuin neliöistä muodostuvaa. Pitsin ulkoreuna muodostuu palmikoista ja silmuista. Pitsin sisäreuna ei näy valokuvissa selkeästi, koska ompeleet peittävät reunan.

Useiden kokeilujen jälkeen päädyn siihen tulokseen, että pitsin ruudullinen osuus täytyy olla nyplätty kuten brysselinpohja, ja kuvio on muokattu/muokkaantunut tärkkäysvaiheessa neliöiksi (kuvat 21 ja 22). Tällöin reunassa olevat palmikkokuviot saa menemään tasan keskiosan kuvioiden kanssa. Brysselinpohja on joustavaa, ja sitä mahdollista muotoilla tärkkäyksessä Tätä tukee myös alkuperäisen pitsin tarkempi tarkastelu: ulkoreuna pullistuu ruudulliselta kohdalta. Useampien pesujen ja tärkkäysten myötä pitsissä olevat kuusikulmiot ovat alkaneet muuttua neliöiksi. Pitsin nypläämiseen tarvitaan 21 nypyläparia.

Kuva 21. Toisinto pitsistä, tärkkäämätön versio. Kuva: Satu Ruokamo.

¹⁴¹ Fuhrmann, 1976, 49.

Kuva 22. Toisinto pitsistä, tärkätty versio. Kuva: Satu Ruokamo.

Tämä tanu on saatu museon kokoelmiin Jaalan Uimilan kylästä. Jaala sijaitsee Heinolan ja Kuusankosken välillä ja on ollut osa Hämeen maakuntaa. Linnove on tutkinut tämän alueen pitsinnypläystä ja mainitsee Jaalan yhtenä paikkakuntana, jossa pitsinnypläystä on harjoitettu. Tällä alueella nypläysvälineet ovat olleet saman tyyppiset kuin Raumalla. Ei voida varmuudella sanoa, milloin pitsinnypläystä on Hämeessä alettu harjoittaa, mutta Linnove arvelee, että kansan keskuuteen tämä taito olisi tullut alueella sijaitsevien kartanoiden kautta. Pitsejä löytyy talonpoikaisväestön perunkirjoista 1700-luvun puolesta välistä saakka. Jaalassa on nyplätty erityisesti Töyrylän kylässä ja yhteyksiä on ollut Orimattilan Heinämaan nyplääjiin. Mitä tulee tutkittavan tanun pitsin kuviointiin, löytyy sille museoiden kokoelmista ainakin yksi vastine¹⁴². Taipalsaareltä on tallennettu tanu (eli paikallisesti lakki), jossa on samanlaisia verkkolyönnillä tehtyjä rusettikuvioita. Näiden välillä on suurireikäistä kuviota, mutta se on tehty eri tavalla kuin tutkittavassa tanussa. Vehkalahden alueelta Linnove mainitsee nypläystekniikoista kokolyönnillä nyplätyn malinesepohjan, joka muistuttaa brysselinpohjaa. Malinesepohjassa tehdään kaksi kokolyöntiä peräkkäin.¹⁴³ Tutkittavassa pitsissä rakenne on sama, mutta kokolyöntejä on tehty useampia. Kaiken kaikkiaan kuviointi viittaa siis tämän tanun kohdalla enemmän Etelä-Savoon kuin Hämeeseen.

HM 50:241

Tämä pitsi on rakenteeltaan hyvin harvaa (kuva 23). Verkkopohjalle on nyplätty suuria reikäkuvioita. Heinämaalla näitä reikiä on kutsuttu laukuiksi, ja pitsin nimi

¹⁴² Ks. Linnove, 1947, 305, kuva 262, A4997.

¹⁴³ Linnove, 1947, 195–215.

on voinut olla esimerkiksi ”Yhreksänlaukkuist”, mikä tarkoittaa, että pitsissä on yhdeksän reiän muodostamia ryhmiä¹⁴⁴. Tässä pitsissä on keskellä neljän reiän ryhmiä ja reunoilla kolmen reiän ryhmiä. Sisäreuna on hyvin yleinen kolmen parin reuna ja ulkoreunaan on nyplätty palmikoita. Mynsteri on selkeä vinoruudukko, johon reikien paikat on merkitty. Pitsin nypläämiseen tarvitaan 17 paria. Samalla mynsterillä voisi nyplätä myös välipitsiä lisäämässä oikeaan reunaan yhden parin. Kun on oppinut oikean nypläysjärjestyksen, on tämän pitsin nyplääminen melko nopeaa. Sen vuoksi pitsi sopisi hyvin myyntiin tehtäväksi.

Kuva 23. Ylinnä alkuperäinen pitsi ja toisinto. Kuva: Satu Ruokamo.

HM 69:16b

Tämän tanun pitsi herätti kysymyksiä siihen tutustuessani. Se toisaalta näytti nyplätyltä, mutta oli kuitenkin hyvin tiivisrakenteista (kuva 24). Pitsistä tuli mieleen nyyytingit, mutta se oli melko leveää. Konepitsikin kävi mielessäni yhtenä vaihtoehtona. Kirjallisuudesta alkoi löytyä vastauksia kysymyksiini.

¹⁴⁴ Ks. esim. Honka-Hallila, 2012, 148–149.

Kuva 24. HM 69:16b tanun pitsi. Kuva: Satu Ruokamo.

Konepitsistä tuskin on kysymys, sillä tanun valmistusaikaan ei teollinen pitsinvalmistus ollut vielä kehittynyt siihen pisteeseen, että tämän näköistä pitsiä olisi voitu valmistaa¹⁴⁵. Linnoven teoksessa sen sijaan on kuvattuna hyvin samantyyppisiä tanuja kuin kyseessä oleva tanu on¹⁴⁶. Linnoven teoksen tanut ovat samalta paikakunnalta, Valkealasta, kuin oman aineistoni tanu. Myös pitsin ja pesän mittasuhteet sekä pitsin poimutustapa näyttävät samanlaisilta. Valkeala on aikoinaan kuulunut karjalaisen kulttuurin piiriin, vaikka se jo 1500-luvulla on liitetty Hämeen maakuntaan. Linnove on jaotellut pitsit nypläyksessä käytetyn tyynyn mukaan ja hän luokittelee Valkealan pitsit Kymenlaakson ja Etelä-Savon pitseihin. Nämä pitsit on nyplätty kötsikän eli pitsipylysyn avulla. Kötsikkä oli pallomainen, hieman pitkänomainen tyyny, joka lepäsi tähän tarkoitukseen valmistetussa korissa¹⁴⁷. Linnoven mukaan tämäntyyppinen nypläysalusta on ollut käytössä laajalla alueella Euroopassa. Kötsikkä ja sillä nyplätyt pitsit eroavat selkeästi sekä karjalaisista nytyingeistä, että Länsi-Suomessa nyplätyistä pitseistä. Oleellinen ero kötsikän ja raumalaistyyppisen nyplästyynyn välillä on nyplääjän käsien asento.

¹⁴⁵ Ks. luku 3.5 Konepitsit.

¹⁴⁶ Linnove, 1947, 294–298.

¹⁴⁷ Linnove, 1947, 321–324.

Kötsikällä työskenneltäessä nyplääjällä on kämmenet ylöspäin ja hän pitelee nypylöitä (Valkealassa "kalikoita"¹⁴⁸) käsissään lyöntejä tehdessään¹⁴⁹. Linnove mainitsee, että Valkealan pitsit ovat muihin lähialueiden pitseihin verrattuna tiheitä ja niissä on käytetty laanalankaa koristeena. Kuviot ovat geometrisia: neliöitä, kolmioita ja polvekeraitaa. Kuvioinnissa on revinnäiskirjonnasta saatuja vaikutteita. Pitsin ulkoreuna on suora.¹⁵⁰ Kaikki edellä mainitut ominaisuudet ovat löydettävissä tutkittavana olevasta pitsistä. Tämän pitsin nypläystekniikka, -väli-
neet ja -materiaalit eroavat niin paljon omistani, että en pysty tämän tutkimuksen puitteissa tarkemmin analysoimaan tätä pitsiä.

8.3 Konepitsit

Konepitsien ajoittamisessa voi käyttää apuna tietoja teollisen pitsin valmistuksen historiasta ja koneiden kehityksestä. Vertaamalla tanujen pitsejä näihin tietoihin, voi saada selville, millaisella koneella pitsi on valmistettu ja näin ollen myös tarkempaa ajoitusta tanun valmistus- ja käyttöajankohdaksi. Kaikki tutkittavat tanut ovat ajalta, jolloin torchon-pitsijäljitelmaa valmistavaa konetta ei ollut vielä kehitetty. Näin ollen voi päätellä, että kaikki käsinnyplätyltä näyttävät pitsit ovat käsinnyplättyjä. Konepitsien tarkempaa valmistustekniikkaa ja -ajankohtaa sen sijaan on haasteellisempaa selvittää, sillä tiedot ja erityisesti kuvamateriaali tuon ajan konepitseistä on hajanaista ja vähäistä. Olen käyttänyt konepitsien analysoinnissa apuna Farrellin ja Leveyn teoksia¹⁵¹. Farrell on sekä sanoin että kuvin vertaillut eri koneilla valmistettuja pitsejä. Leveyn teoksesta taas löytyy teorian tietoa konepitsien historiasta sekä kuvia, joihin olen voinut verrata tutkimiani pitsejä.

YLEE2009102:4

Tämän tanun pitsi koostuu neljästä erilaisesta pitsistä (kuva 25). Lähinnä tanun pesäosaa oleva pitsi vaikuttaa käsinnyplätyltä. Pitsi muodostuu palmikoista ja on hyvin tiivistä rakenteeltaan. Lanka on melko paksua suhteessa neulaväliin. Pitsin

¹⁴⁸ Linnove, 1947, 331.

¹⁴⁹ Hokkanen, 1991, 21.

¹⁵⁰ Linnove, 1947, 297.

¹⁵¹ Farrell, 2007; Levey 1983.

ulkoreunalla on suurempaa reikäkuviota. Koska pitsin molemmat reunat ovat ommelten peitossa, ei reunojen rakennetta pysty varmuudella selvittämään. Kirjallisuudesta ei löydy vastaavaa pitsiä, mutta Kansallismuseon kokoelmista löytyy yksi pitsinäyte (SU4521:350)¹⁵², jossa on samantyyppistä palmikoista muodostuvaa kuviointia. Tämä pitsinäyte kuuluu suomalais-ugrilaiseen kokoelmaan ja on hankittu museon kokoelmiin aunukselaiselta kauppiaalta vuonna 1905. Pitsin tiiviyden vuoksi sen rakennetta on haastavaa selvittää. Vaikuttaisi siltä, että pitsi on nyplätty nytyntinkien tapaan kötsikällä, jolloin työssä ei ole ollut neuloja kuin reunoissa.

Kolme alempaa pitsiä ovat konepitsejä. Käsinnnyplätystä seuraavana on tanun levein pitsi. Pitsistä on helposti havaittavissa silmukkaketjut, jotka Farrell mainitsee selkeäksi tunnusmerkiksi ”warp frame” -koneella valmistetusta pitsistä¹⁵³. Tämä kone on kehitetty jo vuonna 1773, ja ollut käytössä pitkään, joten tanun tarkempaan ajoitukseen siitä ei ole apua. Farrellin teoksen pitsinäytteet ovat 1800-luvun alkupuolelta ja niissä on yhteneviä piirteitä tutkittavan pitsin kanssa: molemmissa on pitsin pituussuuntaisia silmukkaketjuja jotka muodostavat kuviointia. Kuviot eivät kuitenkaan vaadi Jacquard-laitetta, sillä Leveyn mukaan tämän tyyppistä kuviointia saatiin aikaiseksi jo ennen Jacquard-laitteen liittämistä pitsinkudontakoneisiin¹⁵⁴.

Tanun kolmannen pitsin valmistukseen on käytetty kahta eri vahvuista lankaa. Molempia lankoja on käytetty koko pitsin alueella. Käsinnnyplätyistä pitseistä saatua löytyä myös kahta eri vahvuista lankaa. Erona tähän pitsiin on kuitenkin se, että käsinnnyplätyissä pitseissä vahvempi lanka muodostaa kuvioita ohuemmasta langasta nyplätylle pohjalle. Tämän pitsin rakenne ei muistuta käsinnnyplättyjä pitsejä, mutta kuviointi imitoi torchon-pitsejä. Jos pitsin toteuttaisi käsinnnypläten, siinä voisi olla kokolyöntipohjalla hämähäkkejä ja vinoneliökuvion voisi toteuttaa liinalyönnillä. Pitsi on todennäköisesti valmistettu Leaversin koneella, jossa on ollut Jacquard-laite. Farrell esittelee teoksessaan konepitsin, jossa on samantyyppisesti käytetty kahta erivahvuista lankaa. Kyseinen pitsi on ajoitettu 1870-80

¹⁵² <https://www.finna.fi/Record/musketti.M012:SU4521:350>

¹⁵³ Farrell, 2007, 31.

¹⁵⁴ Levey, 1983, 93, ks. myös kuva 394.

-luvulle. Farrellin mukaan Leavers kehitti koneen vuonna 1813 ja Jacquard-laite liitettiin siihen 1830-luvulla.¹⁵⁵ Levey sijoittaa tämän kehitysvaiheen hieman myöhemmäksi, 1840-luvulle¹⁵⁶.

Uloin pitsi on kiinnitetty edellisten pitsien ympärille kolmelle sivulle. Myös tässä pitsissä on leveimmän pitsin tapaan näkyvissä selkeät silmukketjut, joten se on todennäköisesti valmistettu samanlaisella koneella. Levey mainitsee, että tämän tyyppisiä paksuista langoista valmistettuja pitsejä on kutsuttu nimellä ”tattings” ja niitä on alettu valmistaa 1830-luvulla¹⁵⁷.

Kuva 25. Tanun YLEE2009102:4 pitsi. Kuva: Satu Ruokamo.

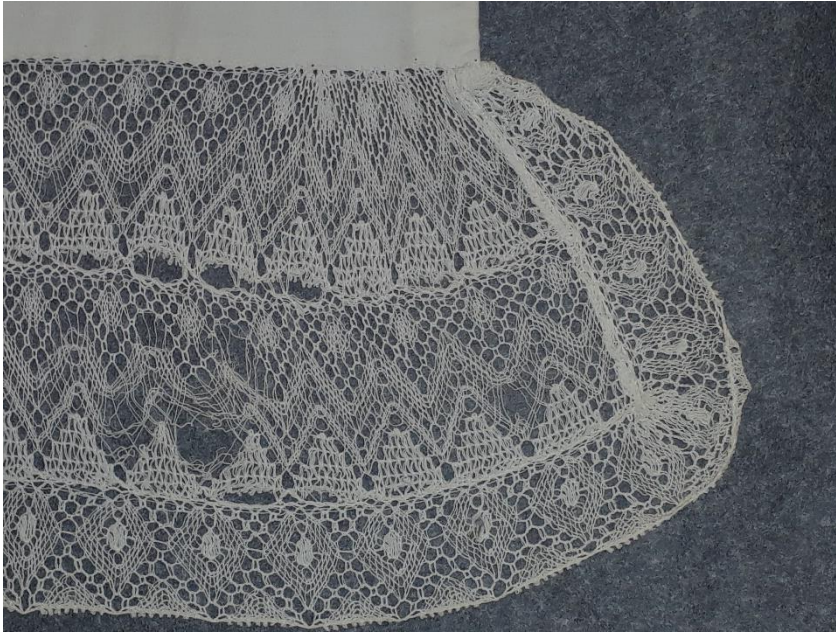
YLEE2008320:1

Tämän tanun pitsiosaan on käytetty kahta erilaista pitsiä, jotka molemmat ovat konepitsiä (kuva 26). Kaksi palaa leveämpää pitsiä on ensin yhdistetty toisiinsa ja näitä reunustamaan kolmelle sivulle on ommeltu kapeampaa pitsiä. Molempien pitsien pohjaverkko näyttää samanlaiselta, joten ne on voitu valmistaa samalla koneella. Kuviointi on tehty samalla kun pitsiä on kudottu. Pitsissä ei näy silmukketjuja, joten kyseessä ei ole ”warp frame” -kone. Pitsistä löytyy kahta erivahvuista lankaa, ja näin ollen kyseessä voisi olla Leaversin kone Jacquard-laitteella.

¹⁵⁵ Farrell, 2007, 21, 27

¹⁵⁶ Levey, 1983, 93, ks. myös kuva 397.

¹⁵⁷ Levey, 1983, 93.

Kuva 26. Tanun YLEE2008320:1 pitsi. Kuva: Satu Ruokamo.

YLEE2003007:19

Tämän tanun pitsiosa koottu samalla tavalla kuin edellisenkin (YLEE2008320:1): kaksi leveämpää pitsiä on ensin ommeltu yhteen ja reunustettu sitten kolmelta sivulta kapeammalla pitsillä (kuva 27). Leveämpi pitsi muistuttaa rakenteeltaan edellisen tanun pitsejä, eli se voisi myös olla valmistettu Leaversin koneella. Reunassa oleva pitsi poikkeaa ulkonäöltään edellisistä. Siinä on käytetty kahta eri-vahvuista lankaa, mutta näillä langoilla on huomattavan suuri vahvuusero verrattuna edellisiin pitseihin. Vahvempi lanka muodostaa kuvioita ohuemmasta langasta koostuvalle pohjaverkolle. Pohjaverkko on kuitenkin samanlainen kuin leveämmässä pitsissä, joten kyseessä voisi olla Leaversin kone. Reunapitsi on repeillyt ja sitä on korjattu.

Kuva 27. Tanun YLEE2003007:19 pitsi. Kuva: Satu Ruokamo

YLEE84157

Tämän tanun pitsiosa muodostuu kahdesta eri pitsistä. Pesäosaan on ommeltu hyvin leveä pitsi ja tämän reunoihin on ommeltu kapeampi pitsi (kuva 28). Kapea pitsi ei kuitenkaan ylety pesäosaan saakka. Molempien pitsien pohjaverkko on samanlainen, joten on mahdollista, että pitsit on valmistettu samalla koneella. Pitsissä ei erotu silmukketjuja. Pitsin rakenteen perusteella pitsit voisi luokitella Leaversin koneella tehdyksi. Kuvioiden monimutkaisuuden vuoksi käytössä on täytynyt olla Jacquard-laite.

Kuva 28. Tanun YLEE84157 pitsi. Kuva: Satu Ruokamo.

YLEE264

Tämän tanun pitsiosaa on koottu kolmesta erilaisesta pitsistä (kuva 29). Lähimpänä pesäosaa on tähtikuvioinen pitsi, joka ensinäkemältä tuo mieleen virkatut pitsit. Lähempää tarkasteltuna selviää, että kyseessä on konepitsi. Pitsissä erotuu selvästi silmukkaketjuja, joten kyseessä lienee ”warp frame” -koneella valmistettu pitsi.

Tähtikuvioisen pitsin jälkeen seuraavana on leveämpi pitsi, jossa ei näy silmukkaketjuja. Sen sijaan näyttää siltä, että langat on kierretty toistensa ympärille ja pitsin valmistukseen olisi käytetty kahta erivahvuista lankaa. Näin ollen kyseessä voisi olla Leaversin koneella valmistettu pitsi. Tässä pitsissä huomio kiinnittyy pitsin keskivaiheilla näkyvään rajaan. Näyttäisi kuin kaksi pitsikaitaletta olisi ommeltu yhteen. Mutta kuvioinnin puolesta tämä on kuitenkin hyvin epätodennäköistä. Lähemmässä tarkastelussa pitsissä ei näy ompeleita tällä kohdalla. Voisiko olla mahdollista, että pitsinkudontakoneessa olisi ollut jokin vika, joka on aiheuttanut tämän virheen pitsiin? Toinen selitys voisi olla pitsin säilyttäminen taitettuna, jolloin siihen olisi voinut jäädä tällainen jälki.

Pitsiosan reunaan on kiinnitetty kapea reunapitsi. Tämän pitsin reuna on aaltoileva ja reunassa on lankalenkkejä. Muissa tämän aineiston konepitseissä reunojen lankalenkit ovat tasaisempia ja muodostavat ryhmiä, kun taas tässä pitsissä reunalenkit ovat epätasaisempia ja niitä on koko reunan alueella. Pitsissä ei erotu selkeästi silmukkaketjuja, ja näyttää että pitsin valmistuksessa on käytetty vain yhtä lankavahvuutta. Tällä perusteella ei voi sanoa, onko pitsi valmistettu ”warp frame” -koneella vai Leaversin koneella. Voi olla, että kyseessä on jokin muu pitsinkudontakone.

Kuva 29. Tanun YLEE264 pitsi. Kuva: Satu Ruokamo.

8.4 Tanujen pesät

Aineistoni tanut voi jakaa kolmeen ryhmään pesäosien muodon mukaan: Yhden ryhmän muodostavat kaksi Tampereen museoiden tanua: HM 61:16b ja HM 61:48a. Toisessa ryhmässä on vain yksi päähine: Tampereen museoiden HM 50:241. Kymenlaakson museon tanut muodostavat kolmannen ryhmän.

8.4.1 Pienipesäiset tanut

Nämä kaksi tanua edustavat hyvin tyypillistä tanu-mallia. Molempien tanujen pesät ovat suhteellisen pienikokoisia ja suorakaiteen muotoisia. Pieniä eroja näiden tanujen pesäosissa on kuitenkin havaittavissa.

HM 61:16b

Tämän tanun pesän pystyisi ompelemaan 13 cm leveästä ja 16 cm korkeasta kangaspalasta. Ompelujärjestys on hieman yllättävä takasauman osalta. Ensin on päärmätty sekä etu- että takareuna. Edessä päärmeeen leveys on n. 3,5 cm, takana n. 0,5 cm. Tämän jälkeen on ommeltu n. 0,7 cm leveät nauhakujat molempiin jäljellä oleviin reunoihin. Vasta tämän jälkeen on ommeltu takasauma. Ompelujärjestyksen voi päätellä nauhakujassa takasauman kohdalla olevista aukoista (kuva 30). Pitsin voisi kiinnittää jo etureunan päärmeeen jälkeen, mutta todennäköisesti pitsi on ommeltu paikoilleen voimakkaasti poimuttaen vasta aivan loppuksi.

Kuva 30. HM 61:16b, pesäosan takasauma ja nauhakuja. Kuva on nurjalta puolelta.
Kuva: Satu Ruokamo.

HM 61:48a

Tämän tanun pesän ompeluun tarvitaan 24 cm x 15 cm kokoinen kangaspala. Ompelujärjestys voisi olla seuraava: Ensin ommellaan takasauma. Takasauman ympärillä ei näy pistoja oikealla puolella, joten kyseessä voisi olla edestakaissauma. Tai sitten pistot ovat hyvin pieniä ja huomaamattomia, jolloin kyseessä voisi olla katesauma. Tämän jälkeen on ommeltu nauhakuja, joka on etureunojen lähellä muotoiltu aivan kapeaksi (kuva 31). Nauhakujaan jälkeen on ommeltu etureunaan kapea päärme. Lopuksi etureunaan on kiinnitetty pitsi. Pitsi on poimutettu koko matkalta, keskeltä voimakkaammin.

Kuva 31. HM 61:48a, pesän alareunan nauhakuja ja etureunan pääärme, johon pitsi on kiinnitetty. Kuva on nurjalta puolelta. Kuva: Satu Ruokamo.

8.4.2 Muotoonleikattu tanu

Kuva 32. HM 50:241, pesäosan muoto, kuvassa oikea puoli. Kuva: Satu Ruokamo.

Tämän tanun pesäosan muoto poikkeaa muista aineiston tanuista (kuva 32). Pesän muoto antaisi viitteitä siitä, että sitä olisi voitu käyttää tykkimyssyn alla. Kaukosen mukaan tykkimyssyjä on käytetty Lounais-Suomessa jo 1700-luvun alkupuolella. Kansanpukujen kanssa tykkimyssyjä käytettiin laajasti Länsi-Suomessa ja Pohjois-Pohjanmaalla 1850-luvulle saakka. Joissakin paikkakunnilla käyttö jatkui vielä tämän jälkeenkin. Myssykopat olivat aluksi suurikokoisia, ja niiden etureuna oli kaarevaksi muotoiltu. Myöhemmin muotiin tulivat pienemmät ja suorareunaiset mallit.¹⁵⁸ Tämä tanu sopisi siis vanhemman mallisen tykkimyssyn alle. Tämä tanu on ommeltu kahdesta muotoonleikatusta kappaleesta. Tanun ompelu on aloitettu yhdistämällä kappaleet toisiinsa päälaelle tulevalla saumalla. Saumanvarat on avattu ja saumanvarojen reunat on huoliteltu kääntämällä ja ompelemalla ne kiinni piilopistoin. Oikealla puolella näkyy sauman molemmin puolin nämä pienet pistot. Tämän jälkeen päähineen etureuna on huoliteltu samasta kankaasta leikatulla vinokaitaleella. Vinokaitale ei kuitenkaan yllä koko etureunan alueella, vaan molempiin päihin n. 4 cm:n matkalle on ommeltu kapea päärme. Etureunan huolittelun jälkeen on ommeltu päähineen alareunaan nauhakuja. Lopuksi pitsi on kiinnitetty etureunaan. Pitsiä on poimutettu keskikohdassa kiinnityksen yhteydessä.

8.4.3 Suuripesäiset tanut

Tämän ryhmän tanut ovat kaikki Kymenlaakson maakuntamuseon kokoelmista ja tanujen pesäosat näyttävät keskenään hyvin samanlaisilta. Lähtökohtana on ollut suorakaiteenmuotoinen kangaspala, johon takaosan pyöreä muoto on saatu aikaan poimuttamalla (kuva 33). Mussalo ja Avelin kertovat, että poimuttaminen oli taitoa vaativa työvaihe¹⁵⁹. Tämän aineiston tanujen takasaumoja tarkastellessa huomaa, että tanujen ompelija on ollut taitava tekijä, sillä poimutus on hyvin tasainen. Näin siisti työnjälki on vaatinut varmasti paljon harjoittelua.

Ompelujärjestykselle on kaksi vaihtoehtoa: Ensin on ommeltu joko takasauma tai etureunan päärme. Joka tapauksessa nauhakuja on ommeltu näiden jälkeen. Pitsi on kiinnitetty viimeisenä. Etureunan päärmeessä on todennäköisesti kapea käännevara (n. 0,5 cm). Kankaat ovat niin tiiviitä, että käännevara ei kuulla läpi.

¹⁵⁸ Kaukonen, 1985, 64–65.

¹⁵⁹ Mussalo & Avelin, 1986, 7.

Päärmeen leveys on 5,5 – 7,5 cm. Takasauman pituus alareunasta poimutukseen on 6,5 – 7,5 cm. Kaikissa tanuissa näkyy oikealla puolella tikkaukset takasauman molemmin puolin (kuva 35). Takasauma on voitu ommella kahdella tavalla: Joko (1) takareunaan on ensin ommeltu kapea päärmä ja sen jälkeen sauma on ommeltu ja poimutettu. Tai (2) sauma on ommeltu ensin, sitten saumanvarat on huoliteltu ja lopuksi on tehty poimutus. Poimut on ommeltu toisiinsa kiinni nurjalta puolelta kahdella ompeleella (kuva 34). Nämä ompeleet saavat poimut pysymään paikoillaan. Poimujen keskelle syntynyt reikä on kurottu pienemmäksi ompelemalla reiän keskelle salpa. Lopputulos näyttää siltä, että poimujen keskellä on kaksi pienempää reikää. Nauhakujan leveys on 15 – 30 mm. Se on todennäköisesti ommeltu kuten etureunan päärmä, eli käännevara on kapea. Nauhakujassa oleva nauha on Mussalon ja Avelinin mukaan pellavaa ja valmistettu palmikoiden, sormeillen tai lautanauhatekniikalla¹⁶⁰. Tämän aineiston tanuista neljässä on nauha. Näistä yksi vaikuttaisi olevan palmikoimalla valmistettu ja kaksi lautanauhaa. Yksi nauha näyttää tehdastekoiselta. Kaikissa Kymenlaakson maakuntamuseon tanuissa pitsi on kiinnitetty samalla tavalla: pitsi on keskeltä sileä ja reunoista n. 5 cm:n matkalta poimutettu (kuva 33).

Kuva 33. YLEE2009102:2, tanu sivulta kuvattuna. Kuva: Satu Ruokamo.

¹⁶⁰ Mussalo & Avelin, 1986, 7.

Kuva 34. YLEE2004045, pesäosan takasauma, kuva nurjalta puolelta. Kuva: Satu Ruokamo.

Kuva 35. YLEE84157, pesäosan takasauma, kuva oikealta puolelta. Kuva: Satu Ruokamo.

8.5 Tanun käyttö

Seuraavissa alaluvuissa käsittelen tanun päähän pukemista sekä tanun huoltamista. Koska tanuja on hyvin monenkokoisia ja -muotoisia, tanun pukemiseen ja huoltamiseen ei ole olemassa yhtä ainoaa ratkaisua. Tanun pukemista käsittelevässä alaluvussa olen keskittynyt Tampereen museoiden tanuihin. Kymenlaakson museon tanut ovat kaikki muodoltaan hyvin samanlaisia, joten nämä tanut on todennäköisesti puettu samalla tavoin. Yksi aineiston tanuista (YLEE525:1) on toiminut esikuvana Kymin kansallispuvun tanulle¹⁶¹. Koska kymiläiset tanut ovat suurikokoisia, ne vaativat tanun alle pannan eli luokin, joka antaa tanulle oikean muodon¹⁶². Kymiläisten tanujen pukemista on tutkittu Kymin kansallispuvun kokoamisprosessin yhteydessä.

8.5.1 Pukeminen

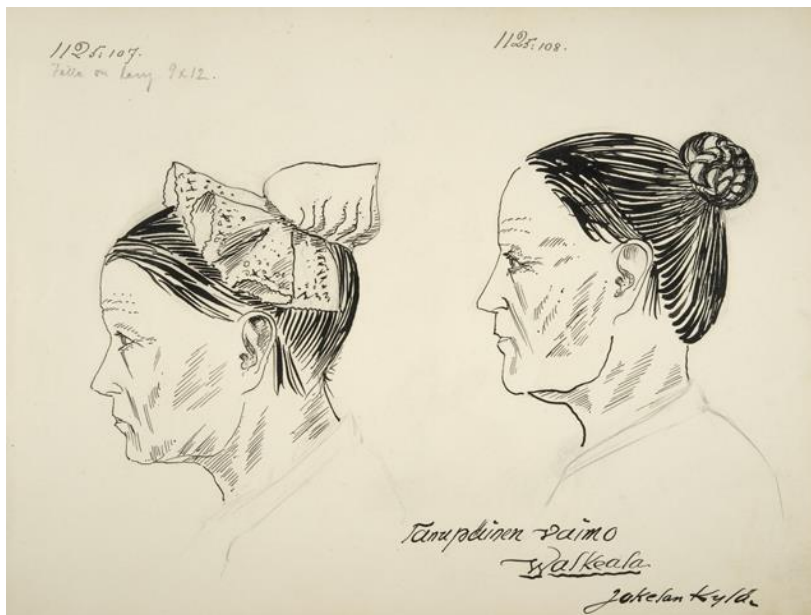
Tampereen museoiden tanuista HM 50:241 on muotoonleikatuista kappaleista koottu, joten tämän tanun pukeminen poikkeaa kahdesta muusta Tampereen museon tanusta. Museon kokoelmatiedoissa mainitaan, että tanu on sidottu nauhoilla leuan alta kiinni. Nauhakujassa on nauha, mutta se on melko lyhyt. Nauha on kuitenkin päistään rispaantunut, joten sen on täytynyt olla alun perin pidempi. Näin ollen on mahdollista, että päähine olisi kiinnitetty leuan alle solmimalla. Samassa yhteydessä tämän tanun kanssa museon kokoelmiin on tullut tykkimyssyn koppa ja tykki (HM 50:242). Koppa on suorareunainen, kun taas tanun etureunaan on muotoiltu nipukka. Toisaalta tykissä on samantyyppisesti muotoiltu nipukka edessä kuin tanussakin, joten on mahdollista, että tykkimyssyn koppaa olisi voitu käyttää jommankumman kanssa.

Valkealasta peräisin olevan pienipesäisen tanun (HM 61:16b) kohdalla kokoelmatiedoissa mainitaan, että tanu on nauhoilla leuan alta solmittava. Tanun muoto kuitenkin antaa ymmärtää, että se olisi luontevampaa kiinnittää nutturan ympärille solmien. Kuvassa 36 on kuvattuna tanupäinen vaimo Valkealasta. Tässä ku-

¹⁶¹ Sunila, 2017.

¹⁶² Suomen kansallispukekus: Kymin naisen mallipuku, http://www.kansallispuvut.fi/puvut/kymi_np.htm

vassa tanu on solmittu nutturan ympärille, ei leuan alle. Samoin lähdekirjallisuudesta löytyy mainintoja Valkealan tanun pukemisesta nutturaa peittämään¹⁶³. Tanusta on lahjoituksen yhteydessä kirjattu maininta, että tanun päälle on kirkossa käydessä puettu erillinen kirkkopäähine/päähineet. Samalta lahjoittajalta on museon kokoelmiin saatu myös huivimyssy (HM 61:16), joka voi olla yksi näistä kirkkopäähineistä.

Kuva 36. Tutkielma tanupäisestä naisesta, päähine nutturaan kiinnitettynä. Piirros: Artturi Helenius. 1914. Kuva: Museovirasto, Kansatieteen kuvakokoelma (KK1125:107), <https://www.finna.fi/Record/musketti.M012:KK1125:107>.

Kuten edellisen tanun kohdalla, myös Jaalan Uimilasta peräisin olevan tanun (HM 61:48a) yhteydessä on saatu museon kokoelmiin tykkimyssyn koppa (HM 61:48). Tanusta valmistin tutkimusta varten toisinnon (kuvat 37, 38 ja 39). Toisinnon avulla pystyin tanun rakenteen ja valmistuksen lisäksi tutkimaan tanun pukemista. Tanun muoto muuttuu hyvin erilaiseksi, kun se puetaan päähän. Tanun pukemisen aloitin kampaamalla hiukset nutturalle. Kiristin tanun nauhakujassa olevan nyörin hyvin tiukalle, jolloin nauhakuja poimuttui ja pitsi asettui pään mukaisesti. Hieman kartiomaiseen muotoon vaikuttaa myös takasauman jäykkyys, takasauma pitää tanun pesän pystyssä. Nyörin kiepautin nutturan ympäri ja sidoin rusetille taakse. Tuntui, että tanu ei pysy päässä vielä tukevasti, joten kiinnitin tanun edestä pitsin juurelta pinnillä hiuksiin kiinni. Päähän puettuna tanu alkaa

¹⁶³ Ks. esim. Kaukonen, 1985, 61, 135; Lehtinen & Sihvo, 2005, 120–123.

hyvin vastaamaan seuraavaa kuvausta Maalahden vaimon päähineestä: ”*Se oli takaa pään päältä supistettu suippuun ja kutistettu niskasta, syrjällä oli soukka reunustus.*”¹⁶⁴ Nutturan koko vaikuttaa tanun muotoon päähän puettuna, sillä suuremman nutturan kanssa nauhakuja ei pysty kiristämään niin suppuun kuin pienen nutturan kanssa. Sitä miten tanu asettuisi tykkimyssyn kopan alle, ei pysty varmuudella sanomaan. Jos tanu puettaisiin kopan alle, nyöri täytyisi ehkä jättää löysemmälle kuin ilman koppaa. Joka tapauksessa tanun joutuisi pesemään ja tärkkäämään uudestaan, sillä se menisi ryppyyn kopan alla.

Kuva 37. Toisinto tanusta HM 61:48a. Kuva: Satu Ruokamo.

¹⁶⁴ Lehtinen & Sihvo, 2005, 124.

Kuva 38. Toisinto tanusta HM 61:48a, kuvattuna sivulta. Kuva: Aino Sohlman.

Kuva 39. Toisinto tanusta HM 61:48a, kuvattuna yläpuolelta. Kuva: Aino Sohlman.

8.5.2 Pesu ja tärkkäys

Kymenlaakson maakuntamuseon tanuissa näkyy selvästi neulan jättämiä reikiä. Näistä voi tehdä joitakin päätelmiä tanujen huoltamisesta. Reiät ovat syntyneet pesun jälkeisen tärkkäyksen yhteydessä. Tanuja tarkemmin tarkastellessa huomaa, että reikien sijainti antaa viitteitä siitä, että tärkkäys on tehty tasona. Pesäosaan neuloja on kiinnitetty etureunan päärmeen molempiin reunoihin ja nauhakujaan reunaan. Neulanreikiä löytyy myös taitteesta, joka syntyy, kun tanu on levitettynä tasolle (kuva 35). Mussalon ja Avelinin mukaan tanut tärkättiin pölkyn päällä, jotta niihin saataisiin oikea muoto¹⁶⁵. Voisiko olla mahdollista, että tämän aineiston tanut on kuitenkin pingotettu tasolle ennen museolle lahjoittamista, koska ne litteänä on helpompi säilyttää? Mussalon ja Avelinin teoksessa mainitaan myös, että valmiiksi tärkättyä tanua saatettiin säilyttää raamatun välissä¹⁶⁶. Siinä tapauksessa tanun on täytynyt olla litteäksi tärkätty. Sirelius kertoo, että tärkkäykseen käytettiin perunajauhoja, ja silittämisessä oli apuna sian torahammas tai lusikka. Valkealasta ja Luumäeltä on tieto, että silitys on tapahtunut pöydällä.¹⁶⁷

Tampereen museoiden tanuissa ei näy vastaavanlaisia neulanreikiä kuin Kymenlaakson museon tanuissa. HM 61:48a on vaatinut tärkkäystä pitsin muotoilun vuoksi. Pitsin rakenteen selvittämisen yhteydessä tuli esille, että pitsissä oleva ruudukko on mahdollisesti nyplätessä muodostunut kuusikulmioista ja vasta pesun ja tärkkäyksen yhteydessä kuusikulmioista on muotoutunut neliöitä. Tanusta ei voi suoraan päätellä onko tämän ollut tavoitteena, vai onko pitsi vain muokkautunut tämän näköiseksi. Vaikuttaa siltä, että pitsi on tärkätty jonkin kuperan esineen päällä. HM 50:241 on muotoilultaan pyöreä ja on selvästikin tärkätty jonkin pyöreän esineen päällä. Tärkkiä on vieläkin tanussa jäljellä ja museossa tanun sisällä on silkkipaperia tukemassa muotoa. Pitsin harva rakenne on vaatinut voimakasta tärkkiä. HM 69:16b on varmaankin myös täytynyt tärkätä, mutta se ei ole ehkä vaatinut niin voimakasta tärkkiä kuin edelliset. Tanun pitsi on rakenteeltaan tiivistä ja runsas poimutus auttaa pitsiä pysymään asennossaan. Käytön ja

¹⁶⁵ Mussalo & Avelin, 1986, 15–16.

¹⁶⁶ Mussalo & Avelin, 1986, 15.

¹⁶⁷ Sirelius, 1915, 63.

pesun myötä pitsi on kuitenkin pehmentynyt ja tärkkäys on ollut tarpeen. Tärkkäystapaa ei kuitenkaan voi itse tanusta varsinaisesti päätellä.

8.6 Yhteenveto

Tutkimuksen aikana käsitykseni tanu-päähineistä selkeytyi. Tanu kuuluu yhtenä osana laajempaan liinapäähineiden joukkoon. Liinapäähineitä on käytetty pitkään ja laajalti länsimaissa. Käyttö on siirtynyt ylemmistä säädyistä alempiin, kuten myös paikkakunnalta toiselle. Päähine on muotoutunut eri alueilla erilaiseksi. Esimerkkinä voisi mainita Amerikan siirtolaisten käyttämät hatut, joiden yksi tärkeä ominaisuus oli suojata käyttäjäänsä auringonpaahteelta¹⁶⁸. Myös Suomessa on erilaisia liinapäähineitä käytetty sekä säätyläisnaisten että rahvaan keskuudessa. Liinapäähineiden joukossa tanun yhtenä ominaispiirteenä voi pitää päähineen yksinkertaista kaavoitusta. Tämän aineiston tanuista kaikki yhtä lukuun ottamatta on ommeltu suorakaiteen muotoisesta kangaskappaleesta. Arvokasta kangasta ei ole haluttu hukata, vaan päähineen tarvitsema muoto on saavutettu poimutuksin. Tanu-päähineiden koko on vaihdellut paikkakunnittain (ja todennäköisesti myös eri aikakausittain), kuten tämän tutkimuksen aineistokin todistaa. Aineistosta löytyy esimerkki hyvin pienikokoisesta tanusta (HM 61:16b Valkeala), jonka pesäosan pituus etureunasta takasaumaan on 8 cm. Tässä tanussa pitsi on 6 cm leveä, joten kokonaispituus on 14 cm. Aineiston suurimman tanun (YLEE2008320:1 Kymi) pesäosan pituus on 27 cm. Tämän tanun kokoa vielä korostaa 13 cm leveä pitsi. Näin ollen kokonaispituudeksi tulee 40 cm. Kymissä tanu on siis peittänyt hiukset kokonaan (ja pitsi on myös suojannut kasvoja aurinolta). Valkealassa tanulla on peitetty hiusnuttura, mutta hiukset ovat kyllä muilta osin jääneet näkyviin.

Tanua on käytetty joillakin paikkakunnilla ja joinakin aikakausina yhdessä muiden päähineiden kanssa. Tämän aineiston tanuista yksi (HM 50:241 Orivesi) on muotoiltu siten, että se voisi hyvin sopia tykkimyssyn kopan alle. Toista tanua (HM 61:16b Valkeala) on muistitiedon mukaan käytetty yhdessä muiden päähineiden

¹⁶⁸ Jeffery, 1993.

kanssa kirkossa käydessä. Aineiston kymiläiset tanut eivät itsessään sisällä tietoa muiden päähineiden käytöstä. Kymin kansallispuvun yhteyteen on liitetty tanun päällä käytettävä liina eli ”riemo”. Riemoa on käytetty kirkossa käydessä¹⁶⁹. Pitsi on tanun näyttävin ja arvokkain osa. Pitsin käytöllä on ilmaistu varallisuuden lisäksi myös tunteita, sillä suruaikana on käytetty pitsitöntä tanua. Aineiston yksi tanu (YLEE2004045 Kymi) on pitsitön. Tässäkin tanussa on joskus ollut pitsi, sillä tanun etureunassa näkyy ompeleiden jälkiä. Voi olla, että pitsi on irrotettu ja siirretty toiseen tanuun.

Keskityin tässä tutkimuksessa pitsien osalta erityisesti nyplättyihin pitseihin. Nyplätessäni toisintoja pitseistä yritin pohtia, kuka alkuperäisen pitsin olisi voinut nyplätä. Pitsimallin vaativuudesta voi tehdä joitakin johtopäätöksiä. Useissa kymiläisissä tanuissa oli kapea nyplätty reunapitsi. Näiden nyplääminen on melko helppoa ja nopeaa, joten pitsit olisi voinut nyplätä itse tanun käyttäjä. Toisaalta tällaisia pitsejä valmistettiin myyntiin ja ne olivat suhteellisen edullisia ostaa. Yhden pitsin (HM 50:241 Orivesi) kohdalla kiinnitin huomiota pitsin nypläyksen helppouteen suhteessa pitsin koristeelliseen ulkonäköön. Tämä pitsi olisi ollut nopeaa valmistaa myytäväksi. Aineiston nyplätyissä pitseissä näkyy sekä länsisuomalaisia että itäsuomalaisia vaikutteita. Esimerkiksi edellä mainittu pitsi (HM 50:241) on olemukseltaan hyvin ilmavaa, mikä viittaa Länsi-Suomeen. Valkealan tanun (HM 61:16b) pitsi on hyvin tiivistä ja paksuhkosta langasta nyplättyä. Pitsi on olemukseltaan hyvin samanlainen kuin muut paikkakunnalta tallennetut pitsit¹⁷⁰, joten pitsi on todennäköisesti nyplätty lähellä paikkaa, josta tanu on saatu museokokoelmiin. Aineistoon kuuluvat konepitsit ja niiden alkuperä herättivät aluksi paljon kysymyksiä. Linnove tuo kuitenkin esille sen, että alueella oli paljon suoria kauppayhteyksiä Euroopan kaupunkeihin satamakaupunkien, kuten Haminan, kautta¹⁷¹. Kuten pitsinnypläystarvikkeita ja malleja, saattoi kauppatavarana olla myös konepitsejä.

Tanuista löytyvään kirjallisuuteen tutustuessani kiinnitin huomiota erilaisiin tekniikoihin, joilla tanuissa käytettyjä pitsejä on valmistettu. Sirelius mainitsee yhtenä

¹⁶⁹ Sirelius, 1915.

¹⁷⁰ Linnove, 1947, 294–297.

¹⁷¹ Linnove, 1947, 283–284.

virkatut pitsit, mutta myöhemmät kirjoittajat eivät puhu lainkaan virkkauksesta¹⁷². Tutkiessani tanuissa olevia konepitsejä, huomasin, että jotkin niistä muistuttivat ulkonäöltään virkattuja pitsejä. Esimerkiksi kymiläisen tanun (YLEE264) lähinnä pesäosaa oleva tähtikuvioinen pitsi tuo mieleen virkatut pitsit. Voisiko olla mahdollista, että Sireliuksen mainitsema Luumäeltä peräisin oleva maininta virkkauksesta olisikin ollut jokin muu tekniikka tai kyseessä voisi olla konepitsi?

Tarkastellessa kansallispukujen tanuja aikajärjestyksessä (liite 1), voi huomata, että kansallispukuihin on valittu päähineeksi tanu tasaisesti koko kansallispukujen käytön ajan. Viimeisimpinä vuosina on erilaisia päähinevaihtoehtoja yhdelle puvulle annettu enemmän kuin aiemmin. Näin puvusta voi saada yksilöllisemmän kokonaisuuden. Joissakin tapauksissa pukuun on aiemmin suositeltu tanua, mutta käyttöön onkin tullut tykkimyssy, kuten on käynyt Orimattilan puvun kohdalla.

Tutustuessani kansallispukujen tanuista löytyviin tietoihin ja kuviin (esim. Kansallispukukeskuksen verkkosivuilla, <http://www.kansallispuvut.fi/index.htm>) olen jäänyt pohtimaan kansallispuvun kokoamisprosessia. Voisiko tämän aineiston tanuja käyttää tulevien kansallispukujen tai kansallispukujen tarkistuksen yhteydessä? Koska nykyisin uusiin kansallispukuihin on useita eri vaihtoehtoja päähineeksi, voisi tämän aineiston tanut ehkä toimia esikuvana jollekin päähinevaihtoehdolle. Uuden ei välttämättä tarvitse syrjäyttää edeltäjäänsä, vaan toimia vaihtoehtona. Yksi Kymenlaakson maakuntamuseon tanuista (YLEE525:1) on jo toiminut esikuvana kansallispuvun päähineelle. Kaikki Kymenlaakson maakuntamuseon tanut ovat samalta seudulta peräisin, joten on todennäköistä, että muita tanuja ei enää käytetä esikuvina.

Tampereen museoiden tanut ovat peräisin Jaalasta, Orivedeltä ja Valkealasta. Jaalalla on oma kansallispuku ja sen historia alkaa 1930-luvulta, jolloin Kaukosen mukaan Tyyni Vahter avusti jaalalaisia puvun kokoamisessa. Pähineenä puvussa on tykkimyssy. Vuonna 1983 pukuun lisättiin esiliina.¹⁷³ Puvun tarkistus on hyväksytty lopullisesti vuonna 1991 ja tuolloin päähineeksi vahvistui Kymenlaaksonle tyypillinen pienikoppainen tykkimyssy¹⁷⁴. Ei ole mahdoton ajatus, että tämän

¹⁷² Sirelius, 1915, 63; Kaukonen, 1985, 62; Lehtinen & Sihvo, 2005, 124.

¹⁷³ Kaukonen, 1985, 321.

¹⁷⁴ Suomen kansallispukukeskus.

aineiston Jaalasta peräisin oleva tanu (HM 61:48a) voisi toimia esikuvana, jos pukuun haluttaisiin lisätä päähinevaihtoehdoksi tanu. Tein tästä tanusta toisinnon tutkimustyön aikana ja oman kokemuksen perusteella voin sanoa, että tanun valmistus oli suhteellisen nopea ja helppo prosessi. Näin voisi päätellä, että tanu olisi edullinen vaihtoehto tykkimyssylle.

Myös Orivedellä on oma kansallispukunsa. Tämän puvun on koonnut Tyyni Vahter vuonna 1939 ja siihen kuuluu vaihtoehtoina sekä tykkimyssy että tanu.¹⁷⁵ Puvusta tai sen päähineistä ei löydy tarkempia tietoja, joten tämän aineiston tanun (HM 50:241) soveltumista vaihtoehtoiseksi päähineeksi Oriveden kansallispukuun ei voi tarkemmin arvioida. Mikäli tanu toimisi esikuvana, voisi ajatella, että tanua käytettäisiin joko itsenäisesti tai tykkimyssyn kopan alla, koska tanun muoto antaa viitteitä siitä, että sitä olisi voitu käyttää tällä tavalla.

Valkealan kansallispuvun ensimmäinen versio on julkaistu 1924. Puvun on suunnitellut U. T. Sirelius paikallisten asukkaiden kanssa yhteistyössä. Tuolloin päähineenä on ollut tanu, jossa on ollut n. 5 cm leveä, runsaasti poimutettu pitsi. Tanun pitsille on löytynyt esikuva Valkealan museosta.¹⁷⁶ Helmi Vuorelma Oy:n kansallispukukuvastossa vuodelta 1965 on kuvattuna Valkealan puku¹⁷⁷. Kuvassa tanu on pienipesäinen, ja siinä on runsaasti poimutettu pitsi. Vuoden 1987 kuvastosta löytyy myös Valkealan puku. Kuvan perusteella ei pesän kokoa voi arvioida kovin tarkkaan, mutta se vaikuttaa suuremmalta kuin vuoden 1965 kuvastossa. Pitsi näyttäisi olevan tässä tanussa kiinnitetty sileästi ilman poimutusta.¹⁷⁸ Tämän tutkimuksen aineiston tanu (HM 61:16b) voisi toimia esikuvana Valkealan nykyisen puvun vaihtoehtoiselle tanulle, sillä tämän tyyppisiä pienipesäisiä ja runsaasti poimutetulla pitsillä varustettuja tanuja on paikkakunnalla tiettävästi käytetty¹⁷⁹.

¹⁷⁵ Kaukonen, 1985, 331.

¹⁷⁶ Kaukonen, 1985, 125, 322.

¹⁷⁷ Helmi Vuorelma Oy, 1965, 7

¹⁷⁸ Helmi Vuorelma Oy, 1965, 18.

¹⁷⁹ Ks. Linnove, 1947, 53, 294–298; Lehtinen & Sihvo, 2005, 122; Sirelius, 1915, 57–58.

9 Pohdintaa

Löytyikö tutkimuksen aikana vastauksia tutkimuskysymyksiini? Aloitan ensimmäisestä kysymyksestä: Mitä käsityöllistä tietoa tutkimuksen kohteena oleviin tanuihin kätkeytyy? Tähän tutkimuskysymykseen etsin vastausta useilla tavoilla: Tein havaintoja itse tanuista museossa vieraillessani. Tein havaintoja tanuista ottamistani valokuvista. Valmistin toisintoja tanujen nyplätyistä pitseistä ja valmistin yhdestä tanusta myös kokonaisen toisinnon. Tuloksia tästä prosessista löytyy luvusta 8 (Tanujen tarkempi analyysi ja tulkinta). Käsityöllistä tietoa kyllä löytyi tutkittavista tanuista, ovathan ne käsityönä valmistettuja. Joidenkin tanujen valmistusprosessin kulun olen mielestäni saanut selvitettyä hyvinkin tarkasti. Erityisesti tanuun (HM 61:48a Jaala), josta valmistin kokonaisen toisinnon, olen tutustunut niin perinpohjaisesti, että uskallan sanoa varmasti, miten se on valmistettu. Sen sijaan esimerkiksi Valkealan tanun (HM 61:16b) pitsin rakennetta en pystynyt selvittämään. Eli jotakin käsityöllistä tietoa tanut vielä edelleen kätkevät.

Toinen tutkimuskysymykseni kuului: Millainen tanu on esineenä ja ilmiönä? Tähän kysymykseen etsin vastauksia sekä kirjallisuuden että aineistoni avulla. Tanu on nykypäivän ihmiselle vieras esine, mutta tämän tutkimuksen myötä olen voinut sukeltaa hetkeksi menneisyyteen ja selvittää, millaista tanun käyttö on ollut. Tanu on ollut käyttöesine ja tärkeä osa naisen pukeutumista. Toisaalta tanu oli hyvin esillä, kun se oli päähän puettuna. Toisaalta se saatettiin piilottaa katseilta muiden päähineiden alle kirkossa käydessä. Todennäköisesti päähineen suojaava merkitys ulottui fyysistä suojaamista syvemmälle. Päähine ilmaisi yhteisön muille jäsenille ja hieman vieraammillekin ihmisille naisen asemaa yhteisössä. Päähine ilmaisi mm. aviosäätyä ja varallisuutta. Tanu-päähine saattoi myös osoittaa tekijänsä taitavuutta. Mikäli tekijällä oli käytettävissään valmis pitsi, oli osa tämän aineiston tanuista varmasti kuitenkin melko helppo toteuttaa. Mikäli tanun tekijä valmisti itse myös pitsin tanuunsa, oli tanun valmistus huomattavasti enemmän taitoa vaatinut käsityö. Kymiläisten tanujen takasauman poimutus oli vaativa työvaihe. Mikäli tekijä suoriutui tästä hyvin, kasvoi hänen arvostuksensa yhteisössä. Häntä ehkä pyydettiin poimuttamaan tanun takasauma muillekin lähiseudun naisille. Laajemmin ajateltuna voi sanoa, että käsityötaidolla on ollut suuri merkitys aikana, jolloin teollista tuotantoa ei vielä ollut. Kaikki tämän aineiston tanut olivat hyvin taidokkaasti toteutettuja. Nykyajan ihminen ei ole tottunut käsinompeluun,

joten yhtä tasaisen pistorivin aikaansaaminen, verrattuna aineistoni käsityönjälkeen, vaatii kyllä ponnisteluja.

Kolmas tutkimuskysymykseni käsitteli itse tutkimuksen tekemistä: Millä tavalla tutkimuksen menetelmä soveltuu tanujen tutkimiseen? Sovelsin tutkimuksessani Luutosen olemusanalyysia. Hyödynsin myös museotyöhön kehitettyä merkitysanalyysia. Tärkeänä osana tutkimustyötäni oli oman käsityötaidon ja käsityöprosessin hyödyntäminen.

Seurasin tutkimuksessani Luutosen olemusanalyysin vaiheita. Ensivaikutelma-vaiheeseen kuului museossa vierailu ja tanujen havainnointi paikan päällä. Oli tärkeää nähdä tanut itse paikan päällä, sillä esimerkiksi koon hahmottaminen oli näin paljon helpompaa. Ensivaikutelma-vaiheessa poikkesin Luutosen menetelmästä siten, että tarkastelin tanuja asiantuntijan silmin. Tai voisi kai sanoa, että tarkastelin tanuja sillä asiantuntijuudella, mitä minulla siinä vaiheessa oli. Olin jo ennen museoissa käyntiä lukenut tanuihin liittyvää kirjallisuutta ja näin muodostanut jonkinlaisen käsityksen tanuista. Kirjallisuuteen tutustuminen ennen museo-käyntiä tuntui tarpeelliselta, sillä se auttoi minua tarkastelemaan tanujen yksityiskohtia tarkemmin. Esimerkiksi ennen vierailuani Kymenlaakson museoon en ollut vielä nähnyt kuvia tanuista, joita olin menossa tutkimaan. Olin kuitenkin kirjallisuudesta löytänyt tietoa alueella käytetyistä tanuista ja erityisesti tanujen erityisellä tavalla poimutetuista takasaumoista. Näin olin jo hieman etukäteen valmistautunut museovierailuun ja vierailun aikana pystyin esim. huolehtimaan että saisin tanujen takasaumoista riittävästi kuvia. Oma asiantuntijuuteni näkyi pitsien osalta: Minulla oli enemmän tietoa nyplätyistä pitseistä, joten pystyin jo heti analysoimaan syvemmin nyplättyjä pitsejä. Sen sijaan verkkopitseistä minulla oli vähemmän aiempaa tietoa, joten niitä pystyin toisaalta havainnoimaan ilman ennakko-oletuksia, toisaalta taas ensivaikutelma-vaihe jäi näiden osalta hieman kevyemmäksi.

Ensivaikutelma-vaiheeseen täytyy varata riittävästi aikaa. Tampereen museossa minulla oli vain kolme tanua tutkittavana. Pystyin käyttämään enemmän aikaa yhtä tanua kohden ja näin ollen muistiinpanoni olivat monipuolisemmat. Kymenlaakson museossa tanuja oli paljon enemmän ja en ollut tätä osannut ottaa huomioon ajankäytössä. Toisaalta tanut muistuttivat toisiaan rakenteeltaan, joten yhden tanun kohdalla tehdyt huomiot pätevät yleensä toisenkin kohdalla. Konkreettisesti voin suositella taukojen pitämistä laajempaan aineistoon tutustuessa, jotta

työskentely ei muutu rutiininomaiseksi. Jokainen esine vaatii yhtäläisen huomion tutkijalta, jotta jokaisen esineen yksityiskohdat ja olemus tulevat luotettavasti tutkimuksessa esille. Toinen konkreettinen asia, joka kannattaa ottaa huomioon museoesineitä tutkiessa on valokuvaus. Jos tavoitteena on selvittää esineen valmistustekniikka, täytyy valokuvia olla paljon ja joka kulmasta. Hyvästä valaistuksesta kannattaa huolehtia. Tarkat kuvat yksityiskohdista ja tanun nurjan puolen kuvaaminen auttoivat paljon tutkimuksen tekemisessä. Esimerkiksi pitseistä täytyy olla niin selkeitä lähikuvia, että yksittäiset langat erottuvat selkeästi. Ei riitä että tällainen kuva on pitsin yhdestä kohdasta, sillä pitsin kuviointi voi vaihdella pitsin eri kohdissa, kuten oli yhdessä tutkimukseni kohteena olleessa tanussa.

Perehtymisvaihe limittyi tutkimuksessani osittain ensivaikutelma-vaiheen kanssa, sillä olin jo ennen museovierailua lukenut kirjallisuutta aiheesta. Museovierailujen jälkeen palasin jälleen kirjallisuuden pariin ja etsin vastauksia ensivaikutelma-vaiheessa nousseisiin kysymyksiin. Nyt saatoin hakea spesifimpää tietoa koskien aineistoni tanuja. Esimerkiksi etsin tietoja tanun käytöstä juuri sillä paikkakunnalla mistä aineistoni tanu oli peräisin. Tässä tulee esille tutkimukseni hermeneuttinen luonne, vuorottelu aineiston ja teorian tiedon välillä oli hyvin konkreettista.

Yksi tärkeä osa perehtymisvaihetta oli oman käsityöprosessin hyödyntäminen tutkimusprosessissa. Oma tekeminen auttoi erityisesti pitsien rakenteen selvittämisessä. Koska olen perehtynyt nypläämiseen, jo ensivaikutelma-vaiheessa aloin pohtimaan nyplättyjen pitsien rakenteita. Käytin pitsien rakennetta selvittäessani apuna ottamieni valokuvien lisäksi nypläyksestä löytyvää kirjallisuutta. Lisäksi tein hakuja Finna-palvelussa ja etsin sieltä kuvia vastaavista pitseistä kuin aineistossani oli. Koska käsityöprosessi oli kokeilevaa, se vaati paljon aikaa. Nypläysmallin selvittämisessä on ennen varsinaista nypläämistä tehtävä paljon työtä mynsterin piirtämiseksi. Varsinainen nypläyskokeilu on testaamista: risteilevätkö langat pitsissä siten kuin olin ajatellut? Joskus osuin kerralla oikeaan, mutta toiset pitsit vaativat useita kokeiluja. Nypläämisen avulla pystyin ikään kuin todistamaan, että havainnoinnin pohjalta muodostamani teoria pitsin rakenteesta on paikkansa pitävä. Oman käsityöprosessin hyödyntäminen vaatii tutkijalta kyseisen käsityötekniikan hallintaa. Näin ollen minä pystyin tässä tutkimuksessa hyödyntämään omaa nypläystaitoani, mutta kohtasin taitojeni rajat Valkealan tanun (HM 61:16b) kohdalla. Tämän tanun pitsi oli nyplätty tekniikalla johon minulla ei

ollut asiantuntemusta, ja välineillä joita minulla ei ollut. Kaiken kaikkiaan voin sanoa, että oman käsityöprosessin avulla pääsee syvemmälle alkuperäisen esineen valmistajan maailmaan kuin pelkästään havainnoimalla itse esinettä tai siitä otettuja valokuvia. Joissakin paikoin käsityöprosessin aikana tuntui kuin palaset olisivat loksahdelleet paikoilleen, ja ymmärsin, kuinka kyseinen kohta oli valmistettu. Sama tunne tuli myös sovittaessani tanusta valmistamaani toisintoa. Kokeilin eri tapoja pukea tanu päähän, kunnes huomasin, miten pitsi asettuu parhaiten ja tanu pysyy tukevasti paikoillaan.

Tulkintavaihe vaatii kaiken tiedon yhteen kokoamista ja tämän tutkimuksen tuloksia olen kiteyttänyt lukuun 8.6 (Yhteenveto). Käytin tässä vaiheessa apuna museoiden merkitysanalyysimenetelmän kriteerejä. *Autenttisuuden* osalta pohdin esineen alkuperää, omistussuhteita ja käyttöhistoriaa. Tämän kriteerin kohdalla tanuista löytyvät museon kokoelmatiedot nousevat tärkeään asemaan. Kun tanuja on otettu museokokoelmiin, ei niistä välttämättä ole tallennettu juuri muuta kuin paikkakunta, josta tanu on saatu kokoelmiin. Pidän tämän tutkimuksen osalta kokoelmatietojen helmenä Valkealan tanun (HM 61:16b) kerääjän K. W. Forstadiuksen päiväkirjamerkintää¹⁸⁰: Lahjoittajan nimen ja asuinpaikan lisäksi hän oli kirjannut ylös tiedon siitä, että tanua oli käytetty muiden päähineiden kanssa kirkossa käydessä. Tämä pieni tiedonmurunen on viesti menneisyydestä, mahdollisesti tanun alkuperäiseltä käyttäjältä. Autenttisuutta pystyi toki myös analysoimaan vertaamalla tanuja kirjallisuudesta löytyviin tietoihin tanuista, sillä esimerkiksi edellä mainitun Valkealan tanun pitsi paljasti sen hyvin tyypilliseksi paikkakunnalla käytetyksi tanumalliksi¹⁸¹. *Yhteisöllisen merkityksen ja esineen käytettävyyden ja hyödynnettävyyden* kriteerit ovat linkki menneisyyden ja nykyisyyden välillä. Tässä kohdalla pohdinkin aineistoni tanujen hyödynnettävyyttä kansallispuikujen kokoamis- tai tarkistusprosesseissa. Koska kaikista tanuista on tieto lahjoituspaikkakunnasta, voi tällä olla merkitystä ihmisille, jotka asuvat paikkakunnalla tai joilla muuten on siteitä kyseiseen paikkakuntaan.

Tutkimukseni luotettavuutta pohtiessa tuon ensimmäisenä esille raportoinnin. Olen halunnut kuvata oman tutkimusprosessini mahdollisimman tarkasti, jolloin lukija saa yksityiskohtaisen kuvan siitä, miten olen tutkimuksen suorittanut. Koen

¹⁸⁰ Forstadius, 1905.

¹⁸¹ Linnove, 1947, 53, 294–298.

että oli tärkeää sisällyttää raporttiin kaikki se mitä siinä nyt on, sillä tarkka kuvaus lisää tutkimuksen läpinäkyvyyttä ja antaa paremman mahdollisuuden arvioida luotettavuutta.

Tutkimukseni tuotti uutta tietoa tanu-päähineistä, mutta myös joitakin huomioita omasta käsityöprosessista tutkimuksen välineenä. Tutkimuksen teon jälkeen olen arvioinut sen luotettavuutta. Käyttämäni menetelmän eri vaiheissa olisi voinut ottaa huomioon joitakin asioita, jotka tekisin ehkä toisin, jos aloittaisin tutkimuksen teon uudestaan. Esimerkiksi ensivaikutelma-vaiheessa pyrkisin pois ruutiinomaisuudesta, joka Kymenlaakson museon tanujen kohdalla syntyi. Tähän auttaisi tauon pitäminen jokaiseen esineeseen tutustumisen jälkeen. Näin jokaista esinettä voisi tarkastella ikään kuin uusin silmin. Toinen asia johon kiinnittäisin huomiota, on muistiinpanojen tekeminen erityisesti oman käsityöprosessin aikana. En ole luonteeltani ahkera päiväkirjan kirjoittaja, joten yrityksistäni huolimatta muistiinpanojen tekeminen unohtui tekemisen tuoksinassa. Muistiinpanot olisivat nopeuttaneet työskentelyä ja helpottaneet raportointia ja ehkä myös lisänneet tutkimuksen läpinäkyvyyttä oman käsityöprosessin osalta.

Tutkimuksen aikana nousi esiin joitakin jatkotutkimuksen aiheita. Perehdyin Linnoven väitöskirjaan pitsinnypläyksestä Suomessa, jonka esipuheessa hän mainitsee painottaneensa Rauman pitsinnypläystä, ja että Etelä-Suomen ja Itä-Suomen pitsit ovat hänen tutkimuksessaan jääneet vähemmälle huomiolle¹⁸². Sittemmin raumalaista pitsinnypläystä on tutkittu ja tutkitaan edelleen¹⁸³. Myös Orimattilan Heinämaan pitsinnypläyksestä ja karjalaisista nyytingeistä on julkaistu teoksia¹⁸⁴. Koen että Kymenlaakson ja Etelä-Savon alueen osalta Linnoven työtä voisi jatkaa ja tutkia tämän alueen pitsejä tarkemmin. Alueella on käytetty erilaisia nypläysvälineitä kuin muussa Suomessa. Omassa aineistossani erityisesti Valkealan (HM 61:16b), mutta myös yhden kymiläisen (YLEE2009102:4) ja Jaalan (HM 61:48a) tanujen pitsit eroavat mielestäni sekä Rauman ja Orimattilan pitseistä että karjalaisista nyytingeistä.

¹⁸² Linnove, 1947.

¹⁸³ Ks. Honka-Hallila, 2012; Honka-Hallila, 2015, Honka-Hallila, 2016; Honka-Hallila & Vänni, 2017; Haukanheimo, 2001; Haukanheimo, 2002.

¹⁸⁴ Ks. Hosiaislouma-Karppinen, 1998; Hokkanen, 1991.

Tutkimuksen kuluessa sivusin useaan kertaan kansallispukuja ja kansallispuvun kokoamisprosessia. Olisi mielenkiintoista tietää enemmän siitä, millainen on kansallispukujen kokoamis/suunnitteluprosessi tänä päivänä. Käsitykseni on, että nykyään tavoitellaan mahdollisimman pitkälle esikuvan mukaisia vaatekappaleita, eli museokokoelmiin kuuluvat esineet ovat tärkeässä osassa tässä prosessissa. Kansallispukujen historian aikana tutkimus- ja kokoamisperiaatteet ovat vaihdelleet¹⁸⁵, joten olisi hyödyllistä tietää miten prosessi tänä päivänä etenee ja miten näihin menetelmiin on päädytty. Tällainen tutkimus vaatisi erilaisen näkökulman ja menetelmät kuin omassa tutkimuksessani on ollut. Tutkija voisi esimerkiksi seurata meneillään olevaa prosessia tiiviisti ja käyttää apuna Kansallispukukeskuksen arkistoja.

Käytin tutkimukseni aikana paljon hyväkseni museoiden Finna-palvelua. Etsin palvelusta mm. kuvia pitsinäytteistä löytääkseni aineistooni verrattavia pitsejä. Etsinnän yhteydessä törmäsin joihinkin mielenkiintoisiin pitsinäytekokoelmiin. Honka-Hallila ja Vänni ovat tutkineet perusteellisesti Kansallismuseon kokoelmiin kuuluvan Grönholmin kokoelman pitsejä¹⁸⁶, mutta esimerkiksi suomalais-ugrilaisista kokoelmista löytyy mielenkiintoinen kokoelma mm. nauhapitsitekniikalla toteutettuja pitsejä¹⁸⁷. Tutkimuksen kuluessa minulle selvisi kuinka antoisaa on selvittää sekä pitsin rakennetta että pitsimallin historiaa. Pitsikokoelman tutkimisen tulokset voisivat tuoda esille palan nypläyksen historiaa ja pitsimallit voisivat kiinnostaa nypläyksen harrastajia. Näin ollen voisi sanoa, että museot kätkevät kokoelmiinsa paljon mielenkiintoisia tekstiilejä, jotka odottavat löytäjänsä.

¹⁸⁵ <http://www.craftmuseum.fi/kansallispukukeskus/kansallispuku.htm>

¹⁸⁶ Honka-Hallila & Vänni, 2017.

¹⁸⁷ Ks. esim. <https://www.finna.fi/Record/musketti.M012:SU4521:321>.

Lähteet

Anttila, P. (2006). *Tutkiva toiminta ja Ilmaisuu, Teos, Tekeminen*. Artefakta 16. Hamina: Akatiimi.

Davies, C.A. (2002). *Reflexive Ethnography, A Guide to Researching Selves and Others*. London: Taylor & Francis.

Farrell, J. (2007). *Identifying Handmade and Machine Lace*. DATS in partnership with the V&A.

Felkin, W. (1867). *A History of The Machine-Wrought Hosiery and Lace Manufactures*. London: Longmans, Green and Co.

Fernström, P. (2012). *Damastin traditio ja innovaatio. Tekstiilitaiteilija Dora Jungin toiminta ja damastien erityisyys*. Kotitalous- ja käsityötieteiden julkaisuja 31. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Forstadius, K. W. (1905). *Keräilyä v. 1905*. Not 1–63.

Fuhrmann, B. (1976). *Bobbin lace: An illustrated guide to traditional and contemporary techniques*. New York: Dover.

Gill, K. (2015) *Sharing Evidence: Documentation, Conservation, and Replication of a Man's Wool Coat with Thread-wrapped Buttons*. TEXTILE, 13:1, 4–29.

Goldenberg, S. L. (1904). *Lace. Its Origin and History*. New York: Brentano's.
<https://www.gutenberg.org/files/38973/38973-h/38973-h.htm>

Haukanheimo, L. (toim.) (2001). *Stjernuddi. Vanhoja raumalaisia tyllipitsejä I*. Rauma: Pitsityöryhmä Manuela.

Haukanheimo, L. (toim.) (2002). *Ristnippu. Vanhoja raumalaisia tyllipitsejä II*. Rauma: Pitsityöryhmä Manuela.

Helmi Vuorelma Oy (1965). *Kansallispukuja*.

Helmi Vuorelma Oy. (1985). *Hämeen tanun ohjeet*.

Helmi Vuorelma Oy (1987). *Kansallispukukuvasto*.

Hokkanen, L. (1991). *Karjalaisten kansallispukujen nyplätyt pitsit. Ohjeita nyytin-kien nyplääjille*. Pitsipuoti Skriini.

Honka-Hallila, H. (2012). *Suomalaista nyplättyä pitsiä*. Helsinki: Maahenki Oy.

Honka-Hallila, H. (2015). *Ristiin kierto. Pitsinnypläys ammattikäsiyöstä harras-tukseksi*. Suomen Pitsinnyplääjät ry.

Honka-Hallila, H. (2016). *Pitsit sukua keskenään*. Helsinki: BTJ Finland.

Honka-Hallila, H & Vänni, P. (2017). *Raumanpitsien aatelia. Pormestari Grönhol-min kokoelma vuosilta 1836-37*. Vantaa: Avain.

Hosiaislouma-Karppinen, A. (1998). *Heinämaan pitsiprinsessat*. Orimattila: Hei-nämaan Pitsin Kutojat ry.

Holst, L. (2011). *Kansallispuku*. Helsinki: Maahenki.

Häyhä, H, Jantunen, S & Paaskoski, L. (2015). *Merkitysanalyysi*. Suomen mu-seoliiton julkaisuja 64. Helsinki: Suomen museoliitto. <http://www.museo-liitto.fi/doc/Merkitysanalyysimenetelma1.pdf>.

Jalava, I. (1924). *Verkkopitsi. Filet*. Otavan käsityökirjoja 5. Helsinki: Otava.

Johanson, S. (1980). *Nypläys*. Helsinki: Otava.

Jeffery, J. K. (1993). The Sunbonnet as a Folk Costume. Teoksessa F. E. Aber-nethy (toim). *Corners of Texas*. Denton, Tex.: University of North Texas Press.

Kaukonen, T-I. (1985). *Suomalaiset kansanpuvut ja kansallispuvut*. Porvoo: WSOY.

Keskipoikela, M. (1997). Renessanssipuvusta kansallispuvuksi. Muodin heijastuminen kansan vaatetukseen. Teoksessa M. Malvalehto (toim.), *Paritaskut ja punapaita. Pohjois-Suomen kansallispuvut* (s. 7–23). Rovaniemi: Lapin Nuorison Liito ry.

Kiuru, E. (2001). Itsestään selvyiksiä ja umpisolmuja – kansatieteellisestä esine-tutkimuksesta Suomessa. Teoksessa I. Vesterinen & B. Lönnqvist (toim.), *Pandoran lipas. Virvatulia esineiden maailmasta* (s. 63–74). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kopisto, S. & Sihvo P. (1996). *Puku Suomessa 1750–1900*. Helsinki: Museovirasto.

Koskennurmi-Sivonen, R. (2013). *Lankatekniikoiden käsikirja*. Helsinki: Tammi.

Koskennurmi-Sivonen, R. (2015). *Kirsti Kasnio – Muodin arkkitehti*. Tekstiilikulttuuriseuran julkaisuja 7. Helsinki: Tekstiilikulttuurisura.

Kymi-Seura. *Kansallispuku*. <http://www.saunalahti.fi/~ilksi6/Kymi-Seura/>. (Luettu 11.4.2017.)

Lahti, R. & Pursiainen, A. (1961). *Pitsejä*. Tammen käsityöoppaat. Vihko 5. Helsinki: Tammi.

Lehtinen, I. & Sihvo, P. (2005). *Rahwaan puku. Näkökulmia Suomen kansallismuseon kansanpukukokoelmiin*. Helsinki: Museovirasto.

Levey, S. M. (1983). *Lace: A history*. London: Victoria & Albert Museum.

Levey, S. M. (2003). Machine-Made Lace. The Industrial Revolution and After. Teoksessa D. Jenkins (toim.), *The Cambridge History of Western Textiles*. Nide 1. (s. 846–859). Cambridge: Cambridge University Press.

Linnove, A. (1947). *Suomalaisen pitsinnypläyksen kehitysvaiheita 1500-luvulta 1850-luvulle*. Porvoo: WSOY.

Luutonen, M. (1997). *Kansanomainen tuote merkityksenkantajana. Tutkimus suomalaisesta villapaidasta*. Artefakta 3. Helsinki: Akatiimi.

Luutonen, M. (2007). Kulttuurinen tuotetutkimus. Teoksessa L. Penttinen (toim.), *Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia – Käsityötieteen ja käsityömuotoilun sekä teknologiakasvatuksen tutkimusohjelma Savonlinnan opettajankoulutuslaitoksessa*. Joensuu: Joensuun yliopisto. (s. 26–28). http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-219-004-8/urn_isbn_978-952-219-004-8.pdf.

Luutonen, M. (2014). Tekemisen taito – Käsityön kulttuuriperintö. Teoksessa I. Hakamies, S. Lillbroända-Annala, M. Santikko, T. Steel & A. Turunen (toim.) *Muuttuva kulttuuriperintö* (s. 94–119). Helsinki: Ethnos.

Luutonen, M. (2017) Johdanto. Teoksessa A. Kivilaakso, M. Luutonen & L. Marsio (toim.), *Itsetekemisen perinne. Käsityöt elävänä kulttuuriperintönä*. Helsinki: Museovirasto.

Lönnqvist, B. (1979). *Kansanpuku ja kansallispuku*. Helsinki: Otava.

Mussalo, E. & Avelin, L. (1986). *Kymijokilaakson verkkopitsit*. Kymenlaakson maakuntamuseon julkaisuja no 5. Kotka: Kymenlaakson maakuntamuseo.

Oy Gustav Paulig Ab. *Tutustu Paulan tarinaan*.

<https://www.paulig.fi/paula/tutustu-paulan-tarinaa>. (Luettu 11.4.2017.)

Paaskoski, L. (2015). *Lyylin puuloota: merkitysanalyysi esineen tulkinnassa*. Artefactum 6. Helsinki: Artefacta. 6.3.2015. <http://www.artefacta.fi/tutkimus/artefactum/6>

Palliser, B. (1875). *The History of Lace*. London: Sampson Low, Marston Low & Searle.

<https://ia600501.us.archive.org/11/items/historyoflace1875pall/historyoflace1875pall.pdf>

Palo, M. (2014). Tuplapohjapitsit. Teoksessa H. Honka-Hallila (toim.), *Pitsiaarteita aikojen takaa. Tykkimyssyt ja niiden pitsit* (s. 46–50). Helsinki: BTJ Finland Oy.

Pentikäinen, I., Leimulahti, I., Hokkanen, L., & Strömberg, V. (2004). *Nyytinki*. Gammelby: Barbara Fay.

Pylkkänen, R. (1982). *Säätyläisnaisten pukeutuminen Suomessa 1700-luvulla*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 84. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.

Rauhala, A. (2016). *Hiljaisen tiedon etnografiaa*. Helsingin yliopisto. Kansatiede. Luento 24.11.2016.

Rauhala, A. (2017). *Museoneuleiden hiljainen tieto*. Helsingin yliopisto. Kansatiede. Luento 17.5.2017.

Salo, A. (1930). *Lemin naisten käsityöt*. Kansatieteellisiä kuvauksia 1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Schvindt, T. (1992). *Ompelu- ja nauhakoristeita*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 85. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sirelius, U. T. (1915). *Suomen kansanpukujen historia*. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.

Sirelius, U. T. (1921). *Suomen kansallispukuja: Kuvia ja ohjeita käytäntöä varten*. 1. Helsinki: Tietosanakirja Osakeyhtiö.

Sirelius, U. T. (1922). *Suomen kansallispukuja: Kuvia ja ohjeita käytäntöä varten*. 2. Helsinki: Tietosanakirja-osakeyhtiö.

Stenberg, L. (1999). *"Tyttö Lappvedeltä". Lappeen naisen kansallispuku*. Etelä-Karjalan käsi- ja taideteollisuus ry.

Sunila, P. (22.11.2017). Henkilökohtainen tiedonanto, sähköposti.

Suomen kansallispukukeskus. *Suomalaiset kansallispuvut -sivusto*. <http://www.kansallispuvut.fi/index.htm>

Suomen perinnetekstiilit. <http://www.vuorelma.net/tuotteet.html?id=25/8>. (Luettu 11.4.2017.)

Vahter, T. (1937). *Lisiä tanu-, tano tutkimuksiin*. Suomen Museo XLIV. (s. 95–100).

Vänni, P. (2015a). *Museopitsien tallentaminen. Osa 1*. Pitsiposti 1:2015.

Vänni, P. (2015b). *Museopitsien tallentaminen. Osa 2*. Pitsiposti 2:2015.

Östman, J. (1976). *Pitsinnypläysopas*. Rauma: Nypläyksen harrastajat ry.

Tutkimusaineisto:

Tampereen museot

HM 61:48a. *Päähine, tanu*.

HM 61:16b. *Päähine, tanu, naisten myssy*.

HM 50:241. *Päähine, naisten myssy*.

Kymenlaakson museo

YLEE264. *Tanu, päähine*.

YLEE525:1. *Tanu, päähine*.

YLEE84157. *Tanu, päähine*.

YLEE2003007:19. *Päähine, tanu*.

YLEE2004045. *Tanu, päähine*.

YLEE2008320:1. *Päähine, tanu*.

YLEE2008321. *Päähine, tanu*.

YLEE2009102:2. *Naisen päähine, tanu*.

YLEE2009102:3. *Naisen päähine, tanu*.

YLEE2009102:4. *Naisen päähine, tanu*.

Muut esineet:

HM 50:242. *Tykkimyssyn koppa ja tykki*. https://www.finna.fi/Record/siiri.urn:nbn:fi-vapriikkihttp%253A%252F%252Fmuseosiiri.tampere.fi%253A8080%252FESINE%252Fcontent%252FSIR_EXEC%252Fimages%252Fprimary%252F20030619%252F10560051176320.jpg.

HM 61:16. *Huivimyssy*. https://www.finna.fi/Record/siiri.urn:nbn:fi-vapriikkihttp%253A%252F%252Fmuseosiiri.tam-pere.fi%253A8080%252FESINE%252Fcontent%252FSIR_EXEC%252Fimages%252Fprimary%252F20050527%252F11171944643010.jpg.

HM 61:48. *Tykkimyssyn koppa*. https://www.finna.fi/Record/siiri.urn:nbn:fi-vapriikkihttp%253A%252F%252Fmuseosiiri.tam-pere.fi%253A8080%252FESINE%252Fcontent%252FSIR_EXEC%252Fimages%252Fprimary%252F20030619%252F10560051965860.jpg.

LHMLHME1906. *Pitsinäyte; nyplätty pitsi, nyplinpitsi, reunapitsi*. https://www.finna.fi/Record/musketti_lahti.M44:LHMLHME1906.

LHMLHME1907. *Pitsinäyte; nyplätty pitsi, nyplinpitsi, reunapitsi*. https://www.finna.fi/Record/musketti_lahti.M44:LHMLHME1907.

LHMLHME1908. *Pitsinäyte; nyplätty pitsi, nyplinpitsi, reunapitsi*. https://www.finna.fi/Record/musketti_lahti.M44:LHMLHME1908.

SU4521:350. *Pitsi; välipitsi*. <https://www.finna.fi/Record/musketti.M012:SU4521:350>.

SU4521:321. *Pitsi; reunapitsi*. <https://www.finna.fi/Record/musketti.M012:SU4521:321>.

Liite

LIITE 1

Kansallispuukujen tanut

vuosi	kansallispuun nimi / paikkakunta	suunnittelija / asiantuntija	huomioitavaa	lähde
1921	Anjala eli Kymenlaakso	U. T. Sirelius	tanun pesä on pieni ja pitsi 14 cm leveä verkko-pitsi	Kaukonen, 1985, 321
1921	Lemi	U. T. Sirelius	kovitettu 'pääpanos'-niminen, pitsireunainen tanu	Kaukonen, 1985, 343
1921	Sääksmäki	U. T. Sirelius	Tanu on sama kuin Hämeen puvussa.	Kaukonen, 1985, 326
1921	Sulkava	U. T. Sirelius	vaihtoehtona tykkimyssy	Kaukonen, 1985, 345
1921	Nastola-Asikkala	U. T. Sirelius	tano, rengasmainen, pitsi poimutettu renkaaseen	Kaukonen, 1985, 325; kansallispuvut.fi
1922	Häme	U. T. Sirelius	tanussa kukkakankainen rusetti ja nauhat, joko nyplätty tai tyllipitsi	www.vuorelma.net
1922	Keski-Karjala eli Sortavala	U. T. Sirelius	iso pitsireunainen tanu	Kaukonen, 1985, 348
1924	Valkeala	U. T. Sirelius	pitsi n. 5 cm leveä, runsaasti poimutettu	Kaukonen, 1985, 322
1930	Orimattila	?	tykkimyssy tai tanu. Kansallispuvut.fi mainitsee vain tykkimyssyn	Kaukonen, 1985, 325
1939	Orivesi	Tyyni Vahter	tykkimyssy tai tanu	Kaukonen, 1985, 331
1947	Kurkijoki (savakko-puku)	Tyyni Vahter	tanu tai sorokkapäähine	Kaukonen, 1985, 349
1950	Elimäki	Tyyni Vahter	runsaasti poimutettu, kaksinkertainen nyplätty pitsi, esikuvana KM A 2170	Kaukonen, 1985, 320

1950	Parikkala	Tyyni Vahter	kookas tanu	Kaukonen, 1985, 350; kansallispuvut.fi
1950	Taipalsaari 2	Tyyni Vahter	leveäpitsinen tanu	Kaukonen, 1985, 346
1952	Savitaipale	Tyyni Vahter	3 erilaista: kovitettu valkea suippopäinen tai tavalinen tai pitsikäs nauhareunainen suippokärkinen musta	Kaukonen, 1985, 345
1952	Säkkijärvi	Tyyni Vahter	leveäpitsinen, pieni tanu	Kaukonen, 1985, 352
1953	Janakkala	Tyyni Vahter	tykkimyssy tai tanu	Kaukonen, 1985, 324; kansallispuvut.fi
1953	Tuulos	Tyyni Vahter	reikäommelta, takana rusetti silkkinauhasta	kansallispuvut.fi
1953	Suur-Vesilahti	Tyyni Vahter ja Riitta Heinonen	tanu tai tykkimyssy, (vuoden 2000 versiossa vain tykkimyssy)	Kaukonen, 1985, 332; kansallispuvut.fi
1954	Hauho	Tyyni Vahter	tanu sama kuin Hämeen puvussa, vaihtoehtona tykkimyssy	Kaukonen, 1985, 323
1954	Sulkava (uusittu)	Tyyni Vahter	leveä pitsi	Kaukonen, 1985, 345
1954	Luumäki	Tyyni Vahter	tanussa luumäkeläinen nyplätty pitsi	Kaukonen, 1985, 344
1954	Kanneljärvi (savakkopuku)	Tyyni Vahter	myssymäinen tanu, myös musta virkattu helmikoristeinen natsipäähine	Kaukonen, 1985, 348
1955	Virolahti	Tyyni Vahter	pitkulainen verkkopitsinen tanu. (kansallispuvut.fi: tykkimyssy)	Kaukonen, 1985, 322
1955	Hattula	Tyyni Vahter	tykkimyssy tai tanu	Kaukonen, 1985, 323
1956	Suur-Savo	Tyyni Vahter	Vahter suosittelee kapeaa suikka- maista pitsitöntä tanua, Kaukonen taas samaa kuin	Kaukonen, 1985, 345

			Mäntyharjun puvussa	
1966	Kivennapa (savakko-puku)	Toini-Inkeri Kaukonen	tanumyssy eli lakki	Kaukonen, 1985, 349
1978	Juva	Hilkka Vilppula	iso eteläsavolais-tyyppinen pitsireu-nainen tanu	Kaukonen, 1985, 343
1979	Längelmäki	Hilkka Vilppula		Kaukonen, 1985, 325
1979	Pälkäne	Hilkka Vilppula	tanu sama kuin Hämeen puvussa	Kaukonen, 1985, 325-326
1979	Pirkanmaa	Hilkka Vilppula	tykkimyssy tai tanu, (kansallispu-vut.fi: vuoden 1997 versiossa ei tanua vaan kaksi tykkimyssyä)	Kaukonen, 1985, 331
1982	Asikkala (mallipuku)	Kansallispu- raati, Maija- Liisa Heikin- mäki	punaisella villa- palttinalla päälly- tetty kovitettu ren- gas, pellavapalt- tina, nyplätty pitsi, silkkinauha	kansallispuvut.fi
1982	Hiitola	Kansallispu- raati, M. Perkko & L. Pursiainen	liinalakki, myös säpsä ja sorokka jotka lisätty 2007	kansallispuvut.fi
1985	Häme (mal- lipuku)	Kansallispu- raati, Ritva So- merma	nyplätty pitsi	kansallispuvut.fi
1988	Etelä-Savo (mallipuku)	Kansallispu- raati, Toini-In- keri Kaukonen	myös tykkimyssy	kansallispuvut.fi
1988	Lemi (malli- puku)	Kansallispu- raati, Leena Pursiainen	nyplätty pitsi, pesä laskostettu	kansallispuvut.fi
1989	Lappee (mallipuku)	Kansallispu- raati, Leena Pursiainen	nyplätty pitsi, pesä pitkä ja las- kostettu, myös päähinehattu	kansallispuvut.fi
1989	Suomen- niemi (malli- puku)	Kansallispu- raati, Ritva So- merma	kookas pesä, har- sokankaalle kir- jottu pitsi	kansallispuvut.fi
1989	Sysmä ja Luhanka (mallipuku)	Kansallispu- raati, Ritva So- merma	nyplätty pitsi, tanun päälle voi pukea myssyn	kansallispuvut.fi
1990	Mäntyhar- jun seutu (mallipuku)	Kansallispu- raati, Toini-In- keri Kaukonen	kaksi tanuvaihto- ehtoa: suikkamai- nen, pitsitön tai	kansallispuvut.fi

			pienipesäinen nyplätyllä pitsillä	
1991	Pornainen (mallipuku)	Kansallispuku- raati, Leena Holst	tanu puetaan sar- vimyssyn alle, tanussa pieni pesä ja leveä pys- tyyn tärkätty pitsi	kansallispuvut.fi
1992	Kangas- niemi (malli- puku)	Kansallispuku- raati, Toini-In- keri Kaukonen	nyplätty pitsi, pesä ohutta ja tiiv- vistä pellavapaltti- naa	kansallispuvut.fi
1994	Anjala eli Kymen- laakso (mal- lipuku)	Kansallispuku- raati, Leena Stenberg	pieni pesä, verk- kopitsi, tanun alla punainen verka- pinteli	kansallispuvut.fi
1997	Kokkolan seutu (malli- puku)	Kansallispuku- raati, Kari Ap- pelgren	liinalakki: kookas, etureunassa nyp- lätty pitsi, valkoi- nen silkkinauha	kansallispuvut.fi
1999	Ristiina (mallipuku)	Kansallispuku- raati, Leena Hokkanen	tanuun kolme vaihtoehtoa pit- sille: palttinakai- tale, harsokangas tai nyplätty pitsi. Myös myssy	kansallispuvut.fi
2000	Taipalsaari (mallipuku)	Kansallispuku- raati, Leena Stenberg	Kolme tanua ja myssy. Tämä on kolmas versio Tai- palsaaren puvusta (1. versiossa tyk- kimyssy, 2. versi- ossa tanu).	kansallispuvut.fi
2004	Kymi (malli- puku)	Kansallispuku- raati, L. Sten- berg & I. Pihl- hjärta	pitkänomainen, alla tukena panta, kolme eri pitsiä: verkkopitsi, tylli- pitsi tai kangas- puilla kudottu	kansallispuvut.fi